

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİMDALI

**ORTADOĞU'DA TERÖRİZM VE
EKONOMİK ENTEGRASYON HAREKETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

EMRE ERKAYA

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİMDALI

**ORTADOĞU'DA TERÖRİZM VE
EKONOMİK ENTEGRASYON HAREKETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

EMRE ERKAYA

Danışman: YARD. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul, 2011

TEZ ONAYI

Enstitümüzün, Ortadoğu Coğrafyası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 301100120070009 no. lu Emre ERKAYA' nın hazırladığı "Ortadoğu'da Terörizm ve Ekonomik Entegrasyon Hareketleri" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 15. maddesi uyarınca ..../..../20.. tarihinde saat 14.00.....'da yapılmış sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ..Kabulü.....' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	Bazarılı	
Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR	Bazarılı	
Yard. Doç. Dr. Hamdi GENÇ	Bazarılı	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	i
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	i
KISALTMALAR	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA YAŞANAN ANLAŞMAZLIKLAR

1.1. İsrail Odaklı Çatışmalar	4
1.1.1. İsrail'in Siyasi Yapısını Belirleyen Tarihsel Süreç.....	4
1.1.2. Birinci Siyonizm Dalgası.....	5
1.1.2.1 Siyonizm ve Revizyonizm.....	6
1.1.2.2 Batıda Yayılan Antisemitizm Dalgası.....	9
1.1.3 İkinci Siyonizm Dalgası ve Balfour Deklerasyonu.....	10
1.1.4 İlk Çatışmaların Başlaması.....	12
1.1.5 Uzlaşma Çabaları.....	13
1.1.6 İsrail'in Kuruluşu.....	15
1.1.7 İkinci Arap İsrail Savaşı.....	16
1.1.8 Üçüncü Arap İsrail (Altı Gün Savaşları) Savaşı.....	16
1.1.9 Dördüncü Arap İsrail (Yom Kippur) Savaşı.....	17
1.1.10. Hittin Korkusu.....	17
1.1.11. İsrail'in Beka Stratejileri.....	18
1.2 İran Merkezli Çatışmalar.....	20
1.2.1. İran'ın Siyasi Yapısı ve Bunu Belirleyen Tarihsel Süreç.....	20
1.2.1.1. Safevi Hanedanlığı ile Kızılbaşlık ve Şia Anlayışının	
Yerleştirilmesi.....	24
1.2.1.2. Kaçar Hanedanlığı.....	28
1.2.2. İran Devrimi.....	29

1.2.2.1. Velayet-e Fakih Kuramı.....	31
1.2.2.2. İran'ın Devrim İhracı Politikası.....	32
1.2.3.Şii Muhalefet Örgütleri.....	33
1.2.4. Irak-İran Savaşı.....	35
1.2.5. Nükleer Güç Olma Fikri.....	37
1.2.6. Körfez Savaşı.....	38
1.3. Suriye Odaklı Çatışmalar.....	39
1.4. Suudi Arabistan.....	41

İKİNCİ BÖLÜM ORTADOĞU VE TERÖRİZM

2.1. Terör Ve Terörizmin Tanımı.....	42
2.1.1 Terör ve Terörizm Kavramlarının Farkı.....	46
2.1.2 Anarşizm ve Terör.....	47
2.1.3 Asimetrik Terör ve Asimetrik Savaş.....	47
2.1.4. Terörist ve Gerilla Ayrımı.....	48
2.2. Ortadoğu Ve Terörizm.....	49
2.2.1 Ortadoğu'da Terörizmin Geçirdiği Tarihsel Süreç.....	49
2.2.2. Hoşgörü Dininden Radikal İslam'a.....	52
2.3. İslamda İlk Ayrılıklar Ve Hariciler.....	55
2.3.1. Harici Zihniyetinin Tezahüründe Ortaya Çıkan Yeni Yaklaşımlar ve Örgütler.....	59
2.3.1.1. İbni Teymiye.....	59
2.3.1.2. Vahabilik.....	60
2.3.1.3. Hamas.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ORTADOĞU'DA ENTEGRASYON HAREKETLERİ

3.1. Ortadoğu'nun Sosyo Ekonomik Yapısı ve Geçirdiği Tarihsel Süreç	66
3.2. Globalleşme Olgusu.....	70

3.2.1. Transnasyonellik ve Aşiretçilik.....	71
3.2.2. Molekülerleşme ve Entegrasyon.....	72
3.2.3. Entegrasyon Süreci ve Başarı Şartları.....	74
3.3. Realizm ve İdealizm.....	76
3.4. Ortadoğu'da Entegrasyon Denemeleri.....	79
3.4.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Sadabat Paktının İmzalanması (8 Temmuz 1937).....	81
3.4.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu'da Üçlü Siyaset ve Türkiye'nin Rolü.....	83
3.4.2.1. Akdeniz Savunma Paktı.....	84
3.4.2.2. Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command – MEC).....	85
3.4.2.3. Ortadoğu Savunma Sistemi (Middle East Defense Organization –MEDO).....	86
3.4.2.4. Bağdat Paktı.....	87
3.4.2.5. Gelişmekte Olan Ülkeler Birliği (D-8).....	90
1.4.3. Ortadoğu'da Kurulan Diğer İktisadi Entegrasyonlar.....	92
3.4.3.1. Arap Birliği:.....	92
3.4.3.2. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC).....	93
3.4.3.3. Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC).....	94
3.4.3.4. Körfez İşbirliği Konseyi (GCC).....	95
3.4.3.5. Arap Para Fonu (Arab Monetary Fund-AMF).....	96
3.4.3.6. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO-EKİT).....	96
3.4.3.7. İslam Konferansı Örgütü (OIC-İKT).....	98
3.4.3.8. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK).....	99
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	103

TABLolar LİSTESİ:

Sayfa No:

Tablo 1: Osmanlı Devleti öncesi İsrail ve Filistin bölgesinin kronolojisi	2
Tablo 2: Ortadoğu Ülkelerinin Yüzölçümü Bakımından Sıralanışı	77

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ:

Sayfa No:

Şekil 1: İran'ın Etnik Yapısı	19
--	----

KISALTMALAR:

AB	Avrupa Birliği
BAAS	Hizb el ba's el Arabi el iştiraki (Arap Sosyalist Diriliş Partisi)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
CIA	Central İntelligence Agency (Merkezi Haber Alma Teşkilatı)
MEC	Middle East Command (Ortadoğu Komutanlığı)
MEDO	Middle East Defense Organiation (Ortadoğu Savunma Sistemi)
MOSAD	Ha-Mossad Le-Modi'in u-le-tafkidim meyuhadim (İstihbarat ve özel operasyonlar Enstitüsü –İsrail)
NATO	North Atlantik Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı
GCC	Körfez İşbirliği Konseyi
AMF	Arap Monetary Fund (Arap Para Fonu)
ECO	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OIC	İslam Konferansı Örgütü
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi

ÖZET:

“Ortadoğu’da Terörizm ve Ekonomik Entegrasyon Hareketleri” başlıklı tez Ortadoğu’da günümüze kadarki süreç içerisindeki ekonomik ve siyasi bütünleşmeler ile ayrışmaları analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Tezde ilk olarak geçmişten günümüze kadar, Ortadoğu’da sağlanmak istenen uyum ve uzlaşma ortamını baltalayacak uyuşmazlıklar başlıca ülkeler baz alınarak analiz edilmiştir. günümüzde hala büyük bir sorun olan İsrail Filistin çatışmaları, Körfez savaşı, İran’ın “Devrim İhracı” politikası, ve Suriye’nin ve Esad ailesinin izlediği iç ve dış politikalar, bu bölümde ayrıntıları ile işlenmiştir.

İkinci bölümde ise Ortadoğu ile yıllardır birlikte anılan Terörizm ve Terör’ün tanımı üzerinde durulmuştur. Günümüzde evrensel bir tanımı yapılmayan terörizm kavramının Ortadoğu’da geçirdiği tarihsel sürecinin seyri hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir.

Bu bağlamda “Harici Zihniyeti” ve bu anlayışın tezahüründe ortaya çıkan birçok örgüt ve fraksiyonları üzerinde durulmuştur. bugün bile Ortadoğu’nun siyasi yapısını önemli ölçüde etkileyen İbni Teymiye; İslam’da karşı duruşun ve muhalefetin timsali olarak karşımıza çıkarken, Vahabilik akımı bugün birçok ülkede kendini hala önemli ölçüde hissettirmekte ve hala etrafında taraftar toplamaktadır.

Tezin “Birinci” ve “İkinci” bölümlerinde Ortadoğu’da yaşanan anlaşmazlıklar ve ayrışmalar üzerinde durulmasına karşılık tezin üçüncü bölümünde ise Ortadoğu’da entegrasyon denemeleri hakkında bilgi verilmiştir.

Globalleşme olgusunun sonucu olan Transnasyonellik ve Aşiretçilik olgularının bölge üzerindeki etkilerinin yanı sıra; Birinci dünya savaşından bu yana kurulmaya çalışılan ve halen etkinliğini sürdüren işbirliği örgütlerinin başlıcaları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

ABSTRACT:

Dissertation, titled “Terrorism and economic Integration Movements in the Middle East” aims to analyze economic and political integration and segregation process up until today in the Middle East.

At the beginning, divergencies which would paralyze harmony and compromise condition desired to be employed in the Middle East from past to present was analyzed based on major countries. In this chapter, Israel-Phalestinian conflict which is still an important case, Gulf war, revolution export policy of Iran, Domestic and Foreign policies of both Syria and Esad Family was studied in details in the dissertation.

At the second chapter, Definition of Terrorism and Teror which are two concepts associated with Middle East for many years is deliberated. Detailed Information is provided regarding historical process of terorizm ,universal definition of it is still ambiguous today, in the Middle East,

In this sense, “External Mentality” and many of organizations and political fractions emerged after consequence of this perception are highlighted. IbniTeymiye who affects political structure of Middle East in a significant way still appears an exemplar in respect of opposition in Islam today. On the other hand, Wahhabi stream plays an important role in many countries and still continues to rally supportes.

In the first and second chapter of the dissertation, it is pointed about conflicts and partitions in the Middle East , However in the third Chapter, information about integration trials in Middle East is provided

In addition to influence of the Fact of transnationalism and clan in region which is a consequence of Globalism, major cooperative organisations which have been attempted to be constituted from World War One and still sustain their efficiencies were handled in details.

GİRİŞ:

Günümüze kadar geçen yüzyıllar içerisinde, Sümerlerden Babillere, Asurlardan Akatlara, Medlere, Perslerden Makedonlara, Selçuklulara, Osmanlılara, İngilizlere ve nihayetinde Amerikalılara ev sahipliği yapan Ortadoğu coğrafyası tarihin birçok evresinde çatışma savaş ve mücadele kavramları ile birlikte anılmıştır.

Avrupa, kendileri için bilinen dünyanın sadece Doğu Akdeniz toprakları ile sınırlı olmadığını anladığında, görebildikleri uzak coğrafyaları Ortadoğu ve Uzak Doğu olarak ifade etmekle kalmamış, Birinci Dünya Savaşının ardından kovana sokulan bir çomak gibi, hali hazırda bu duruma da müsait olan bu coğrafyayı, dini ve etnik bölünmeye geri dönüşü olmayan bir şekilde girmesinde etkin bir rol almıştır.

İngiltere için oldukça bilinen bir strateji olan, böl-parçala-yönet anlayışının bölgede uygulanması, İngiltere'nin gücünü büyük ölçüde yitirdiği dönemlerde bile, bölgeyi kontrol altında tutabilmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti çatısı altında, bir arada ve barış içerisinde yaşamayı başarmış bu topraklarda, böl-parçala-yönet anlayışının neticesi olarak, çok sayıda devletçik üretilmişse de, Osmanlı'nın yıkılmasından bu yana defalarca uzlaşa ve bütünleşme çabalarına sahne olmuştur. Zira bugün etkinliği tartışılabilir olsa da, bazı çok uluslu kuruluşlar bugüne kadar varlığını sürdürebilmiştir. Bölgede yaşanan güç mücadeleleri ve mezhep çatışmaları, bu bölgede kurulması planlanan entegrasyon hareketlerini her zaman kısır ve içi boş kalmasını beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, Ortadoğu'da yaşanan ayrışma sürecinde büyük oranda etkili olan dış müdahaleler, farklı anlayış ile bunların tezahürlerinde ortaya çıkan örgütlere yönelik yapılan ayrıntılı incelemenin yanı sıra, bu kanlı süreci tetikleyen diğer bir husus olan transnasyonellik ve aşiretçilik olgularına da büyük oranda atıfta bulunulmuştur. Zira tarihte Globalleşmenin dünyayı tıpkı çok geniş bir köy gibi birbirine çok benzeyen bir kültürler yumağı haline sokacağı fikri yayılırken ve buna olan tepkilerde sürüp giderken, aslında dünya da istemeden de olsa aşiretçiliğin de temelleri atılmaya başlanmıştır. Zira imparatorluk kavramını içeren tehdit eden bu olgu ne siyasi ne de ekonomik temellerden kaynaklanmıştır. Burada bir ülkede transnasyonel dünyaya tepkili insanların kendi köklerine aşırı ihtiyaç duymasına bağlı olarak küçük parçalar halinde daha fazla kenetlenme ihtiyacı içerisinde girmeleri yatmaktadır. Bu

yönüyle Drucker'ın dediği gibi dünya ne kadar transnasyonel olursa sırf o yüzden bir o kadar da aşiretçi olacaktı.

Emirlikler ve küçük devletçikler şeklinde yönetilen çok sayıda Arap ülkesinin, OAPEC, Arap Birliği gibi uluslar arası ve bölgesel kuruluşları kurmasıyla örneklendirebileceğimiz bu olgu, aslında sadece Ortadoğu'ya özgü bir durum da değildir. Aşiretçilik Avrupa'da daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Yugoslavya kanlı bir savaşa girmiş, İskoçlar'ın İngiltere'den ayrılma istekleri halen devam etmektedir. Çekler ve Slovaklar ayrılmış durumdadır. Belçika'da, Flamenler ile Fransızca konuşan gruplar arasında iki ayrı devlet kurma talepleri tartışılmaktadır. Hatta öyle ki, Berlin'in güneyinde yaşayan 150.000 kadar Sorb bile özerklik istemektedir. Bu örnekler, birbirinden farklı onlarca dil, din ve ırka sahip Ortadoğu'da, meydana gelen molekülerleşme hareketinin ve bunun sonucu aşiretçilik olgusunun, bölgenin bütünleşmesi ve entegrasyonun oldukça sıkıntılı ve meşakkatli bir süreç olduğunu göstermektedir.

Ortadoğu'yu dünyadan soyutlayan diğer bir etken ise hiç şüphesiz ki terörizm olgusudur. Günümüzde dünyanın birçok ülkesinin ortak sorunu olan terörizm, varlığı bilindiği halde uluslararası platformda objektif bir tanımının yapılmaması ve bu şekilde ortak bir mevzuata dahil edilmesinden hep imtina edilmiş olması bir hayli kafa karıştırıcı bir durumdur. Oysaki ABD Ortadoğu'ya yapacağı müdahaleyi "teröre savaş" söylemi içerisinde gerçekleştirmiş ve bu ilke doğrultusunda birçok adım atmıştır. Henüz seçici ve belirleyici bir tanımı dahi olmayan terör olgusuna bu denli önemli bir misyonun yüklenmesi ise tabiatıyla müdahalenin meşruluğu tartışılmasını beraberinde getirmiştir.

Ortadoğu'da terör ve terörizm kavramları aslında yüzyıllar öncesinden bilinen ve bu toprakların hiç yabancı olmadığı hususlardır. Eski Filistin'de Jewish Zealots'un Romalılara karşı M.S. 6-135 tarihleri arasındaki şiddet kampanyaları göstermesi, Zealost sonrası kurulan ve Romalılara karşı yaptığı eylemlerle kendini duyuran Siccarilerin ise eylemlerinde intihar saldırılarını kullanması. Yine Ortadoğu tarihinde öne çıkan bir diğer terörist grup olan ve Haşhaşiler olarak anılan örgütün, Hasan sabah öncülüğünde afyon veya haşhaş adı verilen uyuşturucu ve uyarıcı otlarla yetişen fedailer vasıtasıyla intihar saldırılarında bulunarak korku salmayı hedef edinmiş olması, Almut kalesinde yetişen fedailer vasıtasıyla, başta Nizam'ül Mülk olmak üzere birçok valiyi, halifeleri, yüksek memurları hatta Kudüs'ün haçlı kralı Montferrat'h Conrad'ı öldürerek Suriye'ye kadar yayılmış olması, Ortadoğu tarihinde terörizm olgusuna uzak olmadığını göstergesidir.

Yapılan bu çalışmanın birinci bölümünde, Ortadoğu'da ekonomik ve siyasi istikrarı engelleyen anlaşmazlıklara ve çatışmalara yer verilmektedir. Bu bölümde anlaşmazlıkların temelinde bulunan ülkeler ayrı ayrı değerlendirilerek, bu ülkelerin uyguladıkları dış ve iç politikaların, Ortadoğu'nun istikrarında meydana getirdiği olumsuz etkiler irdelenmektedir.

İkinci bölümde, Ortadoğu'nun olduğu kadar dünyanın da en büyük problemlerinden biri olan terörizm olgusu üzerinde durulmaktadır. Ortadoğu'da, bölgesel ekonomik ve siyasal işbirliğinin gelişmesini engelleyen temel faktörlerden olan; radikalizm ve terörü besleyen düşünsel altyapı, tarihsel bir perspektiften ele alınarak, bugüne yansımaları üzerinde detaylı bir şekilde durulmaktadır.

Üçüncü bölümünde ise, Ortadoğu'da yaşanan entegrasyon hareketleri başlığı altında; genel olarak Ortadoğu'nun Sosyo - Ekonomik Yapısı ve Geçirdiği Tarihsel Süreç hakkında bilgi verilmiş, konu ile ilgili olarak Globalleşme, Transnasyollik - Aşiretçilik, Molekülerleşme- Entegrasyon kavramları ve bu kavramların bölgesel yansımaları üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra, Ortadoğu'da özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar geçen süreç içerisinde oluşturulmaya çalışılan ekonomik ve Siyasi birleşme ve işbirliği çabaları, bu bölümde ele alınan konular arasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA YAŞANAN ANLAŞMAZLIKLAR

1.1. İSRAİL ODAKLI ÇATIŞMALAR

1.1.1. İsrail'in Siyasi Yapısını Belirleyen Tarihsel Süreç

Bugün Filistin olarak bilinen topraklar adını M.Ö. zamanlarda burada yaşamış olan kavmin adından alır. İbraniler bu halka Pelishtin ve bölgelerine de Palesheth adını vermişlerdi. İncil'de Kenaniler olarak ifade edilen bu kavmin, yapılan arkeolojik kazılarda M.Ö. 3.000 2.000 yıllarında (Bronz Çağı) yaşadığı anlaşılmıştır.¹

Yahudilerin Vaad Edilmiş Topraklar olarak nitelendirdiği bu bölgeye göç etmeye başlamaları kutsal kitaplarında yer almıştır. Tanrı İbrahim'e akrabalarından ailesinden koparak gösterilen yere gitmesini istemiş o da söylenildiği gibi Kenan diyarına göç etmişti. Bu açıdan Vaad edilmiş topraklar olarak da nitelendirilen bu diyarı; yasal mirasçılarının burada doğan insanların olmadığı, buraya daha sonra gelecek olan ve İbrahim'in soyundan gelen insanların olduğu bir toprak parçası olduğunu söyleyebiliriz.²

İbrahim'den sonra yerine mübarek kılınan İshak, İshak'tan sonra da Yakup geçmişti. İsrailoğulları'nın adı da tanrının Tevrat'ta belirtildiği gibi "senin adın artık Yakup olarak çağırılmayacak adın İsrail olacak" buyurması üzerine bu şekilde anılmaya başlanmıştır. İsrail oğulları Yakub'un oğlu Yusuf liderliğinde ilk göçünü de M.Ö. 17. yüzyılda Kenanelin'den Mısır'a göç ederek yapmıştır. Nil deltasında Gessen bölgesine yerleşen İsrail oğulları M.Ö. 1300 yıllarında firavun Ramses'in zulmünden kaçarak Musa'nın liderliğinde tekrar vaat edilmiş toprak olarak da anılan Kenanelin'e dönmüşlerdir. Tevrat'ta buna **Exodus** denmektedir.³

Filistin'in M.S.7. yüzyılda Arap İslam halkı tarafından fethedilmesi buraya bol sayıda Arap yarımadası halkının gelmesine sebep olmuştur. Zamanla da Arapça Filistin topraklarında benimsenerek Araplaşma başlamıştır.

---

¹ Süleyman Özmen. **Ortadoğu'da Etnik Ve Dini Çalışmalar ve İsrail**, İstanbul, Kültür Sanat Yayınları, 2005, s.26

² Jean Christophe Attias, Esther Benbassa, **Paylaşılmayan Kutsal Topraklar ve İsrail**, Çev. Nihal Öno, İstanbul, İletişim Yayınları, s.19

³ Özmen, a.g.e. s.26

Tablo 1: Osmanlı devleti öncesi İsrail ve Filistin bölgesinin kronolojik tarihi.

TARİH	OLAY
M.Ö 3000-2000	İlk Bronz Çağı ve Kenanilerin Bölgeye Yerleşmeleri
M.Ö. 1800	Hız. İbrahim'in yandaşlarıyla birlikte kenanilerin kontrolünde olan Filistin bölgesine gelmeleri ve bugünkü el Halil şehrini kurmaları
M.Ö. 1700	İbranilerin Kuraklık sebebiyle Mısır'a göç etmeleri
M.Ö. 1300	İbranilerin Musa'nın liderliğinde firavunun zulmünden kaçarak Ölü deniz dolaylarına yerleşmeleri
M.Ö 1250	İbraniler Musa öldükten sonra Yeşu önderliğinde istila etmeye başladıkları Kenan devletini tamamen ele geçirdiler. Ürdün nehri ve Akdeniz arasında kalan bu bölge Tevrat'ta vaat edilen topraklar olarak nitelendirilir.
M.Ö. 1200	Kral Samuel İbrani Krallığını Kurar
M.Ö 928	İsrail İsrail Krallığı ve Yahudi(Juda yani Hz. Yakub'un 4. oğlu) Krallığı olmak üzere ikiye ayrılır.
M.Ö. 722	Asurlular İsrail krallığını işgal eder.
M.Ö. 586	Babilliler Yuda'ya yani Yahudi krallığını da işgal eder.
M.Ö. 165	Yahudi dini üzerinde artan Paganizm baskısı Süleyman kralın yaptığı bet-Haminkdaş tapınağı Zeus Tapınağı olarak değiştirmesiyle artar. Fakat Yahuda Mekabi Kudüs'ü kurtarıp tapınağı putlardan arındırır. Bu dönem HANUKA BAYRAMI olarak kutlanır.
M.S. 70	Romaluların Kudüs'ü kuşatması ve bet-Haminktaş tapınağını yıkması. (Tapınağın duvarlarından bir tanesi o dönem kumandanlarından biri tarafından yıkılmak istenmemişti ve günümüze kadar korunmuştur. Kumandanın yıkılmak istemediği o duvar ağılama duvarı olarak anılmaktadır).
M.S. 330 640	Bizanslılar halkı Hıristiyanlaştırmaya başlarlar.
M.S. 634 637	Hız. Ömer'in Filistin'in üç büyük kenti olan Gazze Ecnadeyn ve Kudüs'ü ele geçirirler.

Kaynak: Süleyman Özmen, **Ortadoğu'da Etnik ve Dini Çalışmalar ve İsrail**, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul ,2005, s. 27

Bugün çoğunluğunu Müslüman Arapların oluşturduğu Filistin Devleti'nin İslamiyet'le ilk olarak 637 yılında Hız. Ömer'in Bizanslıları yendiği, Yermuk savaşı ile birlikte tanıştığını söyleyebiliriz. Daha sonra sırasıyla bölgede hâkimiyet kuran; Kudüs Latin Krallığı, Eyyubiler Memluklar ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu, bölgenin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁴

1.1.2. Birinci Siyonizm Dalgası

Sadrazam Hadım Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Suriye'den geçmesine İzin vermeyen Memlük'ler üzerine sefer düzenleyen Yavuz Sultan Selim Han 1517 yılında

⁴ Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s.112

Mercidabık savaşı sonucunda Memlukler'i yenilgiye uğrattı. Sonrasında Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'e girmesiyle de Memluk hanedanı resmen yıkılmış oldu.

1517 yılından itibaren İstanbul'dan yönetilmeye başlayan Filistin toprakları Daha sonra Osmanlı'nın izleyeceği ılımlı politikayla da diğer yaşayan ırk ve milletlerde olduğu gibi bölgede ki Yahudi halkı için bir dönüm noktası olacaktı. Filistin'de huzur ve güven hakim olacak tüm dinlere özgürlükler sunulacaktı.

Dünyada ise Fransız ihtilalinin etkisiyle antisemitizm giderek yayılmaya başlamış Yahudiler birçok ülkede göçe zorlanmıştı. 1290 yılında Fransa'dan 1392 yılında İngiltere'den 1492 yılında ispanyadan göçe zorlanan Yahudiler'in bir kısmı doğu Avrupa'ya yerleşirken bir kısmı da Osmanlı topraklarına yerleşmişlerdi. Osmanlı imparatorluğunda ki bu hoşgörü 7. yüzyıl boyunca devam etmiş Ancak Yahudi nüfusu Filistin'de Araplara oranı hep düşük kalmıştır. Nitekim 1523 yılında Filistin'de 4000 den az Yahudi varken 1570 yılında bu sayı 5000e çıkmıştır. Bu açıdan İsraililerin Filistin'e olan ilgileri 1800'lü yıllardan sonra artış göstermiştir.⁵

1.1.2.1. Siyonizm ve Revizyonizm

Günümüzde işçi partisine dönüşen klasik Siyonist hareketle Likud'a dönüşen Revizyonist Siyonizm'in ortaya çıkması İsrail'in kurulmasından çok öncesine dayanmaktadır. Bilindiği gibi İsrail'in bugünkü iç ve dış siyaseti Aşkenaz ve Sefardin'lerin çekişmesine göre şekillenmektedir.⁶ Siyonizm hareketi İsrail devletinin kurulmasının ve Fransız ihtilalinin sonucunda ortaya çıkan antisemitik hareketin tüm etkileriyle birlikte yeni bir devlet kurulması ve bu devletin vaat edilmiş topraklarda olması gerektiğini savunan bir görüştü. Bugün Aşkenaz'ların başı çektiği Siyonist hareketin yönetimde yüzde 80 temsil hakkı bulunmaktadır. Siyonist harekete göre Yahudilerin Avrupa'da bir geleceği yoktu. Yahudiler de diğer halklarda olduğu gibi vatan olmak ve kendi topraklarında yaşamak istiyorlardı.

İsrail'deki revizyonist hareket ise Sefarad Yahudileri adı verilen ve çoğu ispanya ve Portekiz kökenli 1492 yılında Türkiye'den göç eden Yahudilerin omuzlarında yükseldiğini söyleyebiliriz.

---

⁵ Arı, a.g.e. s.113

⁶ Çağlayan Selin, **İsrail Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.46

Yahudilerin ilk örgütlenmeye başlamaları antisemitik hareketler sonucunda 1880'lere rastlamaktadır. Filistin'i yurt edinmeyi amaç edinen bu hareket, başlangıçta Ziyon'u Sevenler Derneği adı altında kurulmuştu. Fakat o dönemdeki koordinasyon eksikliği ve dünyada ki konjonktürün elverişsiz olması, bu hareketin başarıyla sonuçlanmasını engellemiştir. Fakat daha sonra Theodor Herzl'in öncülüğünde gerçekleşen hareket bu anlamda ilk somut adımların atılmasına da beraberinde getirmiştir. Dünyada bitmek bilmeyen antisemitik anlayışı ortadan kaldırmanın imkansız olması, bu sorunu bir ulus olan Yahudilere kendi devletlerini kurmaları yoluyla çözüme kavuşturacağını ifade etmişti. Siyonizm anlayışı artık belirli bir siyasi amaca da kavuşması ve bu anlamda yapılan ilk ciddi çağrı doğu Avrupa'da yaşayan Yahudiler arasında da yankı bulmuştu. Dünyada Filistin'de kurulacak olan yeni bir İsrail devletinin temellerinin atılması için bir ideoloji ve bunun gerçekleşmesine imkan sağlayan bir ortam vardı.

Klasik Siyonizm ve Revizyonist Siyonizm arasında ortaya çıkacak çekişmeler de aslında Filistin'e bu amaçla yapılacak göçler sırasında da kendini göstermeye başlayacaktır. Nitekim solcu olarak karşımıza çıkan klasik Siyonistler göçün nitelikli insanlar arasından gerçekleşmesi gerektiğini ileri sürerken bu durumun yavaş yavaş yapılması gerektiğini savunmuş. Revizyonistler ise büyük bir toplu göçün olması konusunda fikir bildirmişlerdi. Zira bu durum için referansları da o dönemde Türk Yunan esir değişimini almışlardı. Bu iki anlayış arasında ki çekişmelerde tarihin birçok noktasında da kendini göstermiştir.⁷

Fakat tarih Revizyonistleri Holokost ile haklı çıkardı. Nitekim Holokost sonunda o dönemde işçi partisi şeklinde hareket eden klasik Siyonistler uyguladığı politikalarla sağ olarak nitelendirilen Revizyonistlere göre daha ılımlı politikalar izlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Zira işçi partisi söylemlerinde barış olması gerektiği sürekli vurgulanırken Revizyonist hareket ise aşırı milliyetçi söylemlerde dahilinde İsrail'in bölge de asla azınlık olamayacağını vurguluyordu. Revizyonist hareket ise bir müddet sonra zaten aşırı sağ adı verilen Likud hareketine dönüşecektir.

Yahudiler İçin Filistin'de Ev: Theodor Herzl in yapmış olduğu çağrı doğu Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde yaşayan Yahudiler arasında ilgi uyandırmasının ardından birinci Siyonizm Kongresi İsviçre'nin Basel kentinde toplandı. "Yahudiler İçin Filistin'de Ev" sloganıyla toplanan bu kongrede Herzl'in 1896 yılında yayınladığı "der Judenstaat" yani Yahudi devleti adı altında yazdığı kitap tartışıldı.

---

⁷ Çağlayan, a.g.e. s.46

Nitekim bu kongrenin sonunda Filistin’de bir Yahudi vatanının kurulması fikri kabul görürken kurulan dünya Siyonizm teşkilatının da bu amaca hizmet etmesi hususunda faaliyete geçirilmesi gerektiği karara bağlandı. Bu açıdan ilk İsrail temellerinin ve Siyonizm anlayışının gündeme gelmesi yine bu Basel konferansıya olmuştur.

1897 yılından önce bölgeye zaten çok sayıda Yahudi göçmeye başlamıştı. İlk Siyonizm dalgası olarak nitelendirebileceğimiz 1903 yılına kadar bu sayı 25 bine ulaştı. Çoğu da doğu Avrupa’dan gelmişti ve o dönemde hala Filistin Osmanlı topraklarının bir parçasıydı.

Canlı Canlı Kesilmeye Razi Gelmeyiz: Birinci Siyonizm Kongresi ile birlikte ülkesiz bir Yahudi devleti kurulmuş oluyordu. Bu kongrede Yahudilerin Arz-ı Mev’ud’a dönebilmeleri için bir dizi faaliyet sahası belirlenmişti. Bunların en önemlileri ekonomik gelişim sağlayacak yapılanmalara gidilmesi ve diplomatik temaslar vasıtasıyla o dönemde Osmanlı toprakları olan Filistin üzerinde hak iddia edilmesiydi. Bunun için politikaları yürütecek bir banka kurulması kararı alındı. Hayfa Yafa Kudüs Hebron ve Beyrut’a şubeleri açılan bir Yahudi bankası 2 milyon paund sermaye ile faaliyete geçti. Bu bankalar her türlü toprak alım ve satımı ile ilgilenme işlemi ile ilgilenme görevini üstlenmişlerdi. Yahudi kolonizatörlerin ürünlerinin pazarlanması amacıyla da kooperatifler oluşturulmuş ve Yahudi Ulusal Fonu oluşturularak toprak alınmasına ivme kazandırılmıştır.⁸

Theodor Herzl Basel konferansının ardından Almanya Osmanlı ve İngiltere nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Zira Alman Kayzeri 2. Wilhelm’den 1898 yılında Osmanlı topraklarına yönelik gezisi sırasında Filistin topraklarında bir İsrail devletinin kurulması isteğini Sultan Abdulhamit’e iletmesini istemiştir. Nitekim bu teklif Almanya tarafından dönemin ehemmiyetinin Almanya çıkarları içinde olumsuz sonuçlar doğuracağı düşüncesi ile reddetmiştir. 2. Wilhelm istifaya zorladığı Bismarc’ın ardından 1888 yılında iktidarı ele alması ile Alman politikası değişmiş ve yerini Welt Politik almıştır ki bu politikada Osmanlı imparatorluğu ile ilişkilerinin geliştirilmesinin büyük yeri vardır. Bunun yanı sıra İstanbul’dan Bağdat’a kadar yapılması planlanan büyük demiryolu projesinde Alman şirketlerinin olması bölgede İngilizler ve Ruslar’ın ardından Almanları da ön plana çıkarabilecekti.⁹

Diğer taraftan Herzl tarafından doğrudan Abdülhamit nezdinde girişimleri de oldu. Bu anlamda Sultan Abdulhamit’e Yahudi devletinin kurulması karşısında Yahudi bankerlerin tüm Osmanlı dış borçlarını ödeyeceği teklifi sunulmuştu. Kurulacak bir Yahudi Osmanlı Kolonizasyon birliği ardından bölgeye Yahudilerin yerleştirilmesi kolaylaştırılacaktı. Fakat

---

⁸ Yılmaz, a.g.e. s.13

⁹ Arı, a.g.e. s,118

sunulması düşünölen bu ferman taslağının üçüncü maddesinde ise Yahudilere yerli halkı sınır dışı etme hakkı tanınacaktı. Lakin Sultan Abdülhamit'in bu teklife tepkisi oldukça sert olmuştur. Bu toprakların kan dökölerek kazanıldığını belirten ve toprakların sahibinin halk olduğunu savunan sultan “Yahudiler milyonlarını dökebilirler imparatorluğum bölündüğünde belki orayı karşılıksız alacaklar; ama ancak bizim cesedimizi o zaman parçalayabilirler. Canlı canlı kesilmeye asla razı gelmeyeceğim” diyerek tepkisini dile getirmiş ve teklifi geri çevirmiştir.¹⁰

Sonucu İngilizler nezdinde arayan Yahudilere önce el-Ariş teklif edilmiş Mısır ve Osmanlı tepkisi üzerine Uganda teklifi sunulmuştur. Nitekim bu teklif 6. Yahudi kongresine geçici olarak kabul edildiyse de Herzl'in ölməsi ile yerine geçecek Chaim Wiermann tarafından 7. Yahudi kongresinde tamamen reddedilmiştir.¹¹

1.1.2.2. Batıda Yayılan Antisemitizm Dalgası

Yahudilerin siyasal olarak örgütlenmeleri ve Kudüs'e göç etmelerinin temelinde aslında dünyada mevcut olan antisemitik hareketlerin yattığını söyleyebiliriz. Antisemitizm'in gelişmesinde ise özellikle Fransız devrimi sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik milliyetçi duygular ve yine bu dönemde ortaya çıkan sanayi devriminin de etkisiyle gelişen ulusal burjuvazi önemli ölçüde etkili olmuştur.

Dünya da çeşitli ölkelerde çeşitli sebep ve şekillerde ortaya çıkmış bu kavram Polonya ve Romanya gibi ölkelerde karmaşık sınıf çatışmalarının halk arasında Yahudilere karşı şiddetli bir nefretin doğmasına sebep olmuştur. Fakat antisemitizm dalgası çok daha önce ortaya çıkmış bir kavramdır. Roma ve Bizans'ta Yahudilere karşı düşmanlık, bunun yanında orta çağda Yahudilere karşı ikinci antisemitik akımın başlaması sonucunda Yahudiler Fransa'dan İngiltere'den ispanyadan ve İngiltere'den göçe zorlanmaları, tüm bunlar yıllar süren Sami ırkına karşı beslenen anti Samicilik veya antisemitizm'in etkisiyle sürekli tekrar etmiştir.¹²

Nitekim antisemitizm dalgası siyasi ve toplumsal olduğu kadar ekonomik bir kavram olarak karşımıza çıkar. o dönem incelendiği zaman Avrupa'da feodal rejimle kapitalist rejim arasında kalmış olan Yahudiler üretmeden ekonomiye katılan bir grup olarak karşımıza çıkar.

---

¹⁰ Arı, a.g.e. s. 118

¹¹ Arı, a.g.e. s. 119

¹² Arendt, Hannah, **Totalizmin Kaynakları-1 Antisemitizm**, Çev. Bahadır Sina, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, S.65

Bu durumun kapitalist düzenin gelişmesinde hep karşı rol üstleneceği düşüncesinin hakim olmaya başlaması, idarecilerin bu Yahudi sınıfı ile kapitalist rejimin oluşturacağı diğer doğal orta sınıfın çatışacağı yönündeki düşünceleri antisemitizm akının ekonomik boyutunu gözler önüne serer. Nitekim kamuoyuna verilecek ödün orta sınıfın geliştirilmesi ve bu yapılırken de hala feodal düzenin savunucusu olabilecek ve kapitalist düzene tehdit oluşturabilecek Yahudilerin devreden çıkarılması ile olacaktır. Bu anlayışla yıllardır köylü ve feodalite arasında duran Yahudiler artık üretmeden tüketen bir orta sınıf halini almıştır ki bu kabul edilemez.¹³

Fakat başlangıçta geri ülkelerde başlayan nefret sanayi devrimi ve kapitalist hareket ile öyle yaygınlaştı ki siyasal örgütlerce de kullanılabilir olmaktan çıktı.

1.1.3. İkinci Siyonizm Dalgası ve Balfour Deglerasyonu

Birinci Dünya Savaşı sırasında da Filistin Osmanlı idaresindeydi. İngiltere'nin desteklediği Arap güçleri Osmanlı'nın hakimiyetine son verene kadar da bu durum sürdü. Nitekim İngiltere, savaşın sonunda 1918 de bölgeyi işgal etti ve 25 Nisan 1920 Milletler Cemiyeti'nin kararıyla İngiltere'ye bölgenin manda idaresi için yetki verildi.

Bu değişim dönemimde üç söz verildi:

Bunlardan ilki 1916'da Mısır'daki İngiliz idarecisi Sir Henry McMahon, Osmanlı'nın Arap illerinde Araplara bağımsızlık sözü vermesiydi.

Osmanlı Devleti'nin güçsüz düştüğü bu dönemde para yoluyla Osmanlı topraklarını alamayan Museviler Türklere karşı faaliyet geliştirilmesinin gerektiği konularda Araplarla temasa geçmişlerdir. Ve bazı Arapları bu amaca ulaşmak için kullanabilmişlerdir. Şerif Hüseyin ve oğulları "Büyük Arap Devletine" inandırılmış Suriye'de Türk ordularına karşı birlikte mücadele edilmiştir. Daha sonra Hüseyin'in oğlu Irak kralı olacak olan Faysal ile gizli müzakerelere girişmiş ve Filistin'e gelecek Yahudi muhacirlerinin Araplara hiçbir zararı olmayacağını ikna edilmiştir. Bu anlamda Faysal'ın hicaz delegasyonu adına yaptığı konuşma ise durumu özetler niteliktedir.

*Yahudiler'e kendi yurtlarında başarılar diliyoruz Yahudi hareketi bizim kendi hareketimiz gibi emperyalist değil millidir. Suriye'de her ikimiz için de yer vardır. Ben inanıyorum ki her iki millet ancak birbirlerine yardım ederek başarılı olabilecektir.*¹⁴

---

¹³ Arendt, a.g.e. S.65

¹⁴ Yılmaz, a.g.e. s.24

Şerif Hüseyin dönemin Osmanlı tarafından atanan Mekke ve Medine şeriflerindendi. Osmanlı adına hac bölgelerinin güvenlik ve düzenini sağlamakla görevli bu idarecilerin peygamber soyundan gelmeleri gerekmektedir. Abdulhamit'in isteğiyle göreve getirilen şerif Hüseyin ittihat ve terakki'nin adayına rağmen seçilmişti. Bu açıdan amacı şerifliğin sürekli olarak kendisinde kalmasını ve ailesinden bir adaya geçmesini sağlamayı istiyordu. Bunu yaparken de ittihat ve terakki hükümetine karşı güvensizliğinin etkisiyle Arap milliyetçiliğini kullanarak yerel anlamda gücünü artırarak özerk bir yapı kazanma hayali içindeydi. Osmanlı devleti birinci dünya savaşına sokulmasının ardından halifenin cihat çağrıları karşısında ya Osmanlının yanında savaşa girecek ya da bağımsızlığı kazanma umudu içerisinde emperyalist güçlerle birlikte Osmanlının karşısında yer alacaktı. O dönemde İngiliz vaatlerine kapılan Şerif Hüseyin'e bağlı kabileler 1916 yılında Mekke'de ki Osmanlı garnizonuna saldırmasıyla Arap ayaklanması başlamış oldu. Fakat Hüseyin'in çağrıları sadece kendisine bağlı kabilelerce ve ulusal amacı dışında ganimet peşinde koşan bedevilerle sınırlı kaldı. Bu durum Ortadoğu halklarınca hem Müslüman dünyasında tasvip edilmemiş hatta o günkü koşullarda hilafete karşı bir başkaldırı olarak ihanete eşdeğer tutulmuştur.

Bununla beraber Fransa ve İngiltere ile birlikte gizlice imzalanan Sykes-Picot Antlaşması da Ortadoğu'nun yeni bir çehre kazanmasına sebep olmuştur. Bu anlaşma Bölgeyi bu ülkeler arasında ikiye bölüyor, Filistin'de ise uluslararası idare kurulmasını öngörüyordu. İngiliz subayı Mark Sykes ile Fransız subay Georges Picot Kahire'de bir araya gelerek masa başında Ortadoğu'yu iki ülke arasında paylaştıran bu anlaşmaya göre yeni yapay devletler kurulacak ve yönetilecekti bu durum böl parçala yönet anlayışının bir sonucu idi. Sykes-Picot hattı denilen bu sınırlar, o dönemin koşullarında dünyanın iki büyük emperyalist gücü olan İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya bakış açılarını yansıtmaktaydı. Fransız ve İngiliz subaylar bölgenin etnik ve dinsel yapısını göz önünde bulundurmadan sadece kendi çıkarları doğrultusunda -harita üzerinde- bazı etnik hususları parçalama pahasına, yeni ülkeler oluşturdular. Bu anlaşma sonucunda Irak, Ürdün, Filistin İngiliz bölgesi; Suriye, Lübnan Fransız bölgesi oldu. Bu antlaşmanın önemi ise bugünkü Ortadoğu'nun yeni yapısının oluşmasında önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu anlaşma savaşın bitmesinden sonra da İngiltere'nin amaçlarına ulaşmasında yardım edecek bir ortam sağlayacaktı. Nitekim İngiltere bölgeyi doğrudan ve dolaylı olarak her halükarda rahatlıkla denetleyebilmesine olanak sağlanacaktı. Bu İngiltere'nin politikalarına öylesine uygun bir plandı ki İngiltere 2. dünya savaşından sonra bölgeden çekildiğin de bile bölge ülkeleri arasında ki rekabet sebebiyle rahatlıkla yönetebilme imkanı bulmuştu.

Birinci dünya savaşı sonunda değişen dengelere paralel verilen üçüncü bir söz ise Yahudilere Balfour Deglerasyonu yoluyla verildi. Osmanlı topraklarının paylaşılması ile sonuçlanan 1. dünya savaşı ile beraber Yahudiler de bekledikleri fırsatları yakalamışlardı. İngilizler bölgede çıkarlarını koruyacakları bir müttefike Yahudiler de bir dış desteğe sahip olmuşlardı¹⁵. Nitekim İngiliz hükümeti nezdinde ki girişimleri sonuç vermiş, İngiliz yöneticilerin ikna edilmesi yoluyla Filistin bir İngiliz mandası haline dönüştürülmüş ve bu yolla bu bölgenin bir Yahudi yurdu haline dönüştürülmesi için bir devletten söz alınmıştı. 1917 kasımında ki Balfour Deklarasyonu savaş sonu döneme rastlaması İsrail'in kurulmasında önemli bir aşamayı ifade etmesi açısından gerçekten önemli bir belge olduğu sonradan anlaşılmıştır. Süreç olarak Sefardi olan Herzl'in ölmesinin ardından yerine geçen ve Aşkenaz olan Weizmann Londra siyaseti üzerinde oldukça etkindi. Fakat bir taraftan İngiltere ikna edilirken diğer taraftan da Fransa bölgeden uzaklaştırılması gerekiyordu. Weizmann'ın çabaları başlangıçta aslen Yahudi olan Herbert Samuel ile Lloyd George ve Arthur Balfour ikna edildiyse de muhalefetin baskısı yüzünden sonuç alınamamıştı. Fakat daha sonra Rusya'nın çökmesi sebebiyle amerikan desteğinin daha acil gelmesi gerekliliği diğerlerinin de ikna edilmesini sağlamıştı. Bunun sonucunda Siyonist dava hız kazanırken Fransızlar ile olan ilişkiler ise Sykes Picot anlaşmasıyla neticelenmiş ve amaca doğru önemli bir adım daha atılmıştır.¹⁶

Gerçi Yahudilerin Filistin'de bir yurt edinmeye dönük politikalarını 1901 yılında kurulan Yahudi ulusal Fonu (Jewish National Found) aracılığıyla yerine getirmeye başlamışlardır. 1917 yılına gelindiğinde İngiltere dış ileri bakanı Lord Arthur James Balfour'un adıyla bilinen deklerasyonu İngiliz asıllı Siyonist teşkilatlar federasyonu başkanı Baron Lionel Walter Rothschild'e göndermiştir.¹⁷

1.1.4. İlk Çatışmaların Başlaması

Filistin'de 1900'lü yılların başında kurulacak olan Yahudi fonunun etkisi ile toprak alma faaliyetlerinde büyük bir artış meydana gelmişti. 1917 yılına gelindiğinde ise nüfusun yüzde sekizini oluşturan Yahudiler Filistin topraklarının yüzde 2,5'ine sahip olmuşlardı. Balfour ile de deklere edilen Siyonist proje çerçevesinde bölgeye yüz binlerce Yahudi'nin göç

---

¹⁵ Alan R. Taylor, **İsrailin Doğuşu 1897-1947, Siyonist Diplomasinin Analizi**, çev. Mesut Karaşahan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2002, S.33

¹⁶ Arı, a.g.e. s.121

¹⁷ Taylor, a.g.e. S.33

etmesi arap topraklarında da öfke ve isyana sebep olmuştu ve çatışmaların başlaması kaçınılmazdı.

Nüfus oranında meydana gelen bu hızlı değişim aslında Arap ve Siyonist çatışmasının da başlamasını tetikleyecekti. Ağustos 1929 yılına gelindiğinde Kudüs'teki "Ağlama Duvarı" paylaşımı yüzünden çıkan çatışmalar sonucunda 133 Yahudi Filistinliler tarafından öldürüldü. Bunun üzerine İngiliz polisi de 110 Filistinliyi öldürerek buna cevap verdi¹⁸

1931 yılına gelindiğinde kanlı çatışmalar her iki tarafı birbirine karşı örgütlenme yoluna götürdü. Bu amaçla İsraililer tarafından oluşturulan Irgun Zevai Leumi kısaltmalarında oluşacak IZL yarı polis yarı asker teşkilatı Filistinlilere karşı kuruldu. Buna karşılık Filistin halkı da Şeyh İzzettin El- Kassar liderliğinde bir araya gelerek bir Yahudi komiseri öldürmeyi başardılar.

22 Mayıs 1939 yılına gelindiğinde İngiliz parlamentosunda yapılan oylama da Beyaz Kağıt oylanarak kabul edildi. Malcolm Mac Donald tarafından yayınlanan bu belgeye göre 10 yıl sonra Filistin'de üniter bir devletin kurulabileceği ve önümüzdeki beş yıl içinde yılda en az 15 bin Yahudi göçmenin ülkeye girebileceği öngörülmüyordu. İngiliz resmi kayıtlarına göre sadece 1936-1938 yılları arasında İngilizler ve Hananag tarafından 2000 civarında Filistinlinin öldürüldüğü belirtilmiştir ki bu rakam isyanın başladığı tarihten gerçekleşen ölüm sayısının yarısından fazladır. İsraililer tarafından kurulan diğer organizasyonlarla birlikte silahlı gücün 1945 yılında 61000 ile 69000 arasında bir sayıda olduğu bir Anglo Amerikan komitesi tarafından ortaya kondu. Bu sayının 58000-64000 kadarı Haganah Örgütüne ait iken 3000-5000 kadarı IZL 200-300 kadarı da Stern örgütüne bağlıydı. Ve bu özel ordunun yasal olmadığı da bildirilmişti. İngiltere'nin bu örgütlerin terör faaliyetlerinde bulunduğu itirafı 1946 yılında yayınladığı bir bildiriyle gerçekleşti. Tabi bu durumun ortaya çıkmasında Stern Gang'ın Kahire'deki İngiliz vali Lord Moyne'u öldürmesi büyük oranda etkili olmuştu.

1936-1938 yılları arasında İngilizler ve Haganah Örgütünün yaptığı operasyonlar neticesinde 2000 Filistinlinin öldürülmüş olması çatışmaların ne boyutlara ulaştığının bir göstergesiydi. Fakat II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Yahudiler İngiltere'ye karşı harekete geçtiler. Hagana, Irgun ve Stern gibi gizli Yahudi örgütleri İngilizlere karşı birleşerek kanlı eylemler gerçekleştirdiler.

Bölgede yaşanan şiddet olaylarının üstesinden gelemeyen İngiltere 2 Nisan 1947 tarihinde konuyu Birleşmiş Milletler'e (BM) götürdü. Konu üzerinde çalışan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) 29 Kasım 1947 tarihinde yaptığı toplantıda 181 sayılı kararı

---

¹⁸ Özmen, a.g.e. s.49

kabul etti. Kararda, Filistin toprakları Arap ve Yahudi Devletleri olmak üzere ikiye bölünüyor, Kudüs de BM'nin yönetimine bırakılıyordu. "Mandanın sona erışı ile iki devletin kuruluşu arasında geçecek ara dönemde yönetimi devralıp geçışı sağlamak üzere, kararda, Genel Kurul'un beş üyeli BM Komisyonu seçmesi de öngörülmüştü. Aynı zamanda devletlerin kuruluşunda insan haklarına riayet şartı da kararda önemli bir bölüm oluşturuyordu.¹⁹

1.1.5. Uzlaşma Çabaları

Çıkan çatışmaların ve bitmek tükenmek bilmeyen karışıklığın giderilmesi için batı ülkeleri çok acil bir çözüm arayışı içine girmişlerdi.

31 Temmuz 1946 yılına gelindiğinde Londra Anglo Amerikan konferansı Filistin sorununu çözebilmek için federal bi yapı önerdi. Siyonist ve Filistinli liderler bu planı reddetti. 26 ocak 1947 de be kez yuvarlak masa konferansı yeniden başlatıldı ve bu konferans neticesinde farklı bir teklif Yahudi ajansına gönderildiyse de bi sonuç alınamadı. Son çare olarak Filistin'i 1920 yılından beri idare eden ve bir sonuç alamayan İngiltere bu Siyonist Arap sorununun çözümünü 1947 yılında Birleşmiş Milletlere devretti.²⁰

Birleşmiş Milletler genel toplantısı Filistin sorununu görüşmek üzere 11 üye ülkenin katılımıyla gerçekleştirildi(UNSCOP United Special Commite On Paletsine)

Yapılan ilk bölünme teklifi Arap Birliği tarafından reddedildi ve Filistin'in askeri ihtiyaçları konusunda yardım istedi.²¹ Zira bölgede şiddet olayları duraksız devam ediyordu. Fakat bu bölünme teklifi Yahudi temsilcileri tarafından kabul edildi.

Paylaşım planı Filistin'in yüzde 56,47 sini Yahudi devletine yüzde 43,53'ünü de Arap devletine bırakıyordu. Kudüs ise uluslar arası bir idare altında olacaktı. 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulunda 33 ülkenin oyuyla plan onaylandı. Fakat Filistinlilerin reddettiği bu plan hiç uygulanamadan kaldırıldı.

---

¹⁹ M.Lütfullah Karaman, **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1991, s.43

²⁰ <http://www.bbc.co.uk/turkish/ortadogu/1897.shtm> (23.12.2007)

²¹ Özmen, a.g.e. s.56

1.1.6. İsrail'in Kuruluşu

İsrail ve Filistinliler arasında bozulan ateşkes antlaşmaları ve bunun yanı sıra operasyonlar ve çatışmalar sürüp giderken 1948 yılında İsrail devleti resmen kuruldu. Bu durumun ortaya çıkmasında tabii ki İngiltere'nin 15 Mayıs günü yoğun iç baskılar sebebiyle manda yönetimini fesih etmesi etkili olmuştur. İsrail devleti iki bin yıldır kurulan ilk Yahudi devletiydi. Tel Aviv'de 14 Mayıs 1948 yılında Tel Aviv'de ilan etti ki bu tarih, Filistinliler tarafından El Nakba olarak adlandırılır yani felaket günü.

14 Mayıs 1948'de Ben Gurion'un, Filistin'de, Bağımsız İsrail devletinin kurulduğunu açıklaması son İngiliz birliğinin bölgeyi terk ettiği günün ertesi gününe tekabül eder. İsrail devleti, 2 bin yıldır kurulan ilk Yahudi devletiydi. İsrail Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak Chaim Weizmann seçildi²²

Birleşmiş milletlerin 1947 Kasımında almış olduğu Filistin topraklarını ikiye bölünmesi yolundaki kararının ardından bölgede tansiyonun iyice yükselmesini beraberinde getirdi. bu karara itiraz eden ve İsrail varlığını kabul etmeyen Arap ülkeleri İsrail'e karşı saldırıya geçtiler.

Mısır (40.000), Irak (21.000), Suriye (8.000 kişi), Ürdün ve Lübnan ordularından meydana gelen aşağı yukarı 80.000 kişilik bir kuvvetin düzenli saldırılarına uğramaya başladı. Aylarca süren savaşlardan sonra İsrail, Negev çölünün tümünü ve Galilec bölgesini ele geçirerek, 1947'de kendisine BM tarafından verilen bölgeden daha fazlasını işgal etmiş oldu.²³ Savaş sonrasında bir milyon Filistinli komşu Arap ülkelere sığınmak zorunda kaldı. "Filistinlilerin % 78'i İsrail'in kontrolünde olan, topraklarda kalmıştı. 700.000 kadar Filistinli, savaşın yarattığı şartlar nedeniyle, Filistin'deki topraklarından ayrılmış ve mülteci olmuştu. Savaş sırasında, Filistinlilerin bir kısmı, yaşanan şiddet ve savaşın getirdiği tehlikeler ve bir diğer kısmı, Ramle ve Lydda şehirlerinde olduğu gibi, Nisan 1948'de, Deir Yassin'de 254 sivilin öldürülmesi ile sonuçlanan etnik temizlik ve katliamdan kurtulmak için topraklarını terk etmişti. İsrail'de işgal edilen topraklarda bulunan köyler yıkılmış, limon ve narenciye bahçeleri sökülmüş ve toprak sahipleri çiftçilerin ülkelere dönüşleri engellenmişti. Mültecilerin mülkleri, sahiplerinin yoklukları gerekçe gösterilerek İsrail yerel yönetimleri

²² Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2004, s.225

²³ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979, s.273

tarafından gasp edilmişti²⁴ Böylece 20.yüzyılın en önemli uluslararası sorunlarından birisi olan Filistin sorunu başlamış oldu

1.1.7. İkinci Arap- İsrail Savaşı

İkinci Arap İsrail savaşları Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ve buradaki İngiliz kontrolünü sona erdirmek istemesi üzerine ortaya çıktı. Bu durumdan rahatsız olan İsrail İngiltere ve Fransa ile görüşerek Mısır'a karşı gizli bir tertibe giriştiler.“Buna göre İsrail baskınla Sina'yı işgal edecek ve İngiltere ile Fransa bir ultimatoma yayımlayarak iki tarafın arasına girecek, İsrail ile Mısır Kanalı'nın her iki tarafında 16 km geri çekilecekler ve böylece kanalın iki yakasında oluşturulacak bölgeye kendileri girecektir. Neticede Mısır'ın kanalı millileştirmesi ters yüz olacaktır.Plan gereğince, İngiltere ve Fransa tarafından Mısır'ın Süveyş Kanalını uluslararası kontrole bırakması önerilmiş ve Mısır bunu reddetmiştir. Bunun üzerine İsrail, zaten kuşku içerisinde bulunduğu Mısır'a planladığı üzere Ekim 1956 tarihinde saldırarak kısa sürede ve kolayca Sina'yı işgal etmiş, İngiltere ile Fransa'da Kanal Bölgesine asker çıkarmıştır.²⁵

Bölgeye yayılan İsrail,Akabe üzerinden denize ulaşmayı sağlayacak duruma geldiğinde BM 'de ABD ve Sovyetler Birliği bu açık saldırıyı kınamaları karşısında İngiltere ve Fransa geri çekilmek zorunda kalmışlardır. İsrail ise işgaline devam ederek gerekli güvenceler verilmeden çekilmeyeceğini ifade ediyordu. İsrail'in güvence istekleri olan Gazze şeridinde asker bulundurma ve Akabe körfezinden serbest geçiş istekleri 1967 yılında çıkacak olan Arap-İsrail savaşının çıkış sebepleri olacaktır. Bu savaş sonrası saldırıyı sert bir şekilde kınayan Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da prestiji artacak ve bir çok ülkenin bu ülkeye yaklaşmasını sağlayacaktı.²⁶

1.1.8. Üçüncü Arap- İsrail (Altı Gün Savaşları) Savaşı

1967 yılı baharıyla birlikte iki ülke arasında iyice yükselen tansiyon mısır devlet başkanının tüm Arap ülkelerine İsrail'e karşı birleşme çağrısıyla hava saldırısı şeklinde başlayan **üçüncü Arap İsrail savaşı** patlak verdi.5-10 Haziran 1967 'de yaşanan ve altı gün

---

²⁴Pehlivanoğlu, a.g.e., s.226

²⁵ Tuncer Topur, **Dipsiz Kuyu Orta Doğu ve Türkiye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.209

²⁶ Sander, a.g.e., s.273

savaşı olarak adlandırılan bu savaş sonucunda İsrail Gazze Şeridi ile Sina yarımadasının tümünü Şeria akarsuyunun batı yakasını, Kudüs kentini ve savaştan önce Suriye'nin elinde bulunan Golan Tepelerini eline geçirdi. Böylece bu savaş sonunda İsrail ülkesini en iyi şekilde savunabilecek sınırlara kavuşmuş oldu. 1967 Arap-İsrail savaşında İsrail'i desteklemesi sonucu ABD'ye karşı Arap Devletlerinin diplomatik ilişkilerini kesmelerine sebep oldu.²⁷

1.1.9. Dördüncü Arap- İsrail (Yom Kippur) Savaşı

Dördüncü Arap İsrail savaşı İsrail'in Yom Kippur adını verdikleri bayrama rastlaması münasebetiyle tarihe Yom Kippur savaşları olarak geçmiştir. Bu savaş Araplar'ın ilk askeri başarısı olarak karşımıza çıkar. Bu savaş sonunda BM Güvenlik Konseyi tarafından ateşkes ilan etmesinden sonra 18 Ocak 1974 tarihinde yapılan barış antlaşması ile, İsrail Sina'daki Milta ve Gidi geçitlerinin batısına çekilmeyi, Mısır'da kanalın doğu kısmını silahlardan arındırmayı kabul etmiştir. İsrail'in yenilmezliği efsanesi Arapların gözünde sona ererken, Arap ülkeleri Petrolün gücüyle Batı üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır. Bu uygulamanın sonucunda ham petrol fiyatları artmış olup S. Arabistan ve diğer üretici ülkeler büyük bir mali güce kavuşmuş oldular.²⁸

Bu savaş aslında İsrail için de bir dönüm noktası oldu. Yıllarca sol olarak yönetilen Siyonist hareket yerini aşırı sağa Likud grubuna bırakacaktı. İsrail daha da yayılcı politika izlerken Beyrut'ta bulunan mülteci kamplarında katliam yapması Hizbullah'ın da Suriye desteği ile kurulmasına sebep olmuştur.²⁹

1.1.10. Hittin Korkusu

Dünya'da hiçbir ülke İsrail Kadar Etrafındaki düşmanlar tarafından yok edilme endişesi gütmemiştir. Zira İsrail'de Beka Stratejisi olarak adlandıracağımız bu durum tüm siyasi düşüncelere etki eden bir sendrom olarak karşımıza çıkar.

Bu devlet tüm siyasi ve askeri stratejisini bu Hittin korkusu olarak adlandırdığımız sendromu aşmak için kullanmış ve tüm uzun vadeli stratejilerini bu noktaya dayandırmıştır.³⁰

---

²⁷ Sander, a.g.e., s.480

²⁸ Sander, a.g.e., s.481

²⁹ Özmen, a.g.e., s.78

³⁰ Cevat Eroğlu, **İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler**, İstanbul, Sayfa yayınları, 2002, s.33

İsrail şimdiye kadar varlığını sürdürmüştür çünkü arkasına ABD gibi bir gücü almayı başarmıştır. Fakat İsrail ABD gücünün getireceği avantajlardan ilerde mahrum kalabilecektir. Zira ABD güçsüz düşebilecektir. Bu durumu hayal bile etmek İsrail için tehlike çanlarının çalması anlamına gelmektedir.

Fakat bundan daha kötü bir durum var ki oda; İsrail'in düşmanlarının global güçlerinin artması ve Ortadoğu'da bir devletin kendisiyle boy ölçüşebilecek güce sahip olmasıdır. Böylece anti İsrailci Ortadoğu halklarının bir araya toplayarak Nasır'ın bir zamanlar başaramadığını başarmak.

Hittin 1187 yılında yapılan bir savaşın ismidir. Bugün Ortadoğu'da kimse tarafından unutulmamıştır. Selahattin'in Haçlı ordusunu yendiği savaş ismini İsrail ve Teberriye yakınlarında ki yersden almıştır. Bu büyük savaşın yapıldığı yere bu tarihsel olayı hatırlatacak hiçbir işaret veya levha konulmamıştır. Çünkü İsraililer Hittin'i hatırlamak istemezler. Hittin'i konuşmak istemezler zira böyle bir olayın tekrar başlarına gelmesinden korkarlar.

İran'ın politikalarına karşı ABD'nin desteklenmesi, Ortadoğu'da tek nükleer güç olma sıfatını kaptırmak istenmemesi hep bu Hittin korkusunun ürünüdür. Öyle ki Ortadoğu'da bu şekilde oluşacak bir nükleer güç dengesi "Karşı Caydırıcılık" ilkesini de ortadan kaldıracaktır ki bu durum yeni bir Hittin anlamına gelmektedir.³¹

1.1.11. İsrail'in Beka Stratejileri

Sömürgecilerle ittifak ve monarşilerin yaşatılması stratejisi İsrail'in uyguladığı en eski beka stratejilerinden biridir. Ortadoğu'da özellikle Arap dünyasında meydana gelen Radikalizasyon hareketleri İsrail üzerinde az öncede bahsettiğimiz gibi Hittin korkusunu da beraberinde getirdi. Bu durum Yahudi devletinin hayatta kalabilmesi için belirli beka stratejileri gerekiyordu. Bunun gerçekleştirilebilmesi için gerekli en önemli adımlardan birisi hiç şüphesiz Ortadoğu'nun Bir Sömürge Devleti Olarak Kalmasıdır.

Bu amaçla Ben-Gurion Ortadoğu'nun İsrail açısından fazla güvenli bir bölge haline getirilmesini Ortadoğu'nun bazı bölgelerinin batılı güçler tarafından sömürgeleştirilmesini istiyordu.

Bu kolonyal hareketlere karşı sömürgeci güçlerin desteklenmesi İsraililer açısından yalnızca politik bir strateji değil aynı zamanda sosyolojik ve psikolojik bir dünya görüşüdür.

---

³¹ Eroğlu, a.g.e., s.26-27

Bu yönüyle Yahudi devleti içinde yaşadığı dünyaya da nefret ve endişe ile bakarken sömürgeci güçleri ise doğal müttefik olarak algılıyordu.

Öyle ki Sağ kanat Siyonizm kurucusu Vlademir Jabotinsky şöyle demitir; “Siyonizm’in esas amacı tüm Akdeniz’i Avrupa ellerinde tutmaktır. Bu durumda Suriye’nin bağımsızlığı bile söz konusu olamaz. Bu konu Fransa İngiltere ve İtalya tarafından anlayışla karşılanacaktır. Biz hertürlü doğu batı çatışmasında batıdan yana oluruz. Biz bugün bu kültürün en sadık ve önde gelen taşıyıcılarıyız. İngiliz İmparatorluğunun yayılması İngilizlerden çok bizim işimize gelir.”³²

Sömürgecilerle ittifak stratejisinin en somut örneği ise 50-60’lı yıllarda İsrail ve Fransa işbirliği oldu bu dönemde İsrail Fransa’nın sömürgelerinin korunması için çok büyük destek verdi. Bu destek Şimon Perez’in değimiyle ebedi bir dostluğu beraberinde getirdi. Bu yakınlaşma Cezayir’in bağımsızlık savaşında Mossad Fransa’nın galibiyeti için oldukça önemli destek sağlamıştır. Özellikle gerilla savaşı ve helikopter kullanılmasında Fransız ordusunu eğitmiş Fransızların kurduğu kontrgerilla örgütü olan OAS’a büyük oranda destek vermiştir.

Diğer bir strateji ise Çevre Stratejisidir, İsrail’in 1950’li yıllarda tasarladığı ve uygulamaya koyduğu sömürgecilerle ittifak ve monarşi için yaşatılması pek başarılı olmadı. Ortadoğu’da ki monarşilerin yüzyılın ilk yarısında domino etkisi gibi yıkılmalarına engel olunamadı.

Bu amaçla Yahudi devletini kuran ve gelecek stratejilerini düzenleyen David Ben-Gurion ve kurmayları Müslüman Arap denizinde ada gibi çevrelenen İsrail devleti için daha tutarlı bir beka stratejisi ihtiyacı duydular. Bu durumda yapılacak şey o Müslüman ve Arap denizinin ötesine uzanarak çevresinde ki ülkelerle ittifak imkan aramaktır. Bu amaçla İsrail; İran, Türkiye, Etiyopya gibi Arap Ortadoğu’nun çevresinde Arap olmayan ülkelerle ittifak kurmayı öngörüyordu.

İran Şahı Rıza Pehlevi’ye Rejimini ayakta tutması için meşhur gizli servisi SAVAK (Devlet İstihbarat Güvenlik Örgütü) İsraililerden destek alarak kurulmuştu. Ayrıca 1964 yılında yapılan Uzi silahının ithali yine bu amaçla yapıldığını söyleyebiliriz.³³

İsrail’in Diğer bir strateji ise Beka İçin Parçalama Stratejisidir. Çevre stratejisi İsrail tarafından açık açık dile getirilse de beka için gerekli diğer bir strateji ise gizli tutulması gereken bir içeriğe sahipti.

---

³² Eroğlu, a.g.e., s.55

³³ Eroğlu, a.g.e., s.59

Bu tezde Arap devletlerinin nasıl parçalanacağı sorusuna cevap aranıyordu böyle bir planın açık bir şekilde ifade edilmesi ise şüphe yok ki diplomatik bir skandala sebep olabilirdi.

Fakat tüm siyasette olduğu gibi bu konuda da bazı sızıntılar oldu İsrail dışişleri bakanı Oded Yİnon'un 1982 yılında Dünya Siyonist Örgütüne bağlı Enformasyon Dairesinin İbranice yayın organı Kivuzim'de yazdığı bir rapor bu sızıntılardan en önemlisiydi.

Bu rapor Ortadoğu ülkelerinin demografik yapısını kendisine temel alıyordu. Özeti şöyleydi. Ortadoğu ülkelerinin hiçbiri birer ulus devlet değildir. Aksine yapay biçimde birbirine tutturulmuş birer zoraki mozaiktir. Bu durum 19. Yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde sömürgeci Avrupalı güçlerin yaptığı bölgesel düzenlemenin bir sonucudur. Sömürgeciler Ortadoğu ülkelerini nüfus ya da mezhep temeline göre değil kendi ticari sömürgelerine göre oluşturmuşlardır.

1.2. İRAN MERKEZLİ ÇATIŞMALAR

İran, Sünni bir Arap dünyasında ki Şii bir devlet olmasının yanında yakın çevresinde bulunan Hindistan, Pakistan, İsrail, Çin ve Rusya gibi nükleer güce sahip olan ülkeler tarafından çevrelenmiştir

1.2.1. İran'ın Siyasi Yapısı ve Bunu Belirleyen Tarihsel Süreç

Dünya'da siyasi kültürel demografik ve dini çeşitlilik açısından en zengin ülkelerden biri de hiç şüphesiz İran'dır. çok sayıda ırktan çok sayıda dine ve mezhebe mensup unsurların aynı ülke sınırları içinde barınabildiği sayılı ülkelerden olan bu devlet tarihi boyunca gerek Osmanlı gerek diğer komşu ülkelerle ve gerekse kendi içerisinde ortaya çıkan güç mücadeleleri ve çatışmalara odak olarak kendinden epeyce söz ettiren ülke olmayı başarmıştır.

Ortadoğu olarak nitelendirilen coğrafya sınırları içerisinde her ne kadar Sami ırkına ait nüfus ağırlığı göze çarpsa da bölge de liderliğe soyunan ülkeler Türkiye ve İran örneğinde olduğu gibi Arap ülkelerinden olmamıştır. Şüphesiz ki İran temelli çatışmalarda özellikle Osmanlı ve Türkiye ile olan mücadelelerin temelinde de bu liderlik anlayışı ve bölgede hakim güç olma isteği yatmaktadır.

İran'da konuşulan birbirinden farklı diller, lehçeler ve şiveler İran'ın etnik unsurlarının çeşitliliğinin bir aynasıdır diyebiliriz. Zira İran dünyada farklı dil, lehçe ve Şivelerin en fazla konuşulduğu ülkelerden biridir. Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-Ari kanadında yer alan İran'ın resmi dili Farsçadır. İran'da ağırlıklı olarak Farsça ve Azerice kullanılmaktadır. Farsça devlet dili olarak kullanılırken Azerice İran'da yaşayan geniş Türk nüfusu tarafından kullanılmaktadır.³⁴ Farsça nüfusun %60'ı tarafından anadil, %15'i tarafından da ikinci dil olarak konuşulmaktadır. İran'da konuşulan diğer diller; Azeri Türkçe ve Türk lehçeleri %24, Kürtçe %7, Lurca %3, Arapça %2, Beluci dili %2'dir.³⁵

İran, geniş coğrafyasının yanı sıra komsu ülkelere oranla büyük bir nüfusa sahiptir. İran'da Ekim 1996 yılında yapılan son resmi nüfus sayımında sonuç 59,5 milyon kişi olarak açıklanmıştır. 1998 yılında ülke genelinde yapılan Belediye Meclis seçimlerinde ise yapılan gayri resmi sayıma göre ülke nüfusunun 61.839.435 kişi olduğu açıklanmıştır. 1999 BM kayıtlarına göre 69 milyon olan İran'ın bugünkü nüfusu 72 milyonu aşacağı tahmin edilmektedir.³⁶

İran halkları da ana olarak altı gruba ayrılır.

1- İrani Halklar 2- Türki Halklar 3- Hintli Halklar 4- Sami Halklar 5- Hint Avrupa Halkları 6- Kafkasyalılar

Ülkenin yüzde altmışına tekabül eden İrani halklar adını vereceğimiz grupta ağırlığı Fars nüfusu çeker. İran dışında Basra Körfezinde Arap Yarımadası kıyılarında yaşayan Farslar Katar %10, Bahreyn %8, Kuveyt %4 olmak üzere diğer ülkelerde de yaşamlarını sürdürürler. Yüzde kırkılık orana sahip Fars ırkını Tatiler, Talışlar, Gilekler, Mazanderaniler, Taberiler, Lekler, Goranlar, Semnaniler, Raciler, Sengseriler, Astiyaniler, Lorlar, Kürtler, Bahtiyariler, Sistaniler, Beluçlar, Tacikler, Afganlar veya Peştumlar ve diğer küçük gruplar takip eder.³⁷

---

³⁴ Atgün Attar, **İran'ın Etnik Yapısı**, Ankara, Divan Yayıncılık, 2006, s. 157

³⁵ www.lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Iran.pdf (26.10.2009)

³⁶ www.lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Iran.pdf (26.10.2009)

³⁷ Attar, s: 163-164

Şekil 1: İran'ın Etnik Yapısı

Kaynak: www.dispolitikaforumu.com/%20IrakBulteni (18.11.2008)

Toplam nüfus içerisinde önemli bir yere sahip olan ve aynı zamanda çatışma odaklarının da başında sayabileceğimiz ayrılıkçı Kürt gruplar bölgede boy göstermektedir. İran Kürt nüfusunu tanımış durumdadır. Zira İran, Kürtleri Med kökenli Fars olduklarını

kabul etmesi sebebiyle Kürtçe yayın yapan radyoların yanı sıra Kürdistan adı verilen bir de eyaletlerinin bulunmasına izin vermektedir.³⁸

Kürdistan eyaleti ve Bahtaran'da çoğunluğu oluşturan Kürtlerin %75-80i sunidir. Şii Kürtler Bahtaran ve doğuda Horasan'da yoğunlaşmışlardır. Çok az sayıda Yahudi, Yezidi ve Hıristiyan Kürt vardır. Sünni bir toplum olarak Şiiilerin egemenliğine karşı çıkan ve yarı-göçebe aşiret yapıları nedeniyle Kürtler İran devletine karşı tutumlar sergilemektedirler. Ancak büyük toprak sahibi ağalar ve aşiret reislerinin hala etkin olduğu dağınık feodal bir yapı esastır. Her aşiretin ve politik örgütün birbirinden bağımsız biçimde Tahran yönetimiyle ilişkisi vardır.³⁹

Belluciler: İran'da çatışma odağında bulunan diğer bir ırk Belucilerdir. Belucistan-Sistan eyaletinde çoğunluğu oluşturan bu grup, ülke toplam nüfusunun %2'sini teşkil ederler. Belucilerin neredeyse tamamı Sünni'dir ve Hanefi okuluna bağlıdır. Göçebe kabileler halinde yaşamaya devam eden Beluciler hayvancılık ve sınır kaçakçılığıyla geçinirler. Belucistan İran'ın yaşama en az elverişli olan geri kalmış ve kurak eyaletidir. Belucilerin çoğunlukta olduğu en önemli şehir Zahedan'dır.⁴⁰

Aslında İran'da tek ve birleşik bir Beluci etnik grubundan bahsetmek imkansızdır. Birçok aşiretin ortak adı olan Beluci terimi bu aşiret üyeleri için de kullanılmıştır. Aşiret üyelerinin tümüne birden Beluc genellemesi yapılırken aşiret üyeleri kendilerini Beluci olarak değil aşiretin adıyla tanıtır. Ortak bir Beluci kimliğinden daha çok aşiret kimliğine önem veren Belucilerin İran'daki önemli aşiretleri: Bameriler, Balidehler, Büyük Zadehler, Riggiler, Sardar Zayeler, Sahbaksiler, Lasariler, Mobarakiler, Mir Morad Zayeker, Naroviler, Nosiravaniler, Barohoyiler, Baram Zehiler, Sir Hanzayiler. Sistan bölgesinde yaşayan az sayıdaki aşiret Sistani adı verilen Farsça bir diyalekti konuşur ama kendilerini Beluci aşireti olarak nitelendirmektedirler. Sistan dili konuşan aşiretler: Sarbandi, Sahraki, Sargazi, Zamir-Farsyon, Mir-Arab, Sarcaranidir.⁴¹

Pakistan sınırında yaşayan Beluçların bağımsızlık talepleri Kürtlerden tamamen farklıdır. Kürdistan'da halkı harekete geçiren etken daha çok Kürtçe iken Beluçistan'da en önemli unsur mezhep olmuştur. Devrimin hemen sonrasında merkezi iktidarın geçici olarak zayıflaması birkaç Beluç örgütünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gruplardan biri olan

³⁸Hussein D. Hassan, "Iran: Ethnic and Religious Minorities", <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34021.pdf> (17/10/2009)

³⁹ Atay Akdevelioğlu, **İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası**, www.stradigma.com 10/05/2006

⁴⁰ Attar, a.g.e., s.198-200

⁴¹ Hussein D. Hassan, a.g.m., <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34021.pdf> (17/10/2009)

“İttihadı Müslimin” örgütü lideri Mevlevi Abdülaziz Mollazade Beluçistan’ın bölgesel ve siyasi eğilimlerinden çok Sünni Beluç halkının temsilcisi olarak gündeme geliyordu. Mevlevi Abdülaziz İslam Anayasası Temsilciler Meclisine Beluçistanı temsilen katılmış ve taraftarlarına Nisan 1979 da İslam Cumhuriyetinin kurulması için destek vermelerini istemiştir. Bununla birlikte onlar anayasa ile ilgili yapılan referanduma katılmadılar çünkü; bu referandumla Şiilik devletin resmi mezhebi olarak ilan ediliyordu. “İttihad-ı Müslimin” hareketi İslam cumhuriyetine iyimser bakıyordu ve Kürtlerin aksine bölgedeki rejim karşıtlarını hiçbir zaman desteklememiştir. Nisan 1979 tarihinde İmam Humeyni ile görüşen Mevlevi Abdülaziz daha sonra halkına şöyle seslenmiştir: “İsteklerimizin hepsi kabul edilmiştir.” O Beluçlardan ocak 1981 tarihinde yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimine katılmalarını istedi. Bu grup bazı ihtilaflara rağmen merkezi hükümet karşısında radikal bir tavır almaktan kaçınmıştır. Beluçların siyasi tavırları hiçbir zaman Kürdistan’da yaşanan biçimde olmamıştır. Öte yandan halkın daha dindar ve muhafazakar bir yapıya sahip olması bölgede sol eğilimli hareketlerin gelişmesinin önüne geçmiştir.⁴²

1.2.1.1. Safevi Hanedanlığı ile Kızılbaşlık ve Şia Anlayışının Yerleştirilmesi

Türk asıllı Safevilerin kökeni 13. yüzyılın sonuna doğru bir grup aile tarafından İran Azerbaycan’ı adı verilen bölgede kurulan bir suni Tarikata dayandırılmaktadır. Şeyh Safiyetini Erdebili tarafından bir suni tarikat olarak kurulan Safeviyeti tarikatı zamanla bir Şii tarikatına dönüşmüştür. Azerbaycan’dan Doğu anadoluyu etkileyerek genişleyen tarikatın 16. yüzyılda Anadolu ve Türkiye’de yayılması söz konusu olmuştur. bu tarikatın Anadolu’daki taraftarlarına başlarına kızıl bir başlık taktıkları için Kızılbaşlar denilmekteydi.⁴³

Safevi devletinin şeyhlikten şahlığa geçme süreci Cüneyd Safevi devrinde başladığını söyleyebiliriz. Cüneydin Şeyhlik makamına oturması amcası Hacı Alinin oğlu Caferi pek memnun etmemiştir. Zira Cafer kendisini tarikat postuna daha layık görmekte idi.

Cüneyd ile Ca’fer arasında bazı meselelerde önemli görüş ayrılıkları da vardı. Cüneyd’in Siî ağırlıklı temâyüller taşımasına karşın, Seyh Ca’fer Sünni temâyüllü görüşün temsilcisi durumunda idi. Bundan başka, Cüneyd şeyhliğin gerektirdiği zâhidâne hayâtta uzaklaşıp sultanlara hâs hayât tarzını benimsemekteydi. Oysaki Ca’fer atalarından mîrâs kalan

⁴²Meryem Şeybani, İran’da Etnik ve Ayrılıkçı Hareketler, <http://www.iramir.org/Makaleler/310.html> (05/07/2009)

⁴³ Arı, s:82

dünya islerinden uzak ve zühte dayalı bir hayatın yer aldığı selef yolunun devamcısı idi⁴⁴ Cüneyd'in gün geçtikçe genişleyen ihtirâsları Karakoyunlu Devleti padişahı Cihân Sah'ın endişelerini arttırmış ve onun huzûrunu kaçırmıştır. Bunun üzerine Cihân Sah Cüneyd'e iki kere mektûp yazmış ve onu uyarmıştır. Sonuncu mektûpta Seyh Cüneyd'i tehdît etmiş ve Erdebil'i terk etmesini istemiştir. Şehri terk etmediği takdirde katl ve gâretin kaçınılmaz olacağı mektûpta açıkça ifâde edilmiştir. Bunun üzerine Cüneyd bu baskılar karşısında fazla dayanmamış ve en sonunda Erdebil'i terk etmiştir. Bunun üzerine Anadolu'da Osmanlı topraklarına gelmek için Osmanlı padişahından izin istese de teklifi 2. murat tarafından nazikçe geri çevrilmiştir. Daha sonra Karaman'a yerleşen karaman beyi tarafından da geri çevrilen bura da tutunamayan Cüneyt bu kez Halep'e Ulaşmıştır. Halep'teki bir çok tasavvuf ehlini de rahatsız eden Cüneyt Memlûk sultan'ı tarafından yakalama emri çıkarılmıştır. Daha sonra sırasıyla Trabzon'a ve Amid'e geçmiş ve gittiği her yerde tutunamayıp azledilmiştir. Son olarak Erdebil'de tekkesinin idaresini almak için görünen Cüneyd bunu yapabilmek için Akkoyunlu uzun Hasan'ın desteğini almışsa da bu faaliyetler Cihan Şah'ın dikkatini çekmiş ve şeyh Cüneyd İkinci kez Erdebil'den uzaklaştırılmıştır. Çerkezlerle karşı yaptığı mücadele ise Şeyhin ölümünü getirmişti.

Sürgün ve savaşlarla dolu geçen ömrü boyunca Şeyh Cüneyd'in önemli özelliği kendinden önce gelen şeyhlerden farklı olarak tarikatın manevi gücüne siyasi gücünü de ekleyerek bunu bir sentez yapmış ve bunu kullanma yoluna gitmiştir. Şüphe yok ki yaptığı mücadeleler ve gezdiği coğrafya da kendine çok sayıda taraftar kazandırmayı başarabilmiştir.

Kızılbaşlık Anlayışının Ortaya Çıkması: Tarihte gerek Zerdüşler gerek şamanlar tarafından Anadolu'nun bir çok yerinde Kızıl Başlık giyilmesi dini törenlerde göze çarpsa da bu alametin belli bir toplulukla özdeşleştirilmesi beklenemez. Fakat Safevi hanedanlığı ile bir propoganda aracı olarak kullanılmış ve kendine özgü bir emare olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu kavramın Safeviyye Tarikatına bağlı topluluğuna atfî Şeyh Haydar döneminde başlamıştır. Çünkü "Kızılbaşlık" anlayışını, "Kızılbaş" adını, Kızılbaş giyim, kuşamını Safeviyye müntesipleri arasına sokan ilk Şeyh, Haydar olmuştur. Bu tatbikâtın başlangıç tarihi, Haydar'ın Şirvan üzerine seferinden önceki devire tesâdüf etmektedir.⁴⁵

---

⁴⁴ Gıyas Şükürov, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve 1. Şah İsmail Devri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.50

⁴⁵ Münecimbasi Ahmet Dede, **Sahâifü'l-ahbâr fi Vekayi-ül-a'sar**, çev. İsmail Ürünsal, İstanbul, Tercuman Yayınları, s. 181

Bu tatbîkatin başlaması bir menkıbeye bağlanmaktadır. Rivâyetlere göre rüyasında Hz. Alî'yi gören Şeyh Haydar, onun isteği doğrultusunda böyle bir tatbikata baş vurmuştur.⁴⁶

Bu rüyadan sonra bu sarığı ilk kendisi takan Haydar yayınladığı fermanla müritlerine bu kırmızı sarığı kullanmalarını emretmiştir. Sirvan'dan geçerek Çerkesler'e karşı yaptığı ikinci seferden sonra âcilen Tebriz'e çağrılan Şeyh Haydar, Akkoyunlu Sultanı Yakûb'un huzûruna da bu kıyâfetle çıkmıştır

Kızılbaşlığın ilk belirgin alâmetleri onların giyim, kuşamlarında görülmektedir. Safeviyye müritleri on iki püsküllü kırmızı külâh giymekteydiler. Bu yeni külâhın on iki püskülü Şîliğin on iki imâmına nisbet edilmekteydi. Sonraki yıllarda bu külâhlar "Tâc-ı Haydar" adını almıştır⁴⁷

İlk başlarda Safeviyye Tarîkatı'na bağlı müritlerin simgesi olan bu kıyâfet, sonraki yıllarda Anadolu, Suriye ve İran coğrafyasına taşınmış ve aynı bölgelerde kullanılmaya başlamıştır. Bu bölgelerin heterodoks İslâm inancına bağlı toplulukların bu giysileri hevesle kabûlendikleri görülmektedir. Sünni İslâm inancı ile bağdaşmayan düşüncelere sâhip insanların bu giysileri kabûllenmeleri, başlangıçtan itibaren tepkilere yol açmıştır. Fakat bu tepkiler, giysilerin getirdiği yeni inanç sisteminin yayılmasını da önleyememiştir. Dolayısıyla Kızılbaş başlığı mevzûbâhis coğrafyada Şeyh Haydar devrinde kullanılmaya başlamış ve bu inanç sistemi bu tarihten sonra kavramsallaşmıştır.⁴⁸

İran'da bir şahlığın kurulması Şah İsmail döneminde gerçekleşmiştir. Nitekim 1494 yılında yedi yaşındayken kabilenin başına geçen İsmail, Tebriz'i alarak 1501 yılında taç giymiş ve kendini şah ilan etmiştir. Bunun arkasından Anadolu'da Kızılbaşlar üzerinde yoğun bir kampanya başlatarak bunların desteğini alan Şah İsmail, İran'ın doğu bölgelerinde bulunan Türk kabilelerini de etkisiz hale getirerek siyasi otoritesini bu bölgeye de yaymayı başarmıştır.⁴⁹

Şia anlayışının yerleştirilmeye çalışılması: Safevi devletinin kurulmasının ardından bölgede uygulanan en temel politikalardan birisi de dini sahada yapılan islahatlar olmuştur. bu islahat nüfusunun büyük çoğunluğu suni olan bir coğrafyada mezhebinin değiştirilerek Şiiliğin hakim mezhep haline döndürülmesi yatmaktadır. Her ne kadar Şii'lik Ortadoğu'da sadece Safevi hanedanlığına özgü bir şey olmasa da bu anlayışın devlet tarafından

⁴⁶ Cleman Huart, Haydar, *IA*, İstanbul, 1964, V/1, s. 387

⁴⁷ Remzi Kılıç, **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları**, İstanbul, Tez Yayınları, 2001, s.12

⁴⁸ Şükürov, a.g.e., s.69

⁴⁹ Arı, a.g.e., s.83

desteklenmesi bugüne kadar süregelmesi ve İran'ın politikalarını bugün bile etkilemesi bakımından büyük bir öneme haizdir. Safevîler'den önceki devirde İran ve Irak coğrafyasına hükmeden Deylem asıllı Büveyhîler ve Fatimiler de Şii temayüllere itaat ediyorlardı. Fakat belli dönem bağımsızlıkları tehlikeye düşünce sonraları aşırı Şii grupların desteklenmesinden vazgeçilme yoluna gidilmiştir.⁵⁰

Sah İsmâîl Tebriz'de tahta oturduğu günlerde Tebriz şehrinin nüfusu yaklaşık üç yüz bin kişi olup, bu nüfusun üçte ikisi de Sünnî idi. Aynı devirde diğer bölgelerde de Şîiler azınlık konumunda idiler. Sadece Kum, Kasan ve Rey'de ahâlînin çoğunluk kısmını teşkil ediyorlardı. Şah İsmail'in gelmesiyle bu dengelerin değiştirilmesi için gerekli adımlar atılmaya başlanmış Şii'liği resmi devlet mezhebi olarak kabul etmişlerdir.

Bu kararın alınmasında Tebriz ahali arasında kışkırtıcı bir eyleme dönüşeceği fikri belirtilmiş ise de şah İsmail bu durumu "eğer tebaa bana karşı çıkarsa, ben de Allah'ın yardımı ile kılıca el atar ve bir kişiyi bile sağ bırakmam" diye cevâp vermiştir Bu olayın gerçekleştiği gün hutbe okunan camideki her iki şahıs arasına elinde hançer veya kılıç olan bir Kızılbaş dikilmiş ve mezhebî değişim gerçekleşmiştir. Zira beklendiği gibi nüfusun çoğu sunî olan bir coğrafya da yapılacak olan Şiileştirme politikaları tepkiye ve isyana neden olmuştur. Özellikle İsfahan, Şiraz, Kazerun, Yezid Sunnileri Şiileştirmeye mukavemet göstermişler ise de akıbetleri fena olmuştur.

Mezhebî ıslâhât, seklî bakımdan pek çok yenilik meydana getirmiştir. Örneğin, bu ıslâhât, ezân üzerinde müessir olmuş ve ezâna "Eshedü enne Aliyyen Velîyullâh" lafzı ilâve edilmiştir

Câmilerde ilk üç halîfeye lânet okunmaya başlamıştır.

Şîa ıslâhâtı para biriminde bile kendi etkisini göstermiştir. Yeni basılan sikkelerin üzerinde "Allah'dan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçisi, Alî Allah'ın dostudur" yazıyordu. Sikkenin arka yüzüne ise Şîa'nın on iki imamının adı ve "mukaddes halîfe" Alî'nin ismi ile berâber, küçültülmüş şekilde Sah İsmâîl'in ismi de darbedilmişti

Mezhebî yenilik, Safevî askerlerinin savaş naralarında da ön plana çıkmıştır. Safevî askerlerinin savaş narası "Allâh, Allâh, Aliyyun Velîyullâh" şeklinde idi

Sonraki yıllarda hutbe üzerinde başka değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, Safevîler'den

⁵⁰ Erdoğan Merçil, **Büveyhîler**, *DIA*, İstanbul 1992, VI, s. 499

önce Sîa usûl ulemâsı tarafından kullanılan “sultan” ve “âdil imâm” tabîrleri, 911/1505’ten itibâren Şah İsmâîl’in yayınladığı bir fermânla onun kendisi için de istifâde edilmiş ve hutbelerde okunmaya başlamıştır⁵¹

Şah İsmail Fars ve Azeri Türkmenlerinin ağırlıkta olduğu İran’ı bir Şii devleti haline dönüştürmeyi başarmıştır. Her ne kadar İran’da bir Şii ulema topluluğu bulunmasa da Lübnan’lı Sadr ailesi başta olmak üzere diğer arap ülkelerinden getirdiği Şii alimler aracılığı ile devlete uygun bir Şii hukuk sistemi oluşturulmasını sağlamıştır.

Kendisini on ikinci imamın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inandıran İsmail, hukuki ve dini konularda yanılmaz olduğunu on ikinci imamın kendisine rehberlik ettiğini ve güç verdiğini iddia etmekteydi

Şah İsmail’in ölmesinin ardından Osmanlı baskısı ile bazı bölgeleri terk etmek zorunda kalan Safeviler Şah Abbas zamanında yeniden güçlerini toplasalar da Abbas’ın ölümüyle dağılma sürecinin ardından 1794 yılında yönetimin başka bir Türk kökenli hanedan olan kaçır hanedanlığına .geçmesine engel olamamıştır.

Tarihte Osmanlı ile yapılan çatışmalarda özellikle Bağdat’ın 1508 yılından 1638 yılına kadar Safevi hanedanlığı ve Osmanlı arasında birkaç kez el değiştirdiği göze çarpar. 1638 yılında dördüncü Murat’ın bölgeyi ele geçirmesine kadar süren bu mücadelelerde bölge mezhep ve kültüründe önemli tahrifata yol açılmıştır. Şah İsmail ile birlikte Şiilik zorunlu bir mezhep haline gelmiş suni camiler tahrip edilmiş bir çok kutsal yer yok edilmiştir. Fakat Osmanlı idaresine giren bölge de Şii topluluklara da sahip çıkmış ve 1. dünya savaşına kadar bölgede huzur ve sükunet sağlanabilmiştir.

1.2.1.2. Kaçır Hanedanlığı

Kaçır hanedanlığı Ali Şah’ın 1794 yılında yönetimi ele geçmesiyle başladı. Kendisini Safevi Hanedanlığından Farklı bir yol çizen bu hanedanlık dini bir kimlik yerine sadece siyasi bir kimliği tercih etmişti. Zira din işlerini sadece ulemalara bırakmıştı. Kayır imamın kendisi olduğunu iddia etmek yerine dini devletin dışında tutarak Şii’liğin daha da gelişmesine olanak sağladılar. Bu durumun bir sonucu olarak dini konularda yorum yapan içtihatçı bulunan ve kendisini kayır imamın ruhani temsilcisi yerine koyan Mollalar toplum içinde daha da prestijli hale geldiler. İctihat yapma yetkisine sahip olduklarından ötürü “Müçtehidler” olarak da adlandırılan bu kişiler başlarda iki üç kişiyi geçmezken daha sonra

---

⁵¹ Şükürov, a.g.e., s.99

sayıları bir hayli artması aralarında bir hiyerarşinin doğmasını beraberinde getirdi. En yetkili olanlarına ise “Ayetullah” denildi.

Bu durum her ne kadar Şii’lik anlayışının gelişmesine yardım etse de merkezi idarenin giderek zayıflamasına vergilerin bir çoğunun bu mollalar tarafından toplanmasına sebep oldu. Öyle ki bu durum kabile önderlerinin merkezden daha güçlü olduğu feodal bir yapıya benzer bir ülke görünümünü beraberinde getirdi. Öyle ki bu durum Nasır ed-Din Şah zamanında düzeltilmeye çalışıldıysa da 1879 yılında Rus subaylar tarafından eğitilen Rus silahlarını kullanan 2000-3000 dolayında olan bir Koşak tugayı oluşturuldu. Bu durum Rus etkinliğini daha da artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Rus ve İngilizlere karşı Osmanlı da olduğu gibi verilen kapitülasyonlar hanedanlığı sona sürükledi. Çoğu zaman İngiliz ve Rus çekişmesine maruz kalan bir bölge konumunu alan İran Rus ve İngiliz etki alanlarını dikkate alacak şekilde Kuzey Güney ve tarafsız bölge olmak üzere üç kısma ayrıldı ki bu durum aynı zamanda kaçır hanedanlığının da sonu idi⁵².

1.2.2. İran Devrimi

İran devrimi de pek çok devrim gibi sadece tek bir nedene dayanmayan, bir çok sorunun birikmesiyle geniş bir rejim karşıtı grubun olduğu bir süreç sonunda gerçekleşen bir siyasal toplumsal ve ekonomik bir olguydu. Pehlevi hanedanlığının iktidar dönemi boyunca yapmış olduğu uygulamalardan rahatsız olanların eşitsiz gelir dağılımından yeterince pay alamayanların rejimin ABD ile bağlantısına tepki duyanların toplumsal ve kültürel anlamda giderek yozlaşmadan rahatsız olanların ortak payda da buluşarak bunu iyi bir organizasyon içinde yönetmelerinin bir sonucuydu.⁵³

Nitekim “İran İslam Devrimi”, hiç kuskusuz 20. asrın en önemli olaylarından birisiydi Dünyanın en güçlü ordularından birine sahip olan İran Şahı, ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, yerine Ayetullah Humeyni’nin liderliğinde, Şii ulemanın ön planda olduğu yeni bir iktidar kurulmuştur. Devrimin belirgin özelliği, toplumun bütün katmanlarının katılmasıyla gerçekleştirilmiş olması, adına “İslam Devrimi” denmesi ve gerek hazırlık sürecinde, gerekse gerçekleştikten sonra Şii ulemanın lider konumunda olmasıdır. Devrim, daha çok kendine özgü nitelikler taşımaktadır. “İran İslam Devrimi”, tarihte görülen en büyük kitle hareketlerinden birisi olarak tarihteki yerini almıştır.

---

⁵² Arı, a.g.e., s.91

⁵³ Arı, a.g.e., s.528

Şaha karşı olarak bir araya gelen gruplarda kendi aralarında ideolojik açıdan neredeyse uç noktalarda sayılabilecek farklılıklar bulunmaktaydı. Fakat hepsinin ortak noktası Şah-ın devrilmesi ve yeni bir rejimin kurulması. İdi.

Bu gruplardan ilki Radikal İslami grupta yer alan Hüseyin Ali Muntaziri, Muhammed Rıza Mehdavi- Kani, Ali Ekber Haşimi Rafsancani ve Seyid Ali Hamaney gibi önemli isimler yer almaktaydı.

Bunlara en yakın grup ise ılımlı İslamcılar olarak bilinen ve aralarında Ayetullah Muhammed Şeriatmedari ve Hasan Tabataba Kumi gibi isimlerin bulunduğu gruptu. Bu grup Şah'ın yetkilerinin sınırlandırılmasını istemelerine rağmen onun devrilmesine karşıydılar.

Kendilerine milliyetçiler diyen Ayetullah Mahmud Taligani Mehdi Bazargan'e arkadaşlarının yer aldığı grup ise demokratik değerlere önem veren bir İslam Cumhuriyetini savunmaktaydı.

Liberal olarak adlandırılan cephe ise Ulusal cephe olarak adlandırılmaktaydı. Musaddıkın oğlu H. Metin-deftari Ulusal demokratik hareketiydi. Bu grup genelde aşırı İslam sloganlarından rahatsız olan pek çok kesim de bu grubu desteklemekteydi.

Muhalefette yer alan sol gruplarda ılımlı ve radikal solcular olarak ikiye ayrılmaktaydı. ılımlı solcular radikal İslamcı grubun toplumsal sorunları ve devrimci mücadeleyi doğru dürüst bilmediklerini iddia eden Mücahidin'in içinde bulunduğu grubu teşkil etmekteydi. Bu grup dini devrimci bir üslupla yorumlamayı başarmıştı. Radikal solcular ise Tudeh Fedayin Peykar Rajmaran gibi Marksist gruplardan oluşmaktaydı. Bunlar daha çok üniversitelerde Kürtler Beluçiler ve Türkmenler gibi azınlık gruplar arasında yaygındı. Sosyalist bir devrimin olması için çalışmaktaydılar.⁵⁴

İran devrim süreci esas olarak 1978 Ocağında Başlamıştır. Hükümetin bu tarihte Humeyni'yi aşağılayıcı bir açıklamada bulunması Humeyni yanlısı kitleleri harekete geçirmiştir. Nitekim Kum'da yapılan gösteriler sırasında polisin ateş açması sonucu birçok kişi hayatını kaybederken çok sayıda kişi yaralanmış ve tutuklanmıştır. Bundan kırık gün sonra Şeriatmedari'nin çağrısıyla yapılan Tebriz'de ki gösteriler sonucunda ise halk bir anlamda şehrin kontrolünü ele geçirmiştir. Yine 1978'in başında Mücaiddin ve Peykar gibi sol gruplarda rejime yönelik saldırılarını yoğunlaştırmaya başlamışlardı. Şahın bu arada halkın tepkisini yatıştırmak adına yaptığı liberalleşmeye dönük bazı girişimler ise oldukça

---

⁵⁴ Arı, a.g.e., s.535

yetersiz ve durumu kurtarmaya dönük olduğundan hiçbir fayda vermediği gibi hatta ulusal cephe ve özgürlük hareketi gibi grupların faaliyetlerinin artmasına yol açmıştır.⁵⁵

1.2.2.1. Velayet-e Fakih Kuramı

İran'ın devrimden sonra politikalarının temelini oluşturan anlayış hiç şüphesiz Velayet-e Fakih kuramıdır. Bu kuramın ne olduğunu bilmek ve ülkenin siyasal hayatındaki yerini anlamak İran'ın bu zamana kadar uyguladığı iç ve dış politikalarına da ışık tutacağını söyleyebiliriz. Zira İran'daki mevcut devlet mekanizması velayete fakih makamı merkez alınarak yapılandırılmıştır. Velayet-e Fakih kuramı 1960'larda Humeyni tarafından ortaya atılmış ve Şia mezhebinin ideolojik temelleri üzerine kurulmuştur. Humeyni, Velayet-e Fakih kuramı vasıtası ile Şia mezhebinin yeni bir siyasal teorisini gerçekleştirmek istemiştir. Bu kuram, Şia mezhebinin "imamet" kurumunun devamı olarak geliştirilmiş bir açılamdır. Bilindiği gibi, Şia mezhebi Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ali'nin siyasal iktidar olarak seçilmemesine karşı oluşan tepkiden doğmuştur. Hz. Ali'yi destekleyenlere göre peygamber defalarca açık bir şekilde kendinden sonra Ali'nin İmam olacağını söylemiştir. Şia'ya göre imamet kurumu peygamber yolunun devamı olarak kutsallığını Kur'an'dan almıştır. Başka bir deyişle peygamberin ölümünden sonra Müslümanları yönetmek imamların hakkı ve sorumluluğundadır. İslam hükümeti imamların iktidarda olması veya onların onayı ile meşruiyet kazanmaktadır. Bu açıdan imamların yönetmediği ülkelerde kurulan hükümetler meşru değildir.⁵⁶

İslam Devrimi sırasında Humeyni ulemanın dini nüfuz alanını siyasal alana doğru genişletti. Bu dönemde Humeyni İslam Hükümetine kendisinden sonra gelecek halefini tespit eden büyük bir alimin başkanlık etmesini kastetmemiştir. Onun demek istediği şey fakih olarak seçilen hukukçunun hukuk bilgisi ve adalet konularında diğerlerini geride bırakacak birikime sahip olmasıydı.⁵⁷

1979 İslam Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte Humeyni yorumunu yaşama geçirmiştir. Velayet-e Fakih İran Anayasasına girmiş ve İran siyasal sisteminin en önemli kurumu haline gelmiştir. Anayasa, devletin yasama, yürütme ve yargı erklerini Velayet-e Fakih kurumunun denetimine vermiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin genel politikalarını

---

⁵⁵ Arı, a.g.e., s.530

⁵⁶ Arif Keskin, İran Nasıl Yönetiliyor, <http://www.asam.org.tr/temp/temp145.pdf> (11/02/2008)

⁵⁷ Joyce N. Wiley, **The Islamic Movement of Iraqi Shi'as (Irak Şiiileri)**, İstanbul, Ekin Yayınları, 2004, s.176

belirlemek ve denetlemek yetkisini tanımıştır. Silahlı kuvvetler genel komutanıdır ve bu alanda bütün gelişmeler onun bilgisi ve onayı çerçevesinde gerçekleşir. Savaş, barış, cumhurbaşkanının azli ve referandum gibi önemli kararları verme hakkına sahiptir. Ülkenin tüm denetleme kurumlarının (yargı ve Anayasa Koruyucular Konseyi, Maslahat Konseyi) yetkilileri onun tarafından atanmaktadır. Ayrıca İran'da bütün radyo–televizyon kurumları dinî liderin kontrolündedir.

İran'da Velayet-e Fakih ekonominin önemli bir kısmını elinde bulundurur. Bu ekonomik güç vakıflar aracılığı ile yönetilmektedir. Yoksullar ve Gaziler Vakfı (*Bonyade Canbazan ve Mostezefin*), Şehitler Vakfı (*Bonayde Şehid*), Yardım Komitesi (*Komiteye Emdad*), 15 Hurdad Vakfı (*Bonyade Panezdehe Gordad*) Velayet-e Fakih'e bağlı kurumlardır. Bu kuruluşlar İran'ın iktisadi hayatında önemli yere sahiptir. Gayri resmî rakamlara göre bu vakıf ve kurumların kontrolündeki sermaye İran ekonomisinin yüzde 40'ını oluşturmaktadır. İşin en ilginç tarafı bu kurumların ekonomik çalışmaları Sayıştay'ın denetimi dışındadır.⁵⁸

1.2.2.2. İran'ın Devrim İhracı Politikası

Humeyni denetiminde ki İran dış politikasının temeli devrim ihracı diğer bir deyişle devrimin diğer ülkelerde yayılmasına dayanmaktaydı. Humeyni temel amacının İslami Dünya düzenin kurulmasına çalışmak olduğunu açıklamakta sakınca görmeyerek enternasyonalist bir İslami rejim anlayışını benimsediğini açıkça ortaya koyarak tüm Müslümanların bu konuda kendine yardımcı olmalarını istemekteydi.

Humeyni körfez ülkeleri için kukla rejimler olarak nitelendirmede bulunmakta bu bölgede güvenliğin sağlanması ise ancak İran tipi İslam cumhuriyeti olmalarıyla mümkün olacağını ileri sürmekteydi.

Dış politikada bu şekilde yeni bir ideolojik yaklaşım belirleyen İran diğer devletlerle olan ilişkilerinde de yine devrimi yayma yönündeki niyetlerini gizlememekteydi. 1989 Ocağında Gorbaçov'a yazdığı mektupta gayet açık ifadelerle onu İslam'a davet etmişti.

Humeyni'ye göre, İran Devrimi yalnız Şii toplumları ve Müslüman ülkelere yönelik bir rejim değildi; aksine tüm yoksul ve ezilen uluslar için de bir kurtuluş reçetesi idi. Devrim ihracını İran'ın bölgedeki çıkarları açısından da gerekli gören Humeyni'nin temel hedeflerinin, Basra Körfezi basta olmak üzere Afganistan, Lübnan, Orta Asya ve Sovyet

⁵⁸ Arif Keskin, İran Nasıl Yönetiliyor, <http://www.asam.org.tr/temp/temp145.pdf> (11/02/2008)

Kafkasya'sı olduğu ileri sürülmekteydi. Sovyetler Birliği'nde Azerbaycan ve Türkmenistan, Körfez bölgesinde ise özellikle Irak'ın yanı sıra Suudi hükümeti, Kuveyt ve Bahreyn özel hedefler olarak seçilmişti. Özellikle Körfez ülkelerinde Şii toplumları mevcut İran rejimi tarafından sıçrama tahtası olarak görülmekteydi. Bu nedenle bu konuda kendini en fazla tehdit altında gören ülkelerin basında Bahreyn, Kuveyt, BAE ve Suudi Arabistan gelmekteydi.⁵⁹

1.2.3. Şii Muhalefet Örgütleri

İran'da yaşanan devrimin ardından Körfez ülkelerinde başlatılan Şii muhalefet karşısında Suudi Arabistan, B.A.E. Kuveyt, Bahreyn ve Katar'ın da içinde bulunduğu ülkeler "Körfez İşbirliği Konseyi" çatısı altında bir araya geldiler. Adeta İran ile bu ülkeler arasında iki karşı cephe oluştu. İran'ın yaptığı Şii siyasal İslamcı hareketlerde oldukça etkin çalışmalarda bulunmaktaydı, öyle ki Kuveyt'te bu hareket İtilafi'l İslamiye el-vataniye (Milli İslamcı Komisyon) adıyla mecliste şu an bile temsil edilmeye başlamıştı.

İran'ın devrim ihracı politikasına uygun olarak birçok körfez ülkesinde İran desteklediği legal ve illegal örgütlerle Şii Muhalefeti etkin tutmayı başardı.

Muhammed Bakır Es-Sadr: Şii İslamcılığın güçlü lideri olan Es- Sadr Irak'ın Kazımiye bölgesinde dünyaya gelmiş daha sonra ailece Necef'e göç etmişlerdir. Atalarının İran'dan geldiğini ileri süren Şii lider propogandasını da bu yönde yapmıştır.

"El-Muallimu'l Cedide Fi'i Usul" kitabının ardından "Felsefetuna" (Felsefe Görüşümüz), "İktisaduna" (iktisadi görüşümüz), "Müetemiuna"(toplumumuz), "Risaletuna" (mesajımız) adlı kitapları yayınlarak birçok insanı Şii Muhalefesinde aynı saf altında toplamayı başarmıştır.

Hizbu'd Davetu'l İslamiye: Bakır Es-Sadr'ın Liderliğini yaptığı örgüt, bir yer altı örgütü olarak karşımıza çıkar. Orta ve alt tabakayı hedef kitle olarak benimsemiş geniş bir taraftar kitlesi bulmayı başarabilmiştir. Irak'ın Güneyinde İran, Körfez Devletleri, Kuveyt, Dubai, Bahreyn, Lübnan İngiltere ve ABD'de çalışmalar yapmayı başarmış, 1982 yılında Mücahidun ve diğer küçük grupları bir araya getirerek "Irak İslam Devrimi Yüksek

---

⁵⁹ Arı, a.g.e., s.537

Konseyi”ni oluşturmayı başarmışlardır. şu an İnan’da faaliyetlerine devam eden örgüt Kuzey Iraklı Kürtler’le İşbirliği içinde bulunmaktadır.

Mucahidin: Bakır Es-Sadr’dan etkilenen Irak’lı Entellektüeller tarafından kurulan ve militan desteğine sahip olan bu gizli örgüt, öncelikli ekonomik gelişmenin sağlanması gerektiğini ve bu yolla ancak başarı sağlanabileceğini ileri sürmüş ve çalışmalarının temelini bu esasa oturtmuştur.

İttihadu’l İslami Talebetu’l Iraki: Güney Iraklı öğrenciler tarafından kurulmuş bir örgüttür. Irak dışında İnan, Körfez Ülkeleri, Avrupa ve ABD’de bağlantıları vardır.

Cemaatu’l Ulema: Ayettullah Muhammed Bakır Hekim önderliğinde kurulan orta büyüklükte gizli bir örgüttür.

Munazzamatu’l Emelu’l İslami: Şeyh Muhammed Şirazi ve Hacı Müderrisi bu teşkilatlanmanın önde gelen isimlerindedir. Ve İnan’ın desteğinde gizli olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Rabitatu’l Meratu’l Müslime: Iraklı Şii kadınlar tarafından oluşturulmuş bir örgüttür.

Zeynep: Iraklı Şii Üniversiteli genç kızlar tarafından oluşturulmuş Irak’ın Güneyinde faaliyet gösteren bir örgüttür.

Hizbu’t Tahrir El-Cezire: Suudi Arabistan’ın yakın doğu bölgesinde faaliyet gösteriyor İnan, Irak, Bahreyn ve Körfez’de bağlantıları bulunmaktadır.

Munazzamatu’s Sevretu’l İslamiye: Suudi Arabistan’ın Körfez’e yakın Doğu bölgesinde faaliyet gösteren bu örgüt, son zamanlarda bastırılmış ve lideri Said Saffer İnan’a yerleşmiştir.

Daru’d Tevhid: Iraklı ve İnanlı Şiiler tarafından desteklenen örgüt Kuveytli entellektüeller tarafından idame ettirilmektedir.

Cephetu'l İslamiye li Tahriru'l Bahreyn: Lübnan'da Hizbullah kamplarında eğitim gören militanlar tarafından kurulan örgüt Irak ve İran Şiiileri tarafından destek bulmaktadır.

1.2.4. Irak-İran Savaşı

Camp-David anlaşmasıyla birlikte Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğinin sarsılmasının ardından Irak'ı Mısır'ın bıraktığı boşluğu doldurarak liderlik bayrağına talip olma isteği ve bu yönde Irak'ın inandırılması savaşın temel noktasıdır. Zira Şah'ın düşmesi de bu isteği artırmıştır.⁶⁰

Irak ve İran'ın ilişkilerinin gerginleşmesine neden olaylar zincirinden en önemlisi 1980 Şubatında devrimin yıldönümü dolayısıyla Tarık Aziz'e suikast ve Müstansiriyah Üniversitesine saldırılması olaylarıydı. Irak dış işleri bakanı bu olayların Dava'nın Kum'da bulunan liderleri tarafından ve Irak hükümetini yıkmak için Humeyni'nin emriyle gerçekleştirildiğini ileri sürmüştü. İdeolojik savaşın kızışmasının ardından Iraklı Şii Lider Ayetullah Muhammed Bekir El-Sadr ve kız kardeşinin idam edilmesinin üzerine iki ülke arasında ki ilişkiler daha da gerginleşti.⁶¹

Bu durumun ardından 1937 yılında Irak ile İran arasında imzalanan sınır antlaşmasıyla İran'ın önemli bir su yolu olan Şatt-ül-Arap'ın tümüyle Irak'a bırakılan antlaşmayı ortadan kaldırmak istemesi üzerine iki ülke arasında ilk olarak 1969 yılında silahlı çatışma çıkmış 1970 yılında da diplomatik ilişkiler kesilmişti 1971 yılında İran üç stratejik ada olan Abu Musa, Büyük ve küçük Tumba adalarını ele geçirmesiyle İran-İrak arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmişti. 1975 yılında yapılan antlaşmayla iki ülke arasındaki sınır su yolunun en derin noktasından geçecekti.

Şatt-ül Arap su yolu, Irak'ın Basra Körfez'ine açılımı ve petrol ihracatını mümkün kılan bazı tesislerin yapımı açısından kilit bir öneme sahiptir. 4 Temmuz 1937'de imzalanan bir antlaşmaya göre, Abadan şehri yakınlarındaki talweg çizgisiyle taksim edilen bir bölge hariç, nehirde Irak'ın egemenliği kabul ediliyordu⁶²

Saddam bu savaşla birlikte; Şii Kökenli İslam devriminin ülkesindeki etkilerini sınırlamak 1975 Cezayir anlaşmasıyla İran'a bırakmak zorunda kaldığı toprakları geri almak Şatt-ül Arap üzerindeki denetimi ele geçirmek, Kürtler üzerinde kesin hakimiyet kurmak.

---

⁶⁰ Arı, a.g.e., s.544

⁶¹ Arı, a.g.e., s.544

⁶² Efraim Karsh, **Geopolitical Determinism: The Origins of the Iran-Iraq War**, Middle East Journal. Vol. 44, No. 2, s.261

Kuzistan Araplarının özgürlüklerini kazanmalarını sağlamak ve bu yolla İran'ın bölgede ki petrol alanlarından mahrum kalmasına sebep olmak, bu hedeflere ulaşmak için yola çıkarsa da dokuz yıl süren kanlı savaşta bir netice elde edilememiştir.⁶³

Irak nüfusunun yaklaşık % 65'inin oluşturan Şii nüfus tarihsel olarak ezilmiş ve ülke idaresinden dışlanmış bir kitleydi. Şia'nın en önemli kutsal mekânlarından olan Kerbela ve Humeyni'nin İran'dan sürüldükten sonra 1963–78 yıllarında yaşadığı Necef, Irak topraklarındaydı. Şii ulemanın geleneksel olarak uluslar ötesi bağlantısı dolayısıyla, Iraklı molla ailelerinin İran'la akrabalık ilişkileri güçlüydü.

İran'ın devrimi ihraç etme amacının ilk ve en önemli muhatabı Körfez bölgesindeki Şii nüfustu. Devrimin İran'da şaşırtıcı bir hızla gelişmesinin heyecanı ile hareket eden İslamcılar, düşünce ve hedeflerinin çevre ülkelerdeki, başta Şii gruplar olmak üzere diğer Müslümanları aynı ölçüde etkileyeceği zannıyla hareket ediyorlardı.⁶⁴

Irak silahlı kuvvetleri ani bir müdahaleyle, 22 Eylül 1980'de ortak sınır boyunca İran'ın batı kesimini işgal etmiştir. Lakin Savaşın nedeni olarak görülen bu anlaşmazlığın çözümüne dair Ağustos 1988'de yapılan ateşkeste herhangi bir maddeye yer verilmemiştir. Saddam Hüseyin, Körfez Krizi ortamında İran'ın tarafsızlığını sağlamak amacıyla 15 Eylül 1990'da İran'ın istediği şartlarda barış yapmayı teklif etmiştir. Batıya ve onun Arap müttefiklerine karşı İslami bir cephe oluşturma arayışında olan Saddam Hüseyin hedefine ulaşamamıştır.

İran'ın, Saddam Hüseyin'in düşündüğünün aksine zayıf değil, dış düşman karşısında birleşerek beklenenden daha büyük bir güç olarak ortaya çıkması savaşın seyrini değiştirmiştir. Askeri teknolojik üstünlüğü olan bir Irak, Şii milliyetçiliğinin bütünleştiği ve İslami devrim liderlerinin önderliğinde savaşa hazırlanmış büyük bir nüfusla karşılaşmıştır. İran, Irak'ı sınırlarının gerisine püskürtmeyi başardıktan sonra, bu kez Şiiilerin kutsal şehirleri olan Necef ve Kerbela'yı almak için saldırıya geçmiştir

Her iki tarafında üstünlük sağlayamadığı savaş boyunca bir çok petrol tesisi, petrol tankerleri, askeri üs ve sivil yerleşim alanları zarar görmüştür. Savaş başında İran, Suriye ve Libya tarafından desteklenirken, Irak Arap ülkelerinin büyük bir çoğunluğundan ve batılı ülkelerden destek görmüştür. Ancak, daha sonraları İran'ı destekleyen ülkelerin bu desteği geri çekmeleri ve Amerika Birleşik Devletleri ve diğer batılı devletlerin açıkça İran'a karşı

⁶³ Arı, a.g.e., s.548

⁶⁴ Ali Rıza Akıncı, **Devrim Sonrası İran Dış Politikası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005 s:28

çıkmaları, İran'ı yalnızlığa itmiştir. Bunun sebebi hiç şüphesiz ki Irak'ın iç kesimlerine kadar ilerlemeyi başaran İran'ın devrim ihracı politikası bölge üzerinde ABD SSCB ve Diğer Arap ülkeleri için önemli bir sorun teşkil edebilecekti.

İran 1987'de Basra yakınlarına kadar ilerlemiştir. Ancak, Libya ve Suriye'nin desteğini çekmesi ve Batılı devletlerin İran'a karşı duruş sergilemesi İran'ın yalnız kalmasına yol açmıştır. İran ile Irak arasındaki anlaşmazlığın sona erdirilmesi için, öncelikle ateşkes yapılmasını öngören 598 sayılı BMGK kararı 27 Temmuz 1987'de alınmıştır her iki devlette savaş öncesi sınırlarına çekilmeyi kabul etmiştir.⁶⁵

Bu durumda İran'ın savaştan kazanımı devrimci rejimlerin ve devrimci cephe içindeki radikal unsurları güçlendirmesi şeklinde tezahür etmiştir. Zira yeni devrimden çıkan bir ülkenin diğer uç kanatta liberal milliyetçi ve sol fraksiyonların tasfiye edilmesine yardımcı olunmuştur. Cepheyle meşgul olan halk ve ordu ekonomik zorluklar ve darbe ile ilgilenme ihtimali ortadan kaldırılmıştır.⁶⁶

1.2.5. Nükleer Güç Olma Fikri

Tarihi boyunca çatışma ve savaş ile geçen İran'ın özellikle son Irak savaşından sonra aldığı en büyük ders kitle imha silahlarına sahip olmanın ne kadar önemli olduğu idi. Bu silahlara sahip olmamak saldırılara açık bir ülke anlamına geliyordu. Bu tür saldırılara gelecekte hazırlıklı olmak için Rafsancani Ekim 1988 yılında kitle imha silahlarını geliştirme konusunda açık bir çağrı yapmıştı.

Hamaney ve Rafsancani gibi liderler, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını ulusal güç ve otoritenin en önemli koşulu olarak görmüştü. Bu liderler, politik liderler olup uluslararası strateji konusunda bilgi sahibi olmamalarına rağmen Bu liderler, İran'ın bağımsızlığının ve İsrail-ABD'nin diktelerinden ve işgalinden kurtuluşunun tek yolunu nükleer silahlar olarak görmüşler. Onlara göre bu nükleer silahlar Pers medeniyetinin ne kadar ileri bir uygarlığa ulaştığını da gösterecekti⁶⁷

İran tarih boyunca çevresiyle kurduğu gergin ilişkiler sebebiyle bölgede tehdit unsuru olagelmıştır. Öyle ki daha önceleri devrim ihracı politikası güden yayılmacı bir ülkenin nükleer bir gücü elinde tutabilmesi bir çok ülke için büyük bir tehdit unsurudur.

---

⁶⁵ Sander, a.g.e., s.503

⁶⁶ Akıncı, a.g.e., s.31

⁶⁷ Gökhan Çetinsaya, **Rafsancani'den Hatemi'ye İran Dış Politikasına Bakışlar**, Türkiye'nin Komşuları, der. İlhan Uzgel-Mustafa Türkeş, Ankara, İmge, 2002, s. 311

İran'ın nükleer silah üretimini gerçekleştirmesi halinde bu silahın tehdidiyle karşı karşıya kalabilecek ülkeler sırasıyla; İsrail, menzil sorunu çözülebildiği takdirde ABD ve ABD'nin dünya üzerindeki üst kompleksleri, Körfez ülkeleri ve Türkiye olacaktır. Yani, Türkiye birinci öncelikli olmasa da, İran'ın üretebileceği nükleer silah tehdidinden kendisini kurtarabilecek coğrafi ve fiziki avantajlardan yoksundur. Son geliştirilen balistik füzelerle İstanbul İran'ın füze menziline girmektedir.

Her ne kadar tarihi ve ideolojik nedenlerden bahsetsek de, İran'ın nükleer çabalarının temelinde ABD ve İsrail tehdidinin olduğunu ilk sıradan indiremeyiz. İran bu iki ülkeyi ulusal bütünlüğü ve rejiminin geleceği için bir tehdit olarak görmeye başlaması ile birlikte nükleer çalışmalarına ağırlık verdiğini görüyoruz.⁶⁸

İran'daki devrim yanlıları, İran'ın dünya politikasında önemli rol oynayabilecek bir potansiyelinin olduğuna ve Müslüman dünyasına İslam devrimini yayarak öncü devlet olacağına inanmaktadırlar.⁶⁹ Bu açıdan bu ülkenin kendi için biçtiği bu misyona ulaşabilmek oldukça zor bir durumdur. Lakin bu durumun gerçekleştirilebilmesi ancak nükleer silahlara sahip olunmakla mümkün olabilecektir.

Fakat İran nitelik ve teknoloji bakımından kendisine tehdit olarak gördüğü ABD ve İsrail ile baş edebilmesi mümkün değildir. Bu açıdan ordusunu caydırıcı bir etkiye ulaştırabilmesi ancak nükleer bir enerjiyle mümkün olacağına bilincinde olsa da gerek ABD'nin gerekse İsrail'in bu ülke yönetimini doğrudan terörist ülke sınıfına koyması ve hiçbir müzakereye yanaşmaması rejimi farklı yollara itmektedir.

1.2.6. Körfez Savaşı

Bağdat yönetimi, Kuveyt'i kendi toprakları üzerinde İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet olarak görmekteydi. Bu tarihsel hatanın düzeltilmesi gerektiğini bunun da gerçekleşmesinin tek yolunun iki ülkenin birleşmesinden geçeceğine inanmaktaydı.

Bu ilhak girişimi tarihte ilk kez yaşanmıyordu. 1930'lu yılların başında Kral Gazi Kuveyt ile Irak'ın birleşmesi için olumlu adımlar atsa da İngiltere'nin engellemeleri neticesinde tasarı gerçekleşmemişti

---

⁶⁸ George Perkovich, "Dealing With Iran's Nuclear Challenge", **Carnegie Eridowment for International Peace**, 28 Nisan 2003, s. 4.

⁶⁹ Akdevelioğlu, a.g.e., s.20

İkinci girişimde İngiltere'nin 1961 yılında Basra'dan. Çekilmesinin ardından yaşanmış Kral Kasım'ın bu girişimi bu kez yine İngiltere tarafından Kuveyt'e asker çıkarılmasının ardından bertaraf edilmişti.⁷⁰

2 Ağustos 1990 yılına gelindiğinde Irak'ın Kuveyt'i tekrar işgal etmesi ve bir süre sonra bu bölgenin 19. ili olduğunu açıklaması gerek Basra körfez'inde gerekse Ortadoğu'da güç dengesini bir anda Irak'ın lehine değişmesine sebep olacaktı. Bu da ABD ve İngiltere'nin bölge üzerindeki çıkarlarına tersti.

Irak'ın körfez petrolünü ele geçirmek ve bölgede hakimiyet kurma fikriyle gerçekleştirdiği bu ilhaka batılı güçler ilk denemede olduğu gibi yine sessiz kalmadı. BM Güvenlik konseyi aldığı bir kararla 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde Irak'a karşı silahlı harekete geçileceğini açıkladı. Irak bu karara uymayınca 17 Ocak 1991 tarihinde Körfez Harekatı başlamış oldu.

Hava harekatiyle başlayan saldırılara scud füzeleri ile karşılık veren ve Suudi Arabistan'ı ve İsrail'i vurmaktan geri kalmayan Irak, 23 şubat kara hareketinin ardından 4 gün içinde yenilgiye uğratıldı.

Bu savaş her ne kadar Irak'ın yenilmesi olarak nitelendirilse de Araplar'ın ayrı saflarda yer alması Arap Birliği fikrine büyük bir darbe vurmuş ve İran bölge de güç kazanmaya devam etmiştir.⁷¹

1.3. SURİYE ODAKLI ÇATIŞMALAR

Fransız kuvvetlerinin 1941 yılında geri çekilmesinin ardından 1950'li yıllara kadar ihtilaller ve kanlı çatışmalara sahne olan Suriye, 1970 yılının 13 Kasımında Baas Sosyalist darbesi ve Hafis Esad'ın yönetimi ele geçirmesiyle iktidar mücadelesi son buldu.

Esad ailesinin iktidara gelmesinin ardından hem ulusal birlik içindeki Sosyalist ve Nasırcılar hem de Sunni Müslüman Kardeşler örgütü güçlü muhalefete başladılar. Öyle ki iktidarın resmi dinin belirlememiş olması muhalefeti daha da güçlendirdi.

Müslüman kardeşlerin bir kolu olan İslami Kurtuluş hareketi yönetime karşı birçok suikastta bulundu. Fakat Hafızın kardeşi Rıfat Esad'ın kurduğu savunma tugayları bu duruma

---

⁷⁰ Arı, a.g.e., s.564

⁷¹ Sander, a.g.e., s.513

çok sert karşılık verdi. Zira hafız Esad'a karşı yapılan başarısız bir suikasta karşılık Plamira hapisanesinde Müslüman kardeşlere üye yüzlerce siyasi tutuklu öldürüldü.⁷²

İhavan-ı Müslim: Mustafa Sibai Mısır Müslüman Kardeşler doğrultusunda çeşitli grupları bir arada toplamayı başardı. Fakat yönetimin İssam el- Attar'geçmesinin ardından ılımlı ve sertlik yanlısı yönetim arasında da çekişmeler başladı.

Arap İsrail savaşı ve Baas darbesi bu örgütü güçlendirdi. 1971 yılında ise sertlik yanlısı Adnan Saadettin'in yönetime geçmesi bir dönüm noktası oldu.

Esad'ın Libya ile yaptığı ortak istihbarat paylaşımı sonucunda Müslüman Kardeşlere yönelik operasyonlarda başlamış oldu. Müslüman Kardeşlerin lideri olan İssam El- Attar'ın Almanya'daki evi basılarak karısının öldürülmesi 1982 yılında Müslüman Kardeşlerin kalesi olan Hama'ya yönelik operasyon neticesinde 10 bine yakın kişinin öldürülmesi cami ve kabirlerin tahrib edilmesi büyük tepki uyandırdı.⁷³

Örgüt halen yer altında faaliyetlerine devam etmekte olup toplumun orta ve alt tabakalarına hitap etmektedir. Mısır, Irak, Ürdün, Körfez, Avrupa, Avusturya, Kanada, ABD'de etkin olarak görev yaptıkları faaliyetlerini devam ettikleri bilinmektedir. Bağdatta Radyo ve Halk Eğitim merkezi kurmuş durumdadır.

Ketaib-i Muhammed: Mervan Hadid tarafından kuruldu. Mervan 1965 yılında Seyyid Kutup ile birlikte çalışmaları sırasında tutuklanmaktan son anda kurtulmuştur. Bu yönüyle İhvan ile ortak hareket etmiştir. Şeyh Abdulfettah Ebu Cudde, Şeyh Muhammed Hamid gibi ileri gelen isimlerden destek aldı 1976 yılında tutuklanarak öldürüldü. Halen Halep ve Hama'da destek bulan örgüt Adnan Ukla'nın önderliğinde Tüccar ve bilginler arasında yayılmakta.

El Cephetu-l İslamiye: Müslüman Kardeşlerin öncülüğünde diğer İslamcı gruplarla temasa geçilerek oluşturulan bir cephe. Halepli bilgin Muhammed Ebu Nasır el- Beyunni başkanlığındaki bu cepheye Din alimleri birliği- Ulema Cemiyeti, Asiller Cemiyeti, İslam Medeniyeti Cephesi, ve Ebu Zer cemiyeti katıldı. Hama ayaklanmasının kanlı bastırılması sonucunda bölündü.

---

⁷² Abdullah Manaz, **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, IQ Yayınları, İzmir, 1998, s: 154

⁷³ Cem Başer, **Terör Dosyası ve Suriye**, Uluslar arası İlişkiler Araştırma Merkezi (İNAF) KKTC, 1996, S:18

Taliatu'l Mukatile Li'l Mücahidin: Mervan Hadid Tarafından hapiste kurulan gizli örgüt Salim Muhammed Hamid ve Adnan Ukla tarafından yönetilmektedir. Orta büyüklükte kurulan bu örgüt Irak Mısır ve Avrupa'da faaliyetlerini idame ettirmektedir.

1.4. SUUDİ ARABİSTAN

Mısır lideri Nasr'ın Sovyetlere yakın Pan Arabizmine karşılık Suudi Arabistan 1950'li yıllardan itibaren ABD yanlısı bir politika izleyerek ABD şirketlerine kucak açtı. Rus etkisini Arap coğrafyasından engellemek için Ürdün Kuzey Yemen gibi ülkelere yardımlarda bulundu. Mısır ve Suriye gibi ülkelere önemli para yardımları yaparak kendine karşı Arap baskısını önlemeye çalıştı. Camp David anlaşması yüzünden bir süre ABD ile gerginlik yaşadı. Ülkede İslamcılarının güçlenmesi ve Körfez'deki İran tehlikesi bu iki ülke ilişkilerini tekrar geliştirdi.

Arap ülkeleri arasında Körfez İşbirliği arasında Körfez İşbirliği Konseyi kuruldu. Batı ile yakın ilişki kurulmasına karşın Arap dünyasını kaybetmemek için Batı karşıtı tutum olmaktan çekinmedi.

ABD ile olan ilişkisinin bir diğer boyutu silah ticaretinde kendini göstermektedir. Dünyadaki silah ihracatının yarıdan fazlasını yapan ABD en büyük müşterisi 5,2 milyar dolarla Suudi Arabistan'dır. Onu 1,5 milyar dolarla İsrail izliyor.

İhvan-ı Müslim: 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkan örgütlenme 1982-83 İhvan isyanını gerçekleştiren Uteybe kabilesine mensup Cuheyemen Uteybi çevresinde oluştu. Bu hareket Suud ailesi aleyhinde faaliyetlerde bulundu. Ahlaksız yaşadıklarını gayri müslimlerle ittifak yaptıklarını söyledi. İran devriminin etkisinde kalarak 20 Kasım 1979 sabahı yandaşlarıyla birlikte Kabe'yi bastılar. Fakat başarısız bu faaliyet sonucunda idam edildiler.⁷⁴

Cemaatud Dave: Mısır ve Kuveyt'te faaliyet gösterir.

Cemaatul Mesaid: Gizli Faaliyet alanına sahip bu örgüt Körfez ülkeleri ve Umman'da faaliyet gösteriyor.

---

⁷⁴ Faik Bulut, **Ortadoğu'da İslamcı Örgütler**, İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993, S:134

Meşru Hakları Koruma Komitesi: Bir fizik profesörü olan Muhammed el-Messari Londra’da küçük fakat etkili bir muhalefet noktası kurmuştu telefon ve faks yoluyla taraftarlarıyla haberleşiyordu. Diğer İslam ülkeleri ile bağlantı kuramadığı tartışmaları bu örgütü böldü.⁷⁵

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE TERÖR

2.1. Terör ve Terörizmin Tanımı

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinin ortak sorunu olan terörizm olgusunun, varlığı bilindiği halde uluslar arası platformda objektif bir tanımının yapılmamasından ve bu şekilde ortak bir mevzuata dahil edilmesinden hep imtina edilmiştir. Oysa ki ABD orta doğuya yapacağı müdahaleyi “teröre savaş” söylemi içerisinde gerçekleştirmiş ve bu ilke doğrultusunda birçok adım atmıştır. Henüz seçici ve belirleyici bir tanımı dahi olmayan terör olgusuna bu denli önemli bir misyonun yüklenmesi ise tabiatıyla müdahalenin meşruluğunu tartışılmasını beraberinde getirmiştir.

Öyle ki İngiliz terör uzmanı Wardlaw da “terörizmin kontrol altına alınmasında ki en önemli engelin bu olgunun tanımlanması olduğunu belirtmiştir.⁷⁶ Bu durumun ortaya çıkmasında ki en önemli etken ise hiç şüphesiz ki terörizm olgusunun siyasal söylemleri ve buna zıt eylemleridir. Uzmanlar, kavramın yüklenen anlam karmaşasından kaynaklanan bir tanımlama zorluğu taşıdığı görüşündedirler.

Ayaklanmalar, sokak kavgaları, sivil gösteriler ve hatta askeri darbeler dahi terörizm kavramıyla adlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda karşılaşılan tanımsal güçlükleri doğal olarak karşılamak mümkündür. Bir görüş, her çeşit şiddet eylemini terörizm çatısı altında toplayarak tüm şiddet eylemlerini terörizm kavramıyla açıklama düşüncesindedir. Diğer bir görüş devrimci ayaklanmaları şiddet içerse dahi terörist faaliyet olarak adlandırmamakta ve

---

⁷⁵ Manaz, a.g.e., s: 121

⁷⁶ Gürol Korkmaz, Tanımı Sorunlu Bir Kavram: Terör, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt:1, Sayı 1-2, Ocak-Haziran 1998, s. 14.

bunları dışarıda tutarak diğer şiddet eylemlerini terörizm kavramıyla açıklamaktadır. Bu görüşler ise kavram karmaşasına neden olmaktadır. Klişeleşmiş deyişle, “birinin teröristi diğerinin özgürlük savaşçısıdır” şeklinde formüle edilmiş belirsizliğe karşın, yine de tanımlama konusunda eylemin doğasında varolan özellikler çerçevesinde bir ortak zemin yaratılmaya çalışılmaktadır.⁷⁷

Tanımlamada meydana gelen kavram karmaşasının en temelinde yatan diğer önemli sorun ise “Bir milletin kendi kaderine kendi karar vermesi” gerektiğini kabul eden uluslararası bir hukuk kuralının bulunması. Ve Birçok kuruluş ve organizasyonun bu madde ile birlikte uluslararası terörizmi haklı göstermek veya terörizmi gerekçelendirmek için kullanılması yatmaktadır. Bu paradoksal durum ile birlikte ahlaka aykırı gösterilen bir çok saldırının kimi zaman haklı bir mücadele olarak da algılanabileceğini söyleyebiliriz.⁷⁸

Terörizm sözcüğü ilk kez Fransız İhtilali sırasında Jakobenler tarafından siyasal ve sosyal eylemlerini tanımlamak üzere olumlu anlamda kullanılmıştır.⁷⁹ Bu dönemde devrim hükümeti çıkardığı bir kararname ile soylular, din adamları ve stokçular gibi devrim düşmanı saydığı çevreleri sindirmeye yönelik sert önlemler alarak terör uygulamasını başlatmış ve 1793 ve 1794 yılları arasındaki bu baskı dönemine terör dönemi adı verilmiştir.⁸⁰ Daha sonra bugün algıladığımız negatif eylemleri kapsayan anlamını yüklenmiştir. zihinlerde her şeyden önce korku, dehşet, tehdit, şiddet, yasa dışılık gibi olgulara çağrışım yapmaktadır. Gerçekten de Latince “terrere” kelimesinden gelen sözcüğün, korkutmak, dehşete düşürmek, korkutup kaçırmak, caydırmak gibi anlamları vardır.⁸¹

Dünya da ortak bir tanımla yapılamayan bu olgu her ne kadar geniş bir yelpazede çok boyutlu olarak ele alınsa da korku baskı, cebir ve şiddet tüm tanımların ana maddeleridir.

Terörizm Yonah Alexander’ın tanımıyla “belirli siyasal amaçları gerçekleştirmek üzere, toplum yapısını ve kamu otoritesini yıkmayı hedef alan siyasal şiddet eylemlerinin tümüdür.” Şeklinde ifade edilmiş ve terörizmin beş temel karakteristiği üzerinde durmuştur. Bunlar:

a) Yeni teknoloji, tehdit ve tepki anlamında yeni bir şiddet birimidir. b) Uluslararası arenada kargaşa ve düzensizlik yaratmak için çeşitli vasıtalarla eylem gerçekleştirme, politik,

⁷⁷Rengin Gün, Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 2, Sayı:4, 2000

⁷⁸ Nilüfer Karacasulu, Şevket Ovalı, **Terör: Kavramsal Çeşitlilik mülkiye**, Cilt: XXVIII, Sayı: 243, s:50

⁷⁹ Server Tanilli, **Dünyayı Degistiren On Yıl, Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**, Ankara, Say Yayınları, 1990, s. 118.

⁸⁰ Kemal Akmaral, **Anti Teröristin El Kitabı**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004 s:161

⁸¹ Akmaral, a.g.e., s:23

ideolojik, sosyal, ekonomik, stratejik spektrumda mücadele etmek gereklidir. c) Terörizm toplum için bir dizi tehdit oluşturur. En ciddi tehlike belki de bireylerin güvenliği ve esenliği ile ilgilidir. d) Çağdaş teröristler terörizme destek veren ülkelerle ilgilidirler. Küçük gruplar, devletlerin doğrudan ve dolaylı desteği ile siyasal şiddet ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde yönlendirilebilirler. Sonuçta uluslararası güç dengesini etkileyebilir ve değiştirebilirler. e) Özgür dünyanın hükümetleri ve insanları modern terörizmin doğasını, sahasını ve yoğunluğunu değerlendirememeye hatasına düşmüşlerdir.⁸²

Walter Laqueur terörizmi, “genellikle Örgütlü grupların seçilmiş hedeflere yönelerek siyasal amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlayacak şiddet eylemleri” olarak tanımlar.

Noam Chomsky ise terörizmi, “herhangi bir ülkenin hukuk kurallarına aykırı şekilde insan hayatını hedef alan ya da tehdit eden, belirgin ya da ürkütücü gizleme sahip, sindirici ve sivil topluma yönelik olan, bir hükümetin politikalarını etkileyecek her tür şiddet eylemi” şeklinde ifade eder.

Paul Wilkinson’a göre ise terörizm tanımı “istenen sonuçların alınabileceği bir çevre yaratmak için, belirlenen bölgede gerçekleştirilen ve anılan amacın elde edileceği sonuçlar yaratan her tür davranış” şeklindedir.

Meydan Larousse’da “ihtilalci grupların giriştiği şiddet eylemlerinin tümü, tedhişçilik, bir hükümet tarafından uygulanan şiddet rejimi” olarak tanımlanır.⁸³

Ana Britannica’da ise “siyasal bir hedefe ulaşmak amacıyla devlete, halka yada bireylere karşı sistemli şiddet eylemlerine başvurma” olarak belirtilir.⁸⁴

BM Uluslararası Terörizm Komitesi’nin uluslararası terörizm tanımı: Başka bir ifadeyle Uluslararası boyutları da bulunan bir uzlaşmazlığın üzerine, bu uzlaşmazlığın arzu edilen yönde gelişimini sağlamak amacıyla, bir üçüncü devletin sınırları dahilinde, bir yabancının kendi uyruğunda bulunmayan bir başkasına uyguladığı şiddet ve baskıdır” şeklindedir.⁸⁵

12 Nisan 1991 tarihinde yürürlüğe giren 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun birinci maddesinde ise terör, şu şekilde tanımlanmaktadır;

“Terör, baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle Anayasa’da belirtilen Cumhuriyet’in temel niteliklerini, siyasi, hukuki,

⁸² Suat İlhan, **Terör Neden Türkiye**, 1. Baskı, Nu-Do Yayınları, Ankara, 1998, ss. 11-12.

⁸³ Meydan Larousse, 1973, Cilt. 12, s. 82

⁸⁴ Britannica, 1990, Cilt. 20, s. 117.

⁸⁵ Türkiye Barolar Birliği, **Türkiye ve Terörizm (Rapor)**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara-2006, s. 10

sosyal, laik, ekonomik düzenini değiştirmek, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak ve yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir.”

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak terörizm konusunda ifade edilen ortak noktaları şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Terör kavramı içinde şiddet ve kuvvet kullanımı eylemleri vardır.
- Terörizm genellikle siyasal amaçlıdır.
- Terörün amacı korkutmak, yıldırım, sindirmektir;
- Tehdit de terör yöntemlerinden biridir.
- Teröristin beklentisi, öngördüğü sonuç *psikolojik* ağırlıklıdır.
- Terörün amacı ile terör kurbanları arasında bağlantı bulunması şart değildir.
- Terör, maksatlı, planlı, sistematik, örgütlü bir eylemdir;
- Terörizm stratejisi ve taktikleri olan bir mücadele yöntemidir. Terör *olağandışı* bir eylemdir; kabul edilmiş kurallara, yasalara ve ahlaka aykırıdır;
- *İnsancıl düşüncelerden kopuktur;*
- Teröristler eylemleri sonucunda genellikle bazı istemlerde bulunurlar ve şantaj yaparlar;
- Terörün *zorlama, gasp, baş eğdirme* nitelikleri ağır basar; terörün amacı, kendi reklamını, *propagandasını* yapmaktır.
- Terörist örgütler *gizli ve örtülü yer altı örgütleridir*. Terör eylemleri semboliktir ve
- Başkalarına yönelik bir mesaj taşır;
- Terör keyfidir, gayri şahsidir, *gelişigüzel* niteliği ağır basar;
- Eylemlerin tekrarlanması, bir seri halinde sürmesi ve bir şiddet kampanyası niteliğini kazanması istenir. Terör, kurbanları açısından fark gözetmez;
- Kurbanlarının çoğunluğu, siviller, savaşa katılmayanlar, direnişçi olmayanlar, tarafsız kalanlar, teröristin öncelikleriyle ilgisi bulunmayanlar, masum insanlardır;
- Terör, siyasal amaçla adam öldürmedir.

- Terör bir suçtur.⁸⁶

2.1.1. Terör ve Terörizm Kavramlarının Farkı

Günümüzde terör ve terörizm kavramları çoğu kez aynı olguyu tanımlamak için kullanılsa da bu kavramlar belli olayları farklı yönleriyle ifade etmektedirler.

Siyasal şiddet bağlamında terör ve terörizm arasındaki ayrımı İhsan Bal şu şekilde ifade etmektedir “Terör, kısaca silahlı eylemler marifetiyle kendini ve davasını duyurma; terörizm ise, bu eylemleri savunan, stratejilerini anlatan, aktaran, geliştiren bir düşünce disiplini veya akımıdır” şeklinde yapılabilir. Bal, “Teröristler yeraltına girerler, gizlilik içerisinde çalışır, eylemlerini yaparlar ve sonuçta bu eylemlerinin amaçları doğrultusunda propagandaya yönelirler. Terörizm ise bu asamadan sonra devreye girer. Terörle ve terörizm çoğunlukla karıştırılır, ancak birincinin stratejik eylem, ikinci kavramın ise stratejik söylem olduğunu belirtmek gerekir.”ifadesiyle de bu görüşe açıklık getirmektedir⁸⁷

Çoğu kez birbirinin yerine kullanılan bu iki kavramdan terörizm teröre göre daha sistemli ve süreklilik arz eden bir strateji kullanır. Terör deyimi dehşet, korku ve yıldırma, sindirmeyi belirtirken, terörizm ise buna daha organize süreli bu yönüyle bir amaç doğrultusunda bir grubu peşinden koşturma ve siyasi bir içerik katmaktadır.

Terörizm; “Bir ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin siyasi amaçlarını gerçekleştirebilmek için yürüttüğü kuralsız şiddet hareketleri” olarak tanımlanabilir. Bir eylemin terör eylemi olarak kabul edilebilmesi için ise, “ideoloji, örgüt ve eylem” unsurunun bir araya gelmesi gerekmektedir. Bu unsurlardan biri eksik olduğunda oluşan suç, terörizm suçu dışında tasnife tabi tutulmalıdır. Örneğin, siyasi özellik taşımayan şiddet hareketleri örgütlü bile olsalar, bunlar daha çok örgütlü veya organize suç hareketleri olarak kabul edilmektedir⁸⁸. Çoğu kez duyduğumuz “trafik terörü”, “stad terörü” gibi adlandırmalar bu yönüyle terör ve terörizm arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. Korku ve dehşete düşürecek kadar etkiye sahip olan ve toplumun büyük bir çoğunluğuna etkisi olan bu tür olaylar ideolojik bir amaç çerçevesinde süreklilik arz etmedikleri için terörizm olarak ifade edilmezler.

---

⁸⁶ Feysel TAŞÇIER “Küresel Bir Tehdit: Terörizm”, **Fen edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Cilt: Güz, Sayı:7, 2006, s 63

⁸⁷ İhsan Bal, “**Terör nedir? Neden Terörist Olunur?**”, **Terörizm; Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler**, USAK Yayınları, Ankara-2006, s.8

⁸⁸ Necati Alkan, Terör Olaylarının Kitle İletişim Araçlarındaki Sunumu, www.emniyet.gov.tr/StratejiGelistirmeDB/dergi/36/web/iletisim/necati_alkan.htm.(07.06.2008)

2.1.2 Anarşizm ve Terör

Anarşizm kavramı da çoğu zaman terörizmin yerine kullanılmaktadır. Anarşizm nispeten olumlu bir çerçeve içinde insan doğasının özü itibarıyla iyi olduğunu ve insan yaşamında yaşanan kötülüklerin temelde insan üzerindeki kontrolden ve politik baskıdan kaynaklandığını savunan akımdır. Toplum üzerindeki politik baskının ortadan kaldırılmasını isteyen, devletin insanın en büyük düşmanı olduğunu söyleyen ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için kendilerini bir toplum içinde diledikleri gibi düzenlemeleri gerektiğini ileri süren siyasi öğretilerdir. Bu öğreti insanın asıl yol göstericisinin kendi doğal ruhu ve adalet anlayışı olacağını savunduğundan dolayı yasaya ya da düzene en küçük bir saygı duymazlar. Nitekim bu sebepten Toplumun yıkılması yoluyla kaosa erişilmesi için etkin bir biçimde çaba gösteren inanç olarak da tanımlanmaktadır. Bu yönüyle yani mevcut düzene başkaldırı ve devlete savaş açma argümanlarından dolayı çoğu kez terör eylemlerinin de malzeme kaynağı olmuş ya da bazı terör örgütleri anarşizm amacı ile kurulmuştur.⁸⁹

2.1.3 Asimetrik Terör ve Asimetrik Savaş

Asimetrik terörizm: Türkiye Barolar Birliğinin Haziran 2006'da yayınladığı "Türkiye ve Terörizm" başlıklı geniş kapsamlı çalışmasında; "genel hedefin, nitelik ve nicelik olarak hedefi seçen terör örgütünden çok daha güçlü olduğu, bu güç farklılığı nedeniyle hedefin ancak yer, zaman, yöntem ve kullanılan silah açısından sürpriz özelliği taşıyan eylemlerle vurulabildiği, aradaki güç farkının; çatışma alanı, örgüt, eleman ve lojistik destek unsurlarının belirsizliğini ve gizliliğini bir avantaj olarak kullanan terör örgütüncü savaş hukuku da dahil tüm hukuk ve etik kurallara aykırı davranışın meşruiyet nedeni olarak deklare edildiği, bir terörizm türüdür" şeklinde tanımlanmaktadır.⁹⁰ Gücünü ve etkisini sürpriz ve gizlilikten alan hedefi beklemediği anda vurup ses getirmeyi amaç edinen bu terör çeşidi günümüzde geniş istihbarat ağına sahip güçlü ülkeler karşısında yaygınlaşmaktadır. İntihar saldırıları bombalama olayları cephenin gerisinde planlanarak daha çok sivil halk ve yerleşim yerleri hedef alınarak hayata geçirilmektedir. ABD ve Avrupa'nın birçok ülkesinde eylemlerini sürdüren el kaide 11 Eylül olaylarında olduğu gibi birebir savaşmak yerine terörü asimetrik

⁸⁹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2000, s. 21

⁹⁰ Türkiye Barolar Birliği, "Türkiye ve Terörizm (Rapor)", **Türkiye Barolar Birliği Yayınları**, Ankara-2006, s.10

olarak bu güçlü ülkelerin ülkesine taşınmayı bu yolla amaç edinmiştir. Zira müdahalenin nerden ve ne zaman geleceğini bilemeyen ülkeler her ne kadar güçlü istihbarat ve güvenlik ağına sahip olsalar dahi bu durum karşısında geniş bir sahada halkı korku ve endişeye kapılmaya mahal vermeden mücadele etme zorunluluğu altında bırakacaktır ki bu durum hedef karşısında sayıca ve teknik açıdan çok daha küçük olan terör örgütünü güç olarak dengeleyecektir.

Bu tarz bir terör olgusu karşısında ABD askeri stratejistlerince hazırlanan ve uygulamaya konulan önlemeye yönelik savaş stratejisi de yerini 11 eylülle birlikte uluslar arası terörizme karşı asimetrik savaş stratejisi şeklinde kapsamı genişletildi. Bu açıdan olası bir düşman saldırısına karşı belirlenen hedef asimetrik olarak imha edilecek belirlenen hedefler terörizm tehlikesine göre çeşitlenecektir. Bugün Ortadoğu'nun birçok ülkesi bu stratejinin merkezinde bir hedefken yarın başka bir ülke bu saldırgan stratejini hedefi haline gelebilecektir.

En iyi savunma saldırıdır prensibinden hareket eden bu stratejiyi eski CIA başkanı James Woolsey 20 Eylül 2002 yılında yaptığı bir konuşmayla şöyle özetlemektedir. “teröre karşı verilen bu asimetrik savaştan doğan yeni doktrin ilerici caydırıcılık yada önleyici savaş doktrini dir. Madem ki teröristler ne zaman ne olursa olsun nerde olursa olsun daima gizlice saldırma avantajına sahipler, o halde tek savunma yolu onları darbe indirecek hale gelmelerine fırsat vermeden buldukları yerde ezmektir...”⁹¹

2.1.4. Terörist ve Gerilla Ayrımı

Gerilla ve terör arasındaki farkı çok ince bir çizgi belirler. Asıl amacı faaliyet alanı ve hedefleri bakımından yalnızca karşı tarafın askeri unsurlarını seçen gerilla politik amaçların yerine getirilmesi esnasında sivil halka da zarar verebilecektir. Bu durumda kuruluna örgütü gerilla veya terörist olup olmayacağı terörün tanımı kadar belirsiz bir durumdur.⁹²

Gerilla, Fransızca “guerne” (savaş) kelimesinden türetilmiş olup, “küçük savaş” anlamına gelmektedir ve teröristler için bir meşruluk kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Asker, kendisini üniformayla tanımlar ve savaş hukukuna riayet eder Gerilla ise üniforma giyse de giymese de pek çok açıdan askerin uyduğu kuralları uygulayarak taklit eder. Gerillanın hedefleri, genelde sivil hedefler değil, askeri kuvvetler ve diğer güvenlik

⁹¹ Mustafa Peköz, **Küresel Güçlerin Ortadoğu Stratejisi**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2007, s. 175

⁹² Zafer Balpınar, **İsrail'in Terörizm Algısı ve Mücadele Yöntemleri (1987 İntifadası sonrası)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s:13

güçleridir. Gerillalar genel bir ifadeyle, düzenli ordu birliklerine karşı savaşılan düzensiz birliklerdir. Ancak teröristler, siyasi amaçlarına ulaşmak için, herkese ve her hedefe kural ve ayırım gözetmeksizin saldırırlar.⁹³

2.2 ORTADOĞU VE TERÖRİZM

2.2.1 Ortadoğu'da Terörizmin Geçirdiği Tarihsel Süreç

Bugün kanlı çatışmaların ve terör saldırılarının adeta gündelikleştiği Ortadoğu olarak adlandırılan bu coğrafi bölgenin tarih boyunca ne ilk ne de son olarak paylaşılabilen bir yer olduğunu söyleyebiliriz. Birbirinden çok farklı dil din ve kültüre ev sahipliği yapan bu alan Boğaziçi'nden Nil deltasına kadar uzanan Doğu Akdeniz kıyısındaki ülkeleri içine alan batı yarısı tamamen Roma imparatorluğunun bir parçası idi. Bölgenin doğu yarısı Yunanlıların daha sonra Romalıların ve Perslerin yönetiminde el değiştirdi. Bu açıdan o dönemden günümüze siyasi dini ve sosyal kültür oluşumları ve ortaya çıkan çeşitliliğin de bu Pers ve Roma imparatorlukları arasındaki çekişmelere kadar uzanacağını söylemek mümkündür. Örneğin Mısır tarih boyunca kendi kültürünü hükümlerini sürdürdüğü Nil nehrinin aşağı vadisi deltasının içinde muhafaza etmeyi başarmıştır. Persliler Yunanlılar ve Romalılar tarafından istila edilmiş bu kültürlerden belli oranda etkileşim içine girmiş olsa da kendi kültüründen pek bir şey kaybetmemiştir. Örneğin hiyeroglif yazısı ile Yunan alfabesinin bir melezi olan Kıpti alfabesinin mısırdaki kullanılmaya başlamasının ardından bu yazı çeşidi önce Roma sonra Bizans egemenliği ile Hıristiyan olan Mısır'ın milli kültür dili olmuş, bölge halkının Müslümanlığı kabul etmesinden sonra bile Kıptilik dili Kıpti kiliselerinde ayinlerde kullanılmaya devam etmiştir. Zira bugünde Kıpti olarak anılan bu halk ise dini ve sosyal bir azınlık olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

Roma ve pers mücadelesi ile çeşitlenerek günümüze kadar ulaşan diğer bir uygarlık ise kuzey Mezopotamya da varlığını sürdüren Suriye'dir. Herodot'a göre Suriye Asuriye'nin

---

⁹³ Fatih Aktaş, **Türkiye'nin Terörle Mücadele Konsepti Bağlamında Pkk Terörünün İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006, s:30

Kısaltılmış biçimdir.⁹⁴ Suriye adı Arap veya İslam dünyasında kullanılan bir kelime değildir. Nitekim bu bölgenin ismi yunanca olan Suriye yerine İslam dünyasında Şam olarak değiştirilmiş ve Bu isim 1. dünya savaşından sonra Fransız mandası olan bir ülkenin resmi adı olana kadar kullanılmamıştır.

Aynı şekilde bereketli hilal olarak ifade edilen bölgenin batı kolundaki ülkelerde bugünkü konumlarına ulaşabilmeleri için bir takım süreçten geçmişlerdir. Tarihte Kenan diyarı olarak bilinen bölge İsraililer için vaad edilmiş topraklar Güney Yahuda ile İsrail ve sonrasında Samiriye olarak anılmıştır. Kuzey kıyı bölgelerde ise Fenike ve Filistiye olarak bilinen bölgeler Babillilerin fetihleri sonrasında birinci dünya savaşına sonrasına kadar unutulmuştur. Fenikeliler ise bugünkü Güney Lübnan ve Kuzey İsrail bölgesinde Toma erken Hıristiyan çağına dek kalmışlardır.⁹⁵ Tüm bu süreçte ülkeler bugünkü durumlarına ulaşana kadar göçler istilalar fetihler ve mücadeleler çok çeşitli bir kültür din mezhep ve sosyal yapıların oluşmasına olanak sağlamıştır.

Tarihte çekişme ve çatışmalara bu kadar aşına olan bu topraklarda daha önce yaşamış birçok uygarlığın kültür mirası ayrılıkçı teröre hep zemin hazırlamıştır. Bu konuma zengin petrol rezervlerinin keşfi de girince dış güçlerin etkisi hep hissedilmiştir. İrana karşı Beluçlar, pjak ve pkk'nın varlığı, ermeni asala örgütünün varlığı başlangıçta İran devriminin yanında yer alan halkın mücahitleri örgütünün daha sonra İran'a karşı Saddam ve bugün başka ülkeler tarafından desteklenmesi. Tüm bu gelişmeler bölgenin aslında terörizme ne kadar elverişli olduğunu göstergesidir.

Dün Avrupa, kendileri için bilinen dünyanın sadece doğu Akdeniz toprakları ile sınırlı olmadığını anladığında görebildikleri uzak coğrafyaları Ortadoğu ve uzak doğu olarak ifade etmekle kalmadı. Birinci dünya savaşı ardından kovana sokulan bir çomak gibi hali hazırda bu duruma da müsait olan coğrafya, dini ve etnik bölünmeye geri dönüşü olmaya bir şekilde girdi. İngiltere için oldukça bilinen bir strateji olan bu böl parçala yönet anlayışı o kadar bölgeye uyum sağladı ki birinci dünya savaşından sonra İngiltere'nin gücünü büyük ölçüde yitirdiği dönemlerde bile burayı kontrol altında tutmayı başarmıştı. Bu açıdan bugünde sürüp giden bu bölünüp parçalanma tarih boyunca çekişmelerin ve mücadelelerin etkisiyle çeşitlenen kültür ve din farklılıkları doğrultusunda çatışmaya açık ve sancılı şekilde gerçekleşti.

---

⁹⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1995, s:30

⁹⁵ Lewis, a.g.e., s:31

Öyle ki dünya tarihinde ilk kez terörizm olgusunun yine bugün Ortadoğu adı verilen bu coğrafyada vuku bulmasının bu yönüyle rastlantısal olmadığını söyleyebiliriz. Eski Filistin de Jewish Zealots'un Romalılara karşı M.S. 6-135 tarihleri arasındaki şiddet kampanyaları göstermesi insanları köleleştiren Roma kurallarını değiştirme amacı dahilinde yapılmıştı. Zealots eylem için resmi ve dini günleri seçmekte ve hedefleri genellikle sembolik olmakta idi. Bu yüzden bu hareketin eylemleri tahmin edilemiyordu. Bu yolla Zealost' un eylemleri ve propagandası en geniş şekilde yayılma şansına sahipti Zealost sonrası kurulan Siccariler ise; yine Ortadoğu'da Yahudilerin Roma'ya karşı yaptığı eylemlerle kendini duyurmuş bir örgüttü. Eylemlerinde intihar saldırılarını kullanan bu örgüt. Yahudilere karşı kısa bir Yahudi kılıcı olan Sica'yı kullandığı için örgütün ismi bu şekilde anılmıştır. Ortadoğu ve dünya tarihinde de ilk intihar eylemleri yine bu örgütle anılmaya başlanmıştır.⁹⁶

Ortadoğu tarihinde öne çıkan bir diğer terörist grup ise Haşhaşiler olarak anılan Şii örgüttür. Hasan sabah öncülüğünde kurulan bu örgüt afyon veya haşhaş adı verilen uyuşturucu ve uyarıcı otlarla yetişen fedailer vasıtasıyla intihar saldırılarında bulunarak korku salmayı hedef edinmişlerdir. Almut kalesinde yetişen bu fedailer başta Nizamul Mülk olmak üzere birçok valiyi halifeleri yüksek memurları hatta Kudüs'ün haçlı kralı Montferrat'h Conrad'ı öldürerek Suriye'ye kadar yayılmışlardır. Belki de bugünkü şii terör örgüt geleneğinin temellerinin atılmasına sebep olan bu örgüt. Bugün 11 Kasım 1982'de Ahmad Kassir Lübnan'ın Tyrus kentine patlayıcı yüklü bir araçla girerek 140 kişinin hayatına son vermesinin ardından daha sonraki aylarda abd konsolosluklarına yapılan eylemler Şii örgüt olan Hizbullah'a mal edildi⁹⁷. Her ne kadar Lübnan'ı işgalci güçlerden kurtarmak ve burada bir din devleti kurmak amacıyla faaliyetlerine başlayan Hizbullah örgütünün bugün sadece mitlerde ve hikayelerde kalan Haşhaşiler'le bir bağı olmadığı söylene de yani Haşhaşilerin bugünkü radikal İslam'ın öncüsü olmadığı dile getirilse de, dünya da ve Ortadoğu'da feda kelimesinin dehşet verici bir eylemden ziyade onur duyulan bir davranış olarak algılanmaya başlaması yine o bölgede bir çok kuşaktır yetişen çocukların kulaklarına bir masal gibi fisildanan bu mitlere kadar uzandığını söylemek yanlış olmaz. Bu yönüyle misal 2. dünya savaşından sonra hep akıllarda kalan kamikazeler yakalanmaktansa ölmeyi tercih eden teslim olmaktansa intiharı seçenler onur ve hayranlık duyulan savaşçılar olarak hep anılmadı mı?

---

⁹⁶ Yılmaz Altuğ, "Terörizm; Dünü, Bugünü, Yarını", T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara-1989, s.17.

⁹⁷ İranlı ve Suriyeli Haşhaşiler http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-674/_nr-179/i.html 09/10/2008 (09/10/2008)

İşte bu hikayelerle büyüyen bir toplum içinde tıpkı hasan sabahın yöntemlerini kullanarak kendini feda etmenin getirdiği hayranlık hissini korku ve dehşetle harmanlanmasının göstereceği etki çok geçmeden keşfedildi. bugün bu intihar saldırılarının canlı bombaların bu bölgede yayılmasının altında da bu sebebi göstermek yanlış olmayacaktır.

2.2.2. Hoşgörü Dininden Radikal İslam'a Giden Süreç

İslam ve terör sözcüklerinin aynı kavram içinde kullanılmaya başlanması kabul edilebilir bir durum olarak görülmesi de günümüzde bazı çevrelerin yaptığı şiddet eylemlerini din olgusu temelinde gerçekleştirmesi ve yaptığı bu eylemleri İslam dinini referans göstererek meşrulaştırma isteği radikal İslam kelimesinin ve islami terör kelimesinin dünya da kullanılmaya başlamasını beraberinde getirmiştir.

Dünya hayatının düzenleyicisi ve ahlak kurallarının temeli olan din olgusu nasıl olurda vahşi ve saldırgan kelimeleri ile ilişkilendirilmeye başlanır?

Dünya da özellikle İran devriminden sonra farklı görüşlere sahip taraftarlar arasında İslam'ın ruhu için kıyasıyla bir savaş verilmektedir. Radikal İslamcılar İslam'ın tarihsel özüne ve doğru yorumuna döndükleri için köktenci olduklarında ısrar etmektedirler. Pratikte ise aslında İslam'ı modern fikirler ve yeni bakış açılarıyla yeniden yorumlama çabası içindedirler.⁹⁸ Bu yönüyle radikal İslamcıların en büyük rakipleri çoğu din adamı tarafından benimsenen ve öğretilen geleneksel İslam'ın kendisidir. Bunun yanı sıra ortaya çıkış tarzı ve eylem alanları bakımından radikal İslamcılar içinde buldukları devletlerin rejim ve yönetimiyle de mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu sebepten her radikal İslam grubu kendi ülkesine uygun bir strateji ve taktik geliştirmek zorundadır. Bu durum Örgütlerin de kendi doktrin ve programlarında da çeşitliliğe gitmesini beraberinde getirmiştir. El Kaide'yi değişik ülkelerde müttefikleri olan çokuluslu bir grup olarak yaratırken bin Ladin'in çözmeye çalıştığı sorun budur. Bunun ötesinde, İslamcı gruplar tüm iyi Müslümanların gerçekte bir bütün olduğunu söylemelerine karşın çoğunlukla kendi varlıklarını ve destek tabanlarını etnik veya milliyetçi grupları temsil etmelerine borçludurlar. Lübnan'da Hizbullah, özünde ülkedeki diğer tüm grupların tepkisine yol açan Hıristiyan hakimiyetine karşı mücadele eden bir Şii halk hareketidir. Suriye'de İslamcılar Müslüman olmayan (Alevi) bir hükümete karşı çıkan ülkenin geleneksel hükümdarların Sünni çoğunluğu temsil ederler. Irak'ta ki hareket Sünni

---

⁹⁸ Barry Rubin, **Radikal İslam** çev. Rengin Gün, İstanbul, Asam Yayınları, 2002 s.6

yönetici elitten memnun olmayan Şii çoğunluğu temsil eder. Kısmen istisnai Müslüman Kardeşler ağı Mısırlı, Filistinli (Hamas), Ürdünlü ve Suriyeli Müslüman Kardeşler arasındaki işbirliğini desteklemesi dışında her hareket nispeten iyi silahlanmış ve iyi kaynaklara sahip yerel hükümetine karşı kendi savaşını vermektedir.⁹⁹

İslamcılara karşı yürütülen merkezi idare propagandası ise bu radikalcilerin geleneksel İslam'ın düşmanı olduğu ve millete en büyük ihaneti bu terörist gurubun ettiği temaları üzerinde çok başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Bunun yanı sıra mevcut merkezi idareler bu durumla mücadele için sadece baskı para ve hamilik ilişkilerini kontrol etmekle kalmayıp çoğu zaman camiler dini okullar mollalar ve medya üzerinde de önemli derecede kontrol sahibidirler. Devrimci İslamcıları yenmek için kullandıkları taktikler arasında İslam'i sembollerini sahiplenmek, İslam kurumlarıyla işbirliği yapmak, vatanseverliği ve Arap milliyetçiliğini desteklemek ve sıkı baskı rejimleri kurmak bulunur. Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'dakiler gibi baskıcı rejimler veya varlıklarını radikal İslamcılar tarafından tehdit altında hissedenler eylemcileri hapsedmeye veya öldürmeye ve bu hareketleri yasaklamaya hazırdırlar. Birçok durumda hükümetin aşırı güç kullanımına istekli ve bu kapasiteye sahip olması İslami ayaklanmaları ezmiştir. Saddam Hüseyin bir grup önde gelen Şii din adamını öldürmüştür. Suriye'deki benzerleri 1982'de İslamcı hareketin yandaşlarının merkezlerinden birini ortadan kaldırmak için, ülkenin en büyük şehirlerinden Hama'nın çoğunu yok etmiş ve 10,000 ila 30,000 arasında insanı öldürmüşlerdir.¹⁰⁰

Dünya da İslam dünyasının modernite sürecini bir türlü tamamlayamaması veya arada sıkışıp kalması siyasal İslam, İslami köktencilik, ya da İslamcılık olarak bilinen ve giderek İslam dünyasında yayılan bir hareketin gelişimine katkı sağlamıştır. Buna göre siyasal İslam ya da İslamcılık, İslamiyet'i bir din ya da inanç sisteminden ziyade siyasal bir ideoloji olarak tanımlamaya gitmiştir.¹⁰¹

Bugün sürekli haberlerde izlediğimiz canlı bombalar intihar saldırıları küçük yaşta ve yüzleri bağlı militanların İslami söylemler içinde radikal İslam'ın etkisi altında kalması batıda İslami terör olgusunun sürekli zikredilmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum İslam ve terör kelimelerini ilişkilendirmiştir lakin İslam da bir çok din gibi terörü işkenceyi ve öldürmeyi desteklemeyen bir hoşgörü dinidir. Batı ile doğu arasında ortaya çıkan bu anlayış farkının tıpkı karikatür krizinde olduğu gibi kültürel bakış açılarından kaynaklanan çeşitliliğin bir eseri

---

⁹⁹ Rubin, a.g.e., s.7

¹⁰⁰ Rubin, a.g.e., s.8

¹⁰¹ Hüsnü Ezber BODUR, Dini Motifli Terör Fenomeni Ve İslam'ın Siyasal İstismarı, **K. Sütçü İmam Üniversitesi İFD**, Sayı:5, s.75

olduğunu söylemek mümkündür. Zira cihat şahadet gibi bir çok kavrama her kesimin kendi yorumunu yüklemesi kültürel gerginliği artıran etkenlerin başında gelmektedir.

Örneğin: ş-h-d (şahadet= tanıklık etmek) köküne dayanan şehit kelimesi; İslam dininde inancın doğruluğuna tanıklık etmenin sonuçlarına katlanma ve bunun uğruna ölme anlamında kullanılmaktadır. Yani bu durum batının idrak ettiği gibi intihar bombacısı gibi müştehid yani şahadet peşinde koşan kişi ile alakası yoktur.¹⁰²

Radikal İslam ideolojisinin temelinde yatan diğer bir kavram olan cihad anlayışı da Allah yoluna savaş fikrini karşılayan bir kavramdır. Fakat bu fikir de farklı yorumlanarak “her yol mübahtır” söylemi içerisinde insanların canlı bomba olarak hem kendi hem de birçok insanın hayatına son vermesine sebep olmuştur.

Bu tarz dini motifli örgütler Dini metinlerden seçtikleri ya da tarihi olaylardan aldıkları öğelerle bir ideoloji oluşturmuşlardır. Taraftar kazanmada ya da taraftarlarını eğitmede Hasan el-Benna, Mevdudi, Seyyid Kutub gibi İslamcı ideologların yazılarından derledikleri ve kendi görüşlerine uygun olarak hazırlanan el kitaplarını kullanırlar. Radikal İslamcı oluşumların dünya görüşüne göre, İslam için mücadelede her yol mübahtır ve her şey den faydalanılır. Bunu meşrulaştırmak için İslam tarihinin çeşitli dönemlerinden örnekler alırlar. Kendi amaçları uğruna mücadele etmek, yaşamlarından daha önemli ve değerlidir. Mesela, Hizbullah kendi doğuşunu Peygamberin doğuşuyla karşılaştırarak tarihi imalara başvurur. Buna bir örnek verecek olursak, Hizbullah’ın bir üyesi olarak bir gün geçirmek, Hizbullah’ın dışında yetmiş yıl geçirmekten daha değerli ve daha güzeldir. Allah, Hizbullah’ın üyelerine çok büyük mükâfat bahşetmiştir¹⁰³

Aynı şekilde ayetlerinde amaçlar doğrultusunda yorumlanması radikal İslam’ın taraftar bulmasına büyük fayda sağlamıştır. Radikal İslami gruplar ideolojik anlayışlarına göre ayetleri yorumlamaktadırlar. Mesela; Ahzab suresinin 23. ayetine göre, “Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.” şeklinde geçen ifadeleri radikal gruplar şu şekilde yorumlamışlardır; Seyyid Kutub tutuklandıktan sonra meşhur kitaplarını hapisanede yazmıştır. Ve Kur’an’ın mesajını idam tehdidi altında yaymıştır. Kutub gibi gerçek inananlar, ölümden korkmazlar. Onlar için ölüm sevgiye (Allah) ulaşmanın yoludur ve ona gitmede asla tereddüt etmezler.

¹⁰² William Polk, **Irak’ı Anlamak**, İstanbul, NTV Yayınları, 2007, s.11

¹⁰³ Emrullah Uslu, **From Local Hizbollah To Global Terror: Militant Islam In Turkey, Middle East Policy**, vol.VIV., N:1, Spring 2007, s.134

Şehit olmak Allah'a doğrudan ulaşmanın nihai vasıtasıdır. Bu şekilde ölenler grup üyeleri tarafından şerefle anılacak ve Seyyid Kutub gibileri asla unutulmayacaktır¹⁰⁴

2.3. İslam'da İlk Ayrılıklar: Hariciler

“Muhakkak, Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder”¹⁰⁵ kuranda nisa suresinde geçen bu ayet aslında islamda adalet ve hoşgörü anlayışını özetler niteliktedir. Burada dikkat çekici nokta adalet konusunda müminler demeyip insanlar denmesidir. Buna göre İslam dini dost ve düşman ayırt etmeden herkese adil ve eşit şekilde muamele etmek gerektiğini öğütlemektedir. Bunun yanı sıra İslam'da adaletin önemli esaslarından biri de, birisinin hatası ile başkalarının, akraba ve dostlarının, milletinin ve devletinin sorumlu tutulamayacağıdır. Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'in fatır suresi 18. ayetinde; “Hiçbir günahkar, başkasının günahını yüklenmez,”¹⁰⁶ buyurur. Herkes kendi günahının cezasını çeker. Cinayeti kim işlemişse, cezayı da ancak o çekmelidir ve çekecektir. Şu var ki, bir insan bir başkasının günah işlemesine sebep olmuşsa, bu durumda hem günahı işleyen, hem de o günaha sebep olan kişinin cezalandırılması öngörülür. Fakat bugün intihar bombacısının işlek bir caddede kendini patlatması sonucu ölen onlarca masum insanın akıbetinden yola çıkarak İslam'da özellikle adalet anlayışının yanlış yorumlandığını söyleyebiliriz.

Yüzyıllar öncesinden bu yana İslam'da ilk dini siyasi ve radikal ayrılıkların varlığı belirgin olarak görülmekteydi. adalet anlayışında bu şekilde yorum ve uygulama farklılıklarının meydana getirdiği uç ve zıt görüş, mezhep ve bunlara bağlı örgütsel faaliyetler bu açığın tüm İslam'a mal edilmesini beraberinde getirdi.

Hiç şüphesiz ki islamda ilk ayrılık hareketi Hz Muhammed'in ölümünden bir asır bile geçmeden tamamen siyasi ve iktidar hırsıyla ortaya çıkan ve bugünde yorumlanarak radikal islamın temellerine nüfus eden haricilik hareketidir. Nitekim bugün ortadoğuda kurulacak olan birçok örgüt ve mezhebin temelinde de aslında geleneksel İslam'la bir çok noktada taban tabana zıt olan bu harici hareketinin fraksiyonları görünmektedir. Peki nedir bu haricilik hareketi?

Hız Osman'ın şehit edilmesiyle birlikte ortaya çıkan iç karışıklılardan sonra hakem olayı vuku bulmuştur. Ardından hem Hz Ali hem de Muaviye taraftarlarını kafir olmakla

¹⁰⁴ Uslu, a.g.e., s.134

¹⁰⁵ Kuran-ı Kerim, nisa suresi

¹⁰⁶ Kuran-ı Kerim, Fatır suresi 18. ayet

suçlayarak bu iki taraftan da görüş olarak ayrılan bir grup Müslüman harici hareketinin temelini atmıştır. Topluluk halinde kurtuluşu benimseyen ve kendilerinden başka Müslüman olmadığına inanan diğer Müslümanların bile kanlarını helal kılacak kadar dinde aşırı taassup içinde olan bu grup. İslami incelikleri gerçek manada idrak edemediği ve İslam'da çözüm için öncelikli olarak silaha sarıldığı için İslam'da kendi kendilerini soyutlayarak harici ismini almışlardır.

Bugün bile bir çok coğrafyada kendinden söz ettiren bir olgu olarak karşımıza çıkan bu anlayışın fraksiyonları geçmişte her ne kadar Emevi orduları tarafından tamamen yok edilse de bugün Vahabilik'te İhvanı Müslimin'de ve Cemaati İslami gibi hareketlerde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Harici kelimesinin kökü HRC'den türer. Çıkmak çıkarmak isyan etmek anlamında kullanılmaktadır. Harici kelimesinin çoğulu olan havaric kelimesi ise terim olarak hak olan imama itaat etmeyen anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Bu noktada İslam alimleri de hak imama itaat etmeyip insanları kışkırtarak bundan güç ve kuvvet kazananlara da harici şeklinde adlandırmışlardır. Bu noktada bugün radikal İslam ve geleneksel İslam arasında ki savaş ta aslında İslam'ı temsil etme mücadelesidir.

Bugün çok değişik şekillerde faaliyetlerini sürdüren bu anlayışın varyasyonları ilk çıkışlarından itibaren farklı isimlerle anılmaya başlamışlardır. Bunlardan bazıları ise

- Yahudi İbni Sebebiye'nin çıkardığı fitne olarak düşünüldüğünden onlara Essebebiye denmiştir.
- Büyük günah işleyenleri ve Müslümanlardan kendilerine karşı olanları tekfir ettikleri için Mükeffira olarak isimlendirilmişlerdir.
- Çok ibadet etmesinden dolayı alınlarının siyahlaşmasından ve namaz esnasında devamlı secde etme hususundaki gayretleri nedeniyle “yüzleri secde işaretliler“ olarak adlandırılmışlardır.
- Haricilere el-mahduin aldatanlar ismi de verilmiştir. Bu ismin verilmesinde ki amaç “Onlar müminleri aldatmaya çalışırlar. Halbuki onlar sırf kendilerini aldatırlar ki

---

¹⁰⁷ Abdulkadir Şeybe, **Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri**, çev Osman Cilacı, İstanbul, Beyan Yayınları, 1995, s.147

farkına varamazlar.” Mealindeki bakara suresinin 9. ayetine nispetle verilme ihtimali yüksektir.¹⁰⁸

Harici olgusunun ortaya ilk çıkışı olarak Sıffin savaşı sonrası yaşanan hakem Vakası gösterilir. Hz. Ali'nin Cemel vak'asında karşı grubu yenmesinden sonra onun hilafetine muhalif olarak, Suriye bölgesini idare etmekte olan Muaviye ve taraftarları kalmıştı. Hz. Ali'ye isyan edenler, davalarının, Hz. Osman (r.a)'ın intikamını almak olduğunu iddia ediyorlardı. Öte taraftan Hz. Ali'yi, Osman (r.a)'ı şehid edenleri korumak ve onları cezalandırmamakla suçluyorlardı. Halbuki Hz. Ali (r.a), fitne ve kaynaşmanın yatıştırılmasından sonra suçluları cezalandıracağını vaat etmekteydi. Cemel vak'asından sonra Kufe'ye yönelen Hz. Ali (r.a), Cerir b. Abdullah el-Bâcelî'yi Muaviye'ye göndererek, muhâcirlerin ve ensârın kendisine bey'at ettiklerini; onun da muhacirler ve ensâr gibi bey'at edip itâatini bildirmesini istedi Muaviye, kendisine elçi olarak gelen Cerir b. Abdullah'ı oyalayarak Amr b. el-As ile istişarede bulundu. Amr ona, Ali (r.a)'dan, Osman (r.a)'ın kanını istemede ısrar etmesini, katilleri derhal cezalandırmayı reddettiği takdirde, Suriye ordusuyla onun üzerine yürümesini söyledi. Cerir b. Abdullah, Hz. Ali'nin yanına dönerek durumu ona bildirdi. Bunun üzerine muaviye 85.000 kişilik bir orduyla Şam'dan yola çıktı. Hz Ali de doksan bin kişiden oluşan ordusuyla Küfe'den Sıffin'e doğru harekete geçti. Yapılan muharebelerin ardından Hz Ali savaşı kazanmaya yakın olduğu sırada Amr b. el-Âs, Suriyeli askerlere "Her kimin yanında mushaf varsa onu mızrağının ucuna takarak yukarı kaldırsın" dedi. Bu emri yerine getiren askerler karşı tarafa, "Aramızda Allah'ın kitabı hakem olsun" diye seslendiler. Amr b. el-Âs'ın hilesi tutmuş, Iraklı askerler: "Allah'ın kitabına yapılan çağrıya icabet edelim" demeye başlamışlardı. Amr.b. el-Âs, bu hile ile, mağlubiyetten kurtulmuş ve karşı tarafın direncini de büyük orandan kırmayı başarmıştır. Bu noktadan her iki tarafında belirleyeceği bir hakem savaşın gidişatını belirlicekti. Şamlılar hakem olarak Amr b. el-Âs'ı seçtiler. Iraklılar ise Ebu Musa el-Eşari'yi hakem tayin etti. Bu noktadan sonra her ne kadar iki tarafta anlaşsa da bu kez Hz Ali taraftarları arasında ihtilaf yaşanmasına sebep oldu. Ali taraftarlarından bir grup “Eğer onlarla savaşmaya dönmez ve tahkime razı olman sebebi ile küfre girdiğini kabul etmezsen, sana karşı harp ilan eder seninle savaşırız” dediler. Ali tarafından kabul edilmeyen bu tehdit karşısında Hz Aliyi ve Ebu Talib'i kafir sayarak onlardan ayrılan Havaric hareketinin ilk temelleri atılmış oldu.

---

¹⁰⁸ Kadriye Yıldırım, **Hariciye Zihniyetinin Oluşumu ve Günümüzdeki Tezahürleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Adana 2001, s:16

Birinci dünya savaşında Osmanlı topraklarında halifeye karşı isyan çıkaran Osmanlıdan ayrılmak için mücadelelere giren topluluğun kimlerden oluştuğu sorusundan yola çıkarsak o dönemki harici toplulukların oluşmasında dini temellerden ziyade sosyal ve siyasi etkilerin ne derece etkin olduğunu söyleyebiliriz. Harici hareketi bedevi Arap kabilelerinin oluşturduğu bir harekettir. Bu yönüyle bedevi kabilelerinin gösterdiği rekabet ve savaş dürtüleri buldukları coğrafyada şiddetin ve isyanın başlıca sebebi ve sonucu idiler. Bu durum aslında çölden gelen göçebelik ve yarı göçebelik yaşamının devamı için sosyal bir karşı koyma veya yerleşik hayatla birlikte gelecek güç kaybını engelleme amacıyla duruş sergileme bu değişime engel olma mücadelesiydi. Bu isyan ve savaş dürtülerini içinde barındıran DNA şifrelerinin nesiller boyunca aktarılan fraksiyonları ise hiç şüphesiz Osmanlıda halifeye isyana Irak'ta el askeriye camiine veya 11 Eylülde ikiz kulelere kadar devam ettiğini söyleyebiliriz.

Bu kültürel değişime karşı duruş ve mücadele hiçbir zaman bedeviliği sosyal ve siyasi açıdan olması gerektiği dingin ve yerleşik noktaya ulaştıramamıştır. Zira ilk zamanlarda emevi halifelerinin mülk tarzında inşa edilmiş saraylarında yaşayamayan bedevilerin çöl özlemi içinde kendilerine mahaller kurarak çoğunlukla çadırda yaşamalarına sebep olmuştur.¹⁰⁹

Bu açıdan haricilerin ortaya çıkmasında İslam'dan önceki din ve kültürlerinin etkisi büyüktür. Zira haricilik Kurra adı verilen köyden şehre göç eden Allah'a ibadet için Kuran okuyan Arap bedevileri arasında yayılması bu tezi destekler niteliktedir.

Harici hareketinin öncülerinin Kurralar olduğunu söyleyebiliriz. Kurralar kuranı ezbere okurlar. Sürekli kuran okuyup ibadet ettikleri için bunlara duacı duahan isimleri de verilmiştir. Kurralar sürekli kuran okurlar ve geceleri ibadetle geçirdikleri için gözleri kırmızı alınları da siyahlaşır.¹¹⁰

Fakat Kurralar sadece kuran okuyup ibadet eden din adamlarından ibaret değildi. Bu kişiler dindarlıklarını sadece kendi şahısları için kullanmazlar tam tersine teokrasiye birebir müdahil olurlardı. Örneğin bu kişiler Osman'a karşı yapılan isyanda Küfe de ön saflardaydı. Hatta Osman'ın suikastinde de adı geçenlerin Kurralar olduğu söylenmektedir. Toplumda infial yaratılması ve silahlı mücadeleye teşvik gibi konularda sürekli faaliyet içinde bulunan bu kesim haricilerin ortaya çıkış sebebi olan hakem olayının bile baş mimarı olduğu

¹⁰⁹ Fuat Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 134

¹¹⁰ İrfan Abdülhamit, **İslamda İttikati Mezhepler ve Akaid Esasları**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1994 s:75-76

bilinmektedir. Aliyi Suriyelilerle anlaşmaya zorlayıp ve daha sonra en aşırı harici olan zat'ların varlığı bu tezi destekler niteliktedir.¹¹¹

3.3.1. Harici Zihniyetinin Tezahüründe Ortaya Çıkan Yeni Yaklaşımlar ve Örgütler

3.3.1.1. İbni Teymiye

İslam'da karşı duruşun ve mevcut yapıya muhalefetin timsali olarak gösterebileceğimiz İbni Teymiyye hayatının büyük bir kısmını zindanlarda geçirirken kendisinden yüzyıllar sonra bile bir çok hukukçuya ilim adamına ve aşırılık yanlısına ilham kaynağı olacağını tahmin edebilmiş miydi?

Bazıları onu (Sünni) devrimci İslam'ın manevi babası olarak tanımlarken, diğerleri onu, Selefi ve uyanış taraftarı ve köktenci reformcular için bir model" olarak değerlendirilmiştir. 13. yy'da kendi toplumunun sorunlarını dile getirmişse de onun düşünceleri 18.yy. Vahhabi hareketini, Mısırlı ideolog Seyyid Kutub'u, Muhammet el-Faraci ve Usame bin Ladin gibi aşırılık yanlılarını etkilemiştir.¹¹²

İbni Teymiye'nin yaşadığı döneme baktığımızda İslam toplumunun büyük ölçüde buhranlı bir dönemde bulunduğunu ve bu buhranın İbni Teymiye'nin görüşlerini büyük ölçüde etkilediğini görmek mümkündür. Bağdat'ın düşüşü Abbasi halifeliğinin Moğollar tarafında yıkılması gibi çalkantılar ve İslam'ın içine düştüğü kötü durum Teymiyye tarafından tamamen doğru yoldan çıkan Müslümanları Allah'ın cezalandırması olarak

---

¹¹¹ Julius Wellhausen, **İslamiyetin İlk Devrinde Dini Siyasi Muhalefet Partileri**, Çev: Fikret İşıltan, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989 s:12-14

¹¹²J.L. Esposito, **Kutsal Olmayan Savaş**, Çev.: N. Yılmaz, E. Yılmaz, Oğlak Bilimsel Kitapları, İstanbul, 2003 s:64

değerlendirilmiştir; ve bundan kurutulmanın tek yolunun ise Asrı Saadet döneminin esaslarına tekrar dönmek olarak yorumlamıştır.¹¹³

İbni Teymiyye İslam dinine geçmelerine rağmen Moğollara oldukça set eleştirilerde bulunmuştur. Onlar daha sonra islami tercih etseler bile İslam öncesi çok tanrıcılığında farklı olamdıkları görüşüne dayanarak kafir oldukları yönünde fetva çıkarmıştır. Ve onlara cihadı meşru kılmıştır. Böylece İbn Teymiye cihadı; namaz, oruç gibi İslam'ın temel şartlarından biri haline getirerek İslam'a cihatçı bir karakter kazandırmak istemiştir .

Böylelikle Vahhabi hareketinden modern Mısır'ın Seyyid Kutub'una, İslami Cihat'a, Enver Sedat suikastçılara ve Usame bin Ladin'e kadar sonraki kuşaklar, “gayri-İslami” Müslüman yöneticiler ve seçkinlerle Batı'ya karşı cihat yapmak için İbn Teymiye'nin Moğollarla ilgili fetvasındaki mantığı kullanacaklardır. Batı kültürünün nüfuz ettiği toplumları İslam öncesi dönem için kullanılan “Cahiliye” terimiyle niteleyerek, gerçek inançla inançsızlık arasında katı bir ayırım yapacak, bu toplumlara inançsızlık suçlaması yöneltecek, tekfir edecek, cihat çağrısı yapacaktır.¹¹⁴

Teymiye yıllarca süren zindan yaşantısına rağmen dört mezhebi eleştirmesi peygamberimizin kabrinin bulunduğu Ravza-i Şerife gidilmesini hoş karşılanmadığı yönündeki fetvaları gerekçesi ile bidat anlayışını temel alan Vahabilik inancına ışık tutmuş karşı duruşu ve muhalefet anlayışı ile bugün birçok aşırı örgüte ilham kaynağı olmuştur.

3.3.1.2. Vahabilik

Muhammed İbn-i Abdulvehhab'ın fikirleri etrafında oluşan inanç ve siyaset hareketine verilen isimdir. Necid'de doğan ve Arabistan'da etkili olan bu hareket günümüzde Suudi Arabistan'ın resmî mezhebi hükmündedir.¹¹⁵

Bu akımın kurucusu olan Muhammed bin Abdülvahhab 1703 yılında bugünkü Riyad şehri yakınlarındaki Hureymile kasabasına bağlı Uyeyne köyünde doğdu. İlk tahsilini Uyeyne'de kadılık yapan babasının yanında tamamladı. Abdülvahhab Mekke ve Medine'de tahsiline devam etti. Medine'de İbn Teymiye'nin dini görüşleri hakkında bilgi sahibi olan Abdülvahhab onun eserini istinsah ederek çoğaltmak ve bunları çevresindekilere okutmakla

¹¹³Hüsnü Ezber Bodur, **İslam'da Gelenek Ve Modernliğin Din Ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi, İslami Düşüncede Gelenek Ve Modernleşme Sempozyumu**, KSÜ Rektörlüğü, 2004, s. 48

¹¹⁴J.L. Esposito, **Kutsal Olmayan Savaş**, Çev.: N. Yılmaz, E. Yılmaz, Oğlak Bilimsel Kitapları, İstanbul, 2003 s:66

¹¹⁵ Vehhabilik üzerine, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2786702>

işe başladı. Tüm bu çalışmalarına karşı olan kardeşi Süleyman bin Abdülvahhab amcası ve diğer Hambeli alimleri ona muhalefet etmiş ve onun hareketini Hanbelî mezhebinin şeriatına uygun bulmamıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı Üyeyne’de hayatı tehlikeye giren Abdülvahhab buradan kaçarak Basra’ya gitmiştir. Basra’dan ayrıldıktan sonra Bağdat’a, Kum’a, Hamedan’a, İsfahan’a giderek savunucusu olduğu görüşleri buralarda yaymaya çalışmıştır. Daha sonra babasının memleketi olan Hüreymile kasabasına geri dönerek en tanıdığı eseri olan “Kitabü’t Tevhid” i yazmıştır ¹¹⁶

Hareketin amacı ‘İslam’a sonradan yapılan tüm eklentileri ve çarpıklıkları temizleyerek ve zorunlu olduğu yerlerde yıkarak, kurucunun saf ve sahici İslam’ına dönmek’ olarak açıklamıştır. Vahhabi Hareketi, İslam’a ihanet ettiği ve onu aşağıladıklarını düşündükleri kişilere yönelmiştir. Bu anlayış ile modernleşme yönündeki her türlü reforma yeltenenleri ve gerçek İslam mirasını yozlaştırdığına, küçük düşürdüğüne inandıkları kişileri karşılarına almışlardır. Şii olsun sünni olsun, kendi görüşleri dışında her türlü İslam mezhebini ya da tarikatını hedef almışlardır. Vahhabiler güçlerinin yettiği her ortamda inançlarını, tam bir şiddet ve acımasızlıkla hayata geçirmişlerdir. Türbeleri tahrip etmiş, putperestlik olarak gördükleri mezar ve mescitler gibi kutsal yerleri yıkmışlardır. Kendi koydukları İslami kurallara uymayan çok sayıda insanı öldürmüşlerdir. Bu yıkımlar neticesi İslam tarihi ile ilgili birçok el yazması kitap yok edilmiştir. Bu eserlerin öğretilmesi ve eğitim amaçlı olarak kullanılması yasaklanmıştır. ¹¹⁷ Abdülvahap her ne kadar Osmanlı yönetiminin otokrasisine itiraz etmese de yönetimin içine düştüğü ahlaki bozukluğa itiraz etmiş ve ancak Arapların İslam’ı orijinal ve asıl saflığına geri döndürebileceğine inanmıştır ve Müslümanların bu ütopiyayı başarabilmesi için onları mobilize etme görevini amaç edinmiştir. İslam, Hz. Muhammed (s.a.v.) neslinin yaşadığı İslam’dır. Yani, İslam geleneğini gerçek taşıyıcıları ancak Araplardır sözüne kendini inandırmıştır. ¹¹⁸

Abdülvahab’ın sert ve kesin söylemleri karşısında tepki toplaması 1774 yılında Üyeyne’den Dir’iyye’ye iltica etmesine sebep olmuştur. bu durum aslında abdülvahab’ın Suud ailesiyle ilk tanışmasını da beraberinde getirmiştir. Burada dini inançlarını siyasi bir akide şeklinde formüle etmiş ve vahabiliğin temellerini burada atmıştır. Bu akideye göre “Halife mevkiindeki kişiye itaat edilmelidir ve ona karşı isyan yasaklanmıştır şeklinde görüş bildirmesine rağmen Abdülvahhab’ın akidesi farklı bir tarihsel rol oynamıştır. Hükümdara

---

¹¹⁶ HAKSÖZ, F.S., Muhammed Bin Abdülvahhab Ve Hareketi , **Ankara Üniversitesi İFD**, Sayı:14, s:72

¹¹⁷ Öner Pehlivanoğlu, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2004, s.144-145

¹¹⁸ Bessam Tibi, **Arap Milliyetçiliği**, Çev. Taşkın Temiz, İstanbul, 1998, s.114

itaat bir ön şart olarak ortaya konya da, Osmanlı'ya muhalefet meşru görülmüştür. Çünkü, Abdülvahhab'a göre İslam'ın ve hilafetin gerçek temsilcileri Osmanlı değildir. Osmanlı Devleti'ne muhalefetinin sebebi modernist olmaları ve gerçek İslam'ı saptırmalarıdır.¹¹⁹ Osmanlı topraklarında ki bu militan zihniyetin askeri yola başvurmadan nazıl bertaraf edilebileceği üzerinde durulmaya çalışıldı. Vahhabiliğin hac için diğer bölgelerden gelen farklı kültürlere mensup hacıları ve Haremeyn'e yerleşen bazı hocaları etkilemek suretiyle İslam dünyasında yayılma istidadı göstermesi karşısında bu ilk Vahabi devletini Mısır valisi M. Ali Paşa etkisiz hale getirmiştir. Ancak daha sonra Suudi ailesinin önderliğindeki Vahhabi güçleri, dinin mutaassıp yorumunu siyasal amaç için kullanmak suretiyle Necid bölgesinde köktenci II. Suudi devletini (1221–1891) kurmuştur. Bu yeni siyasal yapılanmada Arap tarihinde devlet oluşumunun klasikleşmiş biçimi olarak dinin militan boyutunu öne çıkaran doktrinler çerçevesinde çöl kökenli bedevi mobilize edilmek istemiştir.¹²⁰

Suudi ve Vahabi bir devletin güçlenmesi ise bu zaman kadar hiçbir otoriteye bağlı olmayan göçebe yaşayan bedevilerin savaşçı yönlerinden faydalanmakla mümkün olabilecekti. Çeşitli kabilelerin mensupları, İbn Suud'un direktifleri ve mali desteğiyle köy ve kasabalara yerleştirilerek göçebe Araplar iskana dahil edilecekti. Bu, İbn Suud'un, göçebe Arapları Vahhabilik esasları çerçevesinde yetiştirip kendisine bağlı birer savaşçı yapmak için çeşitli vahalarda yerleştirme girişimi "ihvan hareketi" olarak bilinir. İhvan yerleşim bölgeleri, bedevilerin kendilerini yeni yaşam tarzına ve din anlayışına vakfetmelerini sembolize etmek anlamında "hücer" olarak isimlendirilmiştir¹²¹

Bu şekilde Yaşam tarzları dini propagandistlerin etkisiyle değiştirilmeye zorlanan bu göçebelerin yeni yerleşim yerleri, çok kısa zaman sonra kendilerinden olmayanlara selam vermeyecek kadar katılaştı ve onları birer müşrik olarak görüp öldürmeleri gerektiğini vurgulayan fanatikliğin ve fundamentalizmin kaleleri haline gelmiştir. Nitekim İbn Suud'un otoritesini güçlendirmede ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmede şart olduğuna inandığı motorlu araçlar ve teknik alandaki yenilikleri ülkeye sokma girişimi, bunların "şeytan icadı" olarak görülmesi nedeniyle ihvanın muhalefetiyle karşılaşması ilginçtir. İbni Suud, bunları meşrulaştırmak için ulemayı harekete geçirmiş, daha önce uzlaşma kabul etmeyen, son derece katı Vahhabilik esasları çerçevesinde faaliyette bulunan bu dini liderler, önceki görüşlerinin

---

¹¹⁹ Tibi, a.g.e., s.114-115

¹²⁰ Hüsnü Ezber Bodur, "Vahhabi Hareketi Ve Küresel Terör", **K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İFD**, Sayı:2, 2003,s.14

¹²¹ Bodur, a.g.e., s.15

aksine, şimdi siyasal yapının çıkarları doğrultusunda dini radikalizmin etkilerini hafifletmeye çalışan bir fonksiyon üstlenmiştir.¹²²

Vahabılık hareketi Ortadoğu'da belli ölçüde taraftar bulmayı başarmıştır. Pek çok ülkede Müslümanları etkilemiştir. Fakat bundan daha önemlisi aşıladığı militan ruh ile otoritenin sağladığı veziri veya sultanı görmemişler bu anlayışın savunucusu olan ve yerine daha radikal kararlar alabilecek popüler ve karizmatik liderleri benimsemişlerdir.¹²³

Günümüzde Suudi Arabistan haricinde de vahabiliğin görüldüğünü söylemek mümkündür. Örneğin katar Es Sani ailesince yönetilen bu ülkede vahabılık Suudi Arabistan'daki kadar katı olmasa da vahabiliğin izlerini hala taşımaktadır. Burada bulunan zengin petrol kültürü zengin katarlıları sistem karşıtı köktenci eğilimli görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Vahabılık hareketi 19. yüzyılda Hintli Müslümanlar arasında da yaygınlaştığını görmek mümkündür. Bu Hintli vahabiler sih ve İngilizlere karşı mehdi olduğunu iddia eden seyyid ahmed yönetimindeki bir ordunun hareketiyle ilgiliydiler. Kaynakları ise hareketin kendi bölgelerinde yaşayan Hintlilerle ilgili olması Seyyid Ahmed'in mekkeye haccı esnasında Vahabi tesirinde kalması bundan sonra bir reform ve vahabi fikirlerine uygun olarak islamın saflığında ısrar etmesiydi.

Benzer bir hareket Sumatra'da 1837 yılında mekkeden dönen bir hacı tarafından da başlatılmıştır. Burada ilk olarak Müslümanların kötü faaliyet ve alışkanlıklarını düzeltme özellikle afyon tütün hint uyuşturucusu kullanımını kaldırarak başlamıştır. Fakat propaganda dan padri mezhebini geliştirmişler putperest ve bataklara karşı da savaş açmışlardır. Köylerini yıkmışlar kadın ve çocuklara kötü davranmışlar. Esir alıp satmışlar Müslümanlığı kabul etmeyen her erkeği öldürme yoluna gitmiştir.¹²⁴

Abdülvahhab'ın fikirleri tevhit; bidatlerle savaşmak; iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak olarak üç başlıkta toplanabilir. Fakat bunlardan en önemlisi ise bidat ile savaşın vahabiliğin öne çıkan rın karakteristik özellikliği olduğumnu söyleyebiliriz.

Vahabiler Bidat anlayışını İbni Tyamiye'nin görüşlerini genişleterek kabul etmişlerdir.dinin aslında bulunmadığı halde ibadet ve allaha yaklaştığı gerekçesi ile yapılan işlere denmektedir.¹²⁵

---

¹²² Bodur, a.g.e., s.17

¹²³ Lewis, a.g.e., s.232.

¹²⁴ Yıldırım, a.g.e., s.231

¹²⁵ Yıldırım, a.g.e., s:237

Abdülvahab'ın en belirgin ve hatta şirk olarak kabul ettiği bidatlerin başında mezar ve türbe ziyaretinin geldiği anlaşılmaktadır. Bu konuda ki kural tanımazlıkları Hz. Ömer'in oğlu Zeyd'in mezarını yıkışlarında görülmektedir. Bu yüzden Vahabiler'e bazı Avrupalı yazarlar tarafından Mabed yıkıcıları adı verilmiştir. Öyle ki Mekke'yi zaptettikleri zaman ziyaret edilmesi sebebiyle sahabe mezarlarını bile yıkmışlardır. Bunlardan Hz Hatice'nin türbesi peygamberimizin ve Hz Ebu Bekirin doğduğu evlerin kubbeleri vahabilerin yıktığı mabedlerden sadece bir kısmıdır.¹²⁶

3.3.1.3. Hamas

Hamas İhvan-ı :Müslim hareketinin siyasi kolu olup daha sonra ondan ayrılanların kurduğu bir örgüttür. Filistin'deki Hareketü'l- mukavemetü'l-İlamiyye (İslami direniş hareketi) veya Cezayir'deki Hareketü'l-Muctemai'l-İslami'nin kısaltılmasıdır. Cezayir'deki hareketin başkanı 1946 yılında dünyaya gelmiş olan yoksul bir ailenin çocuğu Şeyh Mahfuz Nennah'dır. 1963 yılından itibaren faaliyete geçen Müslüman kardeşler örgütüne katılan Nennah 1976 yılından 1981 yılına kadar süren mahkumiyet sürecinin ardından 1988 yılında İslami Davet Birliği adı altında toplanan bir örgüte kurucu üye olarak katılmıştır. Burada örgütün cemiyet cemaat ve tarikat temelinde kalmasını istemiş kitleselleşerek siyasi bir partiye dönüşmesine karşı çıkmıştır. Bu nedenle Hamas öncelikli olarak din kültür ve ahlak eğitimi olan İrşad ve İslah cemşyetini kurmuştur. Fakat kitlelerin Abbasi Medeni tarafiondan 6 Eylül 1989 yılında kurulan İslami Selamet Cephesine kayması bu cemiyeti marjinal durumda bırakmıştır. Bunun üzerine siyasi partiler serbest bırakılır bırakılmaz aralık 1990 yılında siyasallaşalar parti haline gelmiştir.¹²⁷

Filistin Hamas ise 14 aralık 1987 yılında kurulmuştur. Arafatın başkanlığında faaliyet gösteren El fetih ve ihvan örgütünden kopanlar 1986 yılında Seraya El Cihad'l-İslami adıyla bir örgüt kurmaları ve bu örgütünde Kudüste hassas bir bölge de çok sayıda İsrail askerinin ölümüne yol açan eylemle adını duyurması şeklinde olmuştur. giderek kitlesel bir nitelik kazanan bu hareket, 1987 ılında bir Filistinli işçinin İsrail istihbaratına bağlı bir taşıtın altında ezilmesi, yoksulluk ve işgalin yarattığı kin ve nefret duyguları ile pekişince gazze

¹²⁶ Yıldırım, a.g.e., s:238

¹²⁷ Yıldırım, a.g.e. s:278

bölgesinde bu şekilde kurulacak bir örgüte ortam sağlamış sokağa dökülen halk ile birlikte patlak veren olaylar neticesinde ortaya çıkan kalkışma ile 14 aralık 1987 yılında hamas kurulmuştur.¹²⁸

Örgütün adı olduğu şekliyle “İslami Direniş Hareketi” (Harekat el-Mukavama el-İslamiyye) Şeyh Yasin tarafından kurulmuştur. 1978 yılında İsrail kayıtlarına girmiştir. 1987 intifada hareketinin baslarında özellikle Gazze ve daha sonrada Batı Şeria bölgelerindeki faaliyet gösteren radikal İslami bir örgüt olarak sahnedeki yerini alan Hamas, ilk ortaya çıkış ve yapılanma esaslarını Mısır’daki Müslüman Kardeşler örgütünden alarak yine bu örgütün kadroları tarafından idare edilmiştir.¹²⁹

Hamas Siyonistlere karşı yapılacak bir mücadelenin cihad ile mümkün olabileceğini ve bu mücadelenin tamamen İslam’ın mücadelesi olduğunu savunur. Bu açıdan Siyonistlere karşı savaş açarak, bütün İslâm ümmetini ayağa kaldırıp; düşmanla topluca mücadele için, gereken şartları oluşturarak ve siyasî birliği sağlayarak mücadeleyi yönetme arzusu içine girmiştir. Gerçekte Hamas Örgütü; Filistin toprağının en küçük parçasından bile vazgeçmenin ve onun üzerindeki Siyonist işgali meşru görmenin uygun olmadığına İnanmıştır.¹³⁰

---

¹²⁸ Yıldırım, a.g.e. s:279

¹²⁹ Meir Litvak, **The Islamization of Palestinian Identity: The Case of Hamas**, Tel-Aviv University, The Moshe Dayan Institute for Middle Eastern and African Studies Press, Tel-Aviv, 1996, s.5.

¹³⁰ Ömer Rıza Doğrul, **İsrail’i Tedhiş, İstila ve Harp Kaynağı**, Yeni Zamanlar Yayınevi, İstanbul 2004. s:71-72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA ENTEGRASYON HAREKETLERİ

3.1. ORTADOĞU'NUN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE GEÇİRDİĞİ TARİHSEL SÜREÇ

Bugün Ortadoğu olarak bilinen ve Dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapan, bunun yansıra üç dinin kutsal kabul ettiği toprakları bünyesinde barındıran bu coğrafya, nasıl olurda barış ve huzurun tersine her zaman kan ve gözyaşı ile birlikte özdeşleşir.

Dünyada Her ne kadar bu coğrafyanın ortak ve kabul görmüş bir sınırı olmasa da, tarihin bu topraklarda başladığına inanan insanların olduğu, güçlü bir kültür geçmişine sahiptir. Fakat Olumlu bir özellik olarak sıralayabileceğimiz kültürel ve etnik çeşitlilik, geleneksel ve muhafazakar yapıyla bütünleşip, bu duruma dış müdahaleler de eklenince çekişmeler ve kanlı çatışmalar hep beraberinde gelmiştir.

Ortadoğu üç ana bölgeye ayrılır. Bu üç bölge Merkez Ülkeler, Bereketli Hilâl ve Arap Yarımadasıdır. Merkez ülkeleri, Türkiye, İran ve Mısır oluştururken; Bereketli Hilâl, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Suriye'yi; Arap Yarımadası, Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Umman ve Yemen'i içermektedir 13 milyonu Arap, 54 milyonunu Türk, 25 milyonunu Fars, 21 milyonunu Kürt, 4 milyonunu Yahudi, 1 milyonunu Beluci, 500 binini Ermeni, 150 binini Asuri, 8- 10 milyonunu kiptiler oluşturmaktadır. Ayrıca bu bölgede 227 milyon Müslüman, 13.5 milyon Hristiyan ve 4 milyon Yahudi olan bu bölgenin çatışmaları sadece farklı dinlerle sınırlı kalmamakta aksine aynı dinin farklı mezheplerinde yaşanan çatışmalar daha kanlı ve çözümden uzak görünmektedir.

Müslümanlar Şii, Sünni, Zeydi (Yemen'de yasayan Şii- Sünni karışımı bir grup) Haricî (Umman'da) olmak üzere çeşitli mezheplere ayrılırken, yine bu mezheplerde, kendi aralarında da yüzlerce tarikata ayrılmışlardır. Hristiyanlar ise Rum, Katolik, Ortodoks, Melkitler (Mısır'daki Ortodoks Rumlar), Gregoryan Ermeni, Nasturi, Katolik, Süryani Ortodoks, Maruni, (Lübnanlı Katolikler), Keldani gibi birçok farklı gruba ayrılmışlardır. Bunların

haricinde Dürziler, İsmaililer, Mandenler, (Yahudi, Hıristiyan karışımı) Yezidiler, Zerdüşter bulunmaktadır.¹³¹

Yaşanan tarihsel süreç içerisinde Osmanlı hakimiyetinin son dönemlerine baktığımızda İngiliz Fransız ve Yahudi faaliyetleri ile başlayan bölünme sürecinden söz edebiliriz ki bu durum bugün bile kendini hissettirir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dünyada yayılan antisemitizm anlayışının etkisiyle Yahudilere ev bulma fikri” ve İngiltere’nin “Böl Parçala Yönet Anlayışı”nın birleşmesi bölgenin dokusunda telafisi olmayan bir tahribatı kaçınılmaz kılacaktı.

İngiltere’nin bölgeyi işgalinin hemen ardından manda ve sömürge idareleri kurulmaya başlandı. Bunun için dünyanın ilk süpernasyonel veya çok uluslu kurumu diyebileceğimiz milletler cemiyetinden yetki alınmıştı. İlginçtir bu durum küreselleşmenin iki sonucunu içinde barındıran dramatik bir örnek olarak da tasvir edilebilir. Küreselleşmenin çocukları diyebileceğimiz “çok uluslu bir kurum” (Milletler Cemiyeti) ve bu kurumun çeşitli çıkarlar dahilinde devletçiklere bölüp parçaladığı “Aşiretçilik” olgusu. Ortadoğu’nun olduğu kadar belkide tüm dünyanın hissettiği küreselleşme olgusu içerisinde uğradığı bu süreç aslında bu bölgeselleşme ve aşiretçilik anlayışıyla sınırları ekonomileri ve kültürleri yıkıp yeniden inşa ederken büyük tahribatlara da neden olduğunu söyleyebiliriz.

İngiltere de bu kurumdan aldığı yetkiyle hareket etti ve bölgenin kaderini değiştirecek o üç söz verildi. Araplara bağımsızlık, Sykes Picot anlaşması ve Balfour Deglerasyonu ile Yahudilere ülke kurma fırsatı. Planlı bir süreç şeklinde gelişen Tüm bu olaylar aslında Osmanlı ile yüzyıllarca barış içinde yaşamış birçok etnik grubu geri dönüşü olmayan bir bölünme sürecine sokmuştu. Günümüze kadar süren bu çatışmalar neticesinde ise Ortadoğu hep kanayan bir yara oldu.

1916 yılında Sir Henry McMahon Osmanlı’nın Arap illerinde Araplara bağımsızlık sözü verdi. Tabiki bu durum sadece bölge de bir Arap ülkesi kurulmasına hizmet etmek için değildi. Ortaya çıkacak çatışmayla birlikte kendine doğal bir müttefik yaratma fikri ve güçsüz düşmüş Osmanlı topraklarında Yahudilere daha kolay bir yurt ülke kurulma fikriydi. Öyle ki Türk ordularına karşı Suriye de Araplar ve İngilizlerin birlikte mücadele verilemesine ve kutsal toprakların Şerifi Hüseyin’in büyük Arap devletine inanmış olan oğullarından Faysal’ın o dönemde yaptığı konuşmalarına bakılacak olursa İngiltere’nin bu planında büyük bir başarı sağladığı ortaya çıkmaktadır.

---

¹³¹ Mahir Kaynak, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler**, İstanbul, Truva Yayınları, 2005, s.78

“Yahudilere kendi yurtlarında başarılar diliyoruz Yahudi hareketi bizim kendi hareketimiz gibi emperyalist değil millidir. Suriye de hepimiz içinde yer vardır. Ben inanıyorum ki her iki millet ancak birbirlerine yardım ederek başarılı olabileceklerdir”¹³².

Bununla beraber Fransa İngiltere ile birlikte gizlice imzalanan Sykes Picot anlaşması da Ortadoğu'nun yeni bir çehre kazanmasında etkili olmuştur. Bu anlaşma bölgeyi bu ülkeler arasında ikiye bölüyor. Filistin'de ise ulusal idare kurulmayı öngörüyordu. İngiliz subayı Mark Sykes ile Fransız subayı Georges Picot Kahire'de bir araya gelerek masa başında Ortadoğu'nun bu bölgelerini iki ülke arasında paylaştıran bu anlaşmaya göre yeni yapay devletler kurulacak yönetilecekti. Bu durum ise böl parçala yönet anlayışının bir sonucu idi. Sykes Picot hattı denilen bu sınırlar o dönemin koşullarında dünyanın iki büyük emperyalist gücü olan İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya bakış açılarını yansıtmaktaydı. Bu iki ülke bölgenin etnik ve dinsel yapısını göz önüne almadan sadece kendi çıkarları doğrultusunda harita üzerinde bazı etnik unsurları parçalama pahasına yeni ülkeler oluşturuyordu. Bu anlaşma sonucunda Irak Ürdün Filistin İngiliz bölgesi Suriye Lübnan Fransız bölgesi haline geldi. Bu anlaşmanın önemi ise bugünkü Ortadoğu'nun yeni yapısının oluşmasında önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu anlaşma savaşın bitmesinden sonra da İngiltere'nin amaçlarına ulaşması da yardım edecek bir ortam sağlayacaktı. Nitekim İngiltere bölgeyi doğrudan ve dolaylı olarak her halükarda rahatlıkla denetleyebilmesine olanak sağlayacaktı.

Birinci dünya savaşından sonra değişen dengelere paralel verilen üçüncü söz ise Yahudilere Balfour Deglerasyonu ile duyuruldu. Osmanlı topraklarının paylaşılması ile sonuçlanan 1. dünya savaşı ile birlikte Yahudiler de bekledikleri fırsatı yakalamışlardı. İngilizler bölgede çıkarlarını koruyacakları bir müttefike Yahudilerde bir dış desteğe sahip olmuşlardı.¹³³ Nitekim İngiliz hükümeti nezdindeki girişimler İngiliz yöneticilerin ikna edilmesi yoluyla Filistin bir İngiliz mandası haline dönüştürülmüş ve bu yolla bu bölgenin Yahudi yurdu haline dönüştürülmesi için bir devletten söz alınmıştı. 1917 kasımında ki Balfour Deglerasyonu savaş sonu döneme rastlaması İsrail'in kurulmasında önemli bir aşamayı ifade etmesi açısından önemli bir belge olduğu sonradan anlaşılmıştır. Süreç olarak Sefardi olan Herzl'in ölmesinin ardından yerine geçen Aşkenaz olan Weizman Londra

---

¹³² Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, İstanbul, Platin Yayınları, 2005 s.24

¹³³ Alan R. Taylor, **İsrailin Doğuşu 1897-1947, Siyonist Diplomasinin Analizi**, çev. Mesut Karaşahan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2002, s.3

siyaseti üzerine oldukça etkindi. Fakat bir taraftan İngiltere ikna edilirken diğer taraftan da Fransa bölgeden uzaklaştırılması gerekiyordu. Bunun için Fransızlarla olan ilişkiler Sykes Picot anlaşmasıyla şekillendirilecek ve amaca doğru önemli bir adım daha atılacaktı.¹³⁴

1917 yılına gelindiğinde İngiltere dış ileri bakanı Lord Arthur James Balfour adıyla bilinen deklarasyonu İngiliz asıllı Siyonist teşkilatlar federasyonu başkanı baron Lionel Walter Rothschild'e göndermiştir. Bu mektuba göre:

“Sayın Lord Rothschild

Majestelerinin hükümeti Filistin’de Yahudiler için bir milli yurt kurmasına uygun karşılamıştır. Ve bu hedefi gerçekleştirmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin’de ki Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin sahip oldukları hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şey yapılmayacağı açıkça anlaşılmıştır.

Bu deklarasyon Siyonist federasyonun bilgisine sunmamızdan memnuniyet duyacağım.

Saygılarımla

Arthur James Balfour”¹³⁵

Dünyanın geçirdiği iki büyük savaşın ardından kurulan birçok ülke farklı etnik dini ve siyasi kimlikleri temsil ettiği halde bugün bile akan kanın durmasına engel olamamıştır. Osmanlının eyaleti olarak yönetilen bu bölgelerde kurulan birçok ülke hatta ülkecikler bile bugün iç çatışmalara sahne olmaktadır. Az önce bahsettiğimiz gibi Araplar birçok bölgede farklı ülkeler kurmasına rağmen, geriye kalan bu soydaş topluluklarda çatışma devam etmektedir. Yıllarca İsrail ile savaşını sürdüren Filistin içinde bile Hamas ve El Fetih gibi gruplar savaşmayı ve kan akıtmayı tercih etmişlerdir.

Tabi ki Bu durumun ortaya çıkmasında bölgede yaşayan halklar arasında tarihin getirdiği birçok yönden farklılığın etkisi olsa da gözden kaçırılmaması gereken diğer bir durum ise hiç kuşkusuz dünyanın içinde bulunduğu konjonktür gereği molekülerleşme başka bir ifadeyle moleküllerine ayrılma yani bölünerek küçülme olgusuna teslim olması yatmaktadır. Birbirine illiyet bağı ile bağlı olan globalleşme ve aşiretçilik kavramları dünyanın çehresini sürekli olarak değiştirmektedir ve şüphesiz ki Ortadoğu da bu olgudan nasibini almıştır.

---

¹³⁴ Arı, a.g.e., s.121

¹³⁵ Arı, a.g.e., s.122

3.2. GLOBALLEŞME OLGUSU

Bugün Ortadoğu'nun siyasi sosyal ve ekonomik yapısını etkileyen entegrasyon denemelerine geçmeden önce bu oluşumların asıl sebebi olan globalleşme olgusuna da atıfta bulunmakta yarar vardır.

Dünya birçok bakımdan, artık herkesi etkileyen, gelişen karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin bir sonucu olan tek bir toplumsal sistem haline gelmiştir. Küresel sistem yalnızca içinde belirli toplumların gelişip değiştiği bir çevre değildir. Ülkeler arasındaki, sınırları aşan toplumsal, politik ve ekonomik bağlar, her bir ülkede yaşayanların kaderini önemli ölçüde etkilemektedir. Dünya toplumunun artan karşılıklı bağımlılığını anlatan genel terim, küreselleşmedir.¹³⁶

İngilizce kökenli bir kelime olan, ve yerkürenin hepsini kapsayan, yer küre içinde yer alanlar anlamına gelen küreselleşme kavramı, İdeolojik olarak kapitalizmin kendisini devam ettirebilmesi için daha çok üretmek ve daha çok mal satmak ihtiyacını karşılamak amacıyla, dünya pazarında serbestleşme politikası ve sınırların kaldırılması sürecini ifade etmektedir.¹³⁷ Özellikle 1990'lı yıllara gelindiğinde dünyanın Sovyet tehdidinden kurtulması ve tek kutuplu düzene doğru ilk adımların atılmasının ardından mevcut şartlar globalleşmenin etkilerinin daha da hissedilir bir şekilde ilerlemesine olanak sağladı. Aslında küreselleşme dünya da büyük tepkiler toplasa da karşıtları her yıl gösteriler düzenleyip bu olguyu bertaraf etme yollarını arasa da, bir çığ gibi büyüyen giden bu afete dur demek şu an için mümkün görünmemektedir. Bu yönüyle çığa sebep olan ilk kar tanesini nasıl gözleme fırsatımız yoksa aynı şekilde küreselleşmenin ilk çıkış noktasını da tahmin edebilmemiz mümkün değildir. Yalnız dünya da her dönemde bu olguyu ayakta tutan araçların neler olduğunu sıralayabilirsek küreselleşmenin hızını ve etkilerini de o oranda tespit etmiş olabiliriz. Nitekim sanayi devrimi kömürün etkin şekilde kullanımıyla başladığını söyleyebiliriz, bu dönemdeki küreselleşme olgusunu ayakta tutacak argüman için demiryolu ağını göstermek mümkündür. Globalleşmenin bu dönemdeki etkileri ise ancak buharlı tren hızında ve demiryolu ağı mesafesiyle sınırlı olabilirdi.

Sanayi devrimi sonrasında bilginin sürece veya proseslere uygulanmasıyla yaşanan produktivite devrimi karayollarının ve buna bağlı otomotiv sanayinin gelişmesine de olanak

¹³⁶ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s:67

¹³⁷ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Ekonomik Düzen**, İstanbul, Altın kitapları, 1994 s:46

sağladı. bu durum ucuz otomobiller ve uçak sanayinin sadece topluma ve ekonomiye yarar sağlaması demek değildi ayrıca globalleşme için yeni ve ivme kazanmış bir adımdı.

Bugün ise içinde yaşadığımız toplumun bilgi toplumu olduğu düşünülürse hiç şüphesiz globalleşmenin kullandığı ağ için yarı iletkenleri ve networkleri sırlayabiliriz. İletişimin data paylaşımının çok kısa sürelerle inmesi ve çok ucuz olması iki farklı insanı arada sınır olmadan birbirine yaklaştırması, aslında küreselleşmenin de hızla yayılmasına ortam hazırlamaktadır.

Dünyada ki iletişim ve paylaşım sınırlarının bu şekilde ortadan kaldırılması tüm insanları birbirlerine birey olarak yaklaştırırken ulus devletin geleneksel yapısında iki önemli değişim meydana getirmektedir. Bütünleşme ve de parçalama değişimi. Bunlar zıt etkiler sağlamakla beraber, ulus devletin siyasî alanda hâkim olma konumuna diyalektik etkiler sağlamaktadır. Bütünleşme aşaması, iktisadî ve teknolojik ilerlemenin dünya çapındaki etkileşiminin sonucudur. Parçalanma da; bu etkileşim sebebiyle her ulusun kendi iktisadî ve ticarî politikasını dünyadaki gelişmelerden ayrı tutarak gerçekleştirememesidir.¹³⁸

Küreselleşme, ulus devletin geleneksel rolünde yapısal değişim meydana getirmiştir. Ulus devletin üzerinde yeni kimlikler ve modeller oluşurken, aşiretçilik olarak ifade ettiğimiz alt kimlikler de ön plana çıkarılmış ulus devletin siyasî alanda hâkim aktör olma konumunu tehdit etme bakımından küreselleşme aktif rol oynamıştır.¹³⁹

3.2.1. Transnasyonellik ve Aşiretçilik

Peter Drucker birinci dünya savaşından sonra ulus devletin modasının geçmeye başladığını söylerken globalleşmenin iki argümanı olan bölgeselcilik ve aşiretçiliğin bu ulus devletlerin altını sürekli oyduğunu anlatmak istemişti. Nitekim 19. yüzyılda süpernasyonel kurumların bir hayli türediğini görmek mümkündür. Bu durum önemli bir ihtiyaç olan çok taraflı konvansiyonları ortaya çıkarttı ki bu aslında dünya da bir dönüm noktasının da başlangıcı idi. Gerçek anlamda ilk süpernasyonel kurum milletler cemiyeti idi. Bunun yanı sıra “Uluslararası Posta Birliği”, “Uluslararası Kızıl Haç”, “Lahey Uluslararası Adalet divanı”nı bunlara örnek olarak göstermek mümkündür.

Birinci dünya savaşının sonuçlarına baktığımızda dünya da ki molekülerleşme hareketinin etkilerinin kendini göstermeye başlamasından söz edebiliriz. Bu süreçte büyük

---

¹³⁸ Kazgan,, s:88

¹³⁹ Veysel Bozkurt; **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.89.

imparatorluklar küçük ulus devletlere bölünme eğilimi gösterdi. Üstelik bu devletler mutasyona uğrayarak mega ulus devletler olarak karşımıza çıktı.¹⁴⁰ Lakin bu bölünme beklendiği gibi ulus devletlerle de sınırlı kalmadı bir yandan aşiretçilik ve mikro milliyetçilik ulus devletler için sıkıntı yaratırken egemenliğin tüm anlamını kaybettiği çok kritik alanlarda artık daha fazla varlığını hissettirir hale geldi. Öyle ki uluslararası sorunların çözümünde transnasyonel kurumların varlığı ise ülkeleri birbirlerine daha fazla yaklaştırma eğilimine soktu. Bu durum Avrupa'da Asya'da ve Ortadoğu da çok küçük ülkeleri meydana getirirken bir taraftan da bu ülkeleri birbirleriyle entegrasyon içine sokarak karşılıklı bağımlı hale geldiler. Başka bir ifadeyle ülkeler bir taraftan küçülürken diğer taraftan transnasyonel kurumların varlığı ile birbirlerine yaklaştırmaya başladı. Tıpkı bugün Avrupa birliği içerisinde gördüğümüz devletçiklerin varlığı gibi.

3.2.2. Molekülerleşme ve Entegrasyon

İkinci dünya savaşından sonra başlayan çözülmenin ardından ortaya çıkan ulus devletler globalleşmenin bir ürünü olan molekülerleşme ile birlikte daha sıkıntılı ve daha sancılı bir sürece girmiş bulundu. Bölgeselcilik ulus devletleri dışardan tehdit ederken aşiretçilik ise içten içe sıkıştırmaktaydı.¹⁴¹ Globalleşmenin dünyayı tıpkı çok geniş bir köy gibi birbirine çok benzeyen bir kültürler yumağı haline sokacağı fikri yayılırken ve buna olan tepkilerde sürüp giderken aslında dünya da istemeden de aşiretçiliğin de temelleri atılmaya başlandı. Zira ulus devleti içerden tehdit eden bu olgu ne siyasi ne de ekonomik temellerden kaynaklanmaktaydı. Burada bir ülkede transnasyonel dünyaya tepkili insanların kendi köklerine aşırı ihtiyaç duymasına bağlı olarak küçük parçalar halinde daha fazla kenetlenme ihtiyacı içerisine girmeleri yatmaktadır. Bu yönüyle Drucker'ın dediği gibi dünya ne kadar transnasyonel olursa sırf o yüzden bir o kadar da aşiretçi olacaktır.

Aşiretçilik Avrupa'da daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Yugoslavya kanlı bir savaşa girmiş. İskoçlar İngiltere'den ayrılmak istemektedir. Çekler ve Slovaklar ayrılmış durumda. Belçika Flamenler ve Fransızca konuşan iki grup arasında ayrılmak istemekte. Hatta öyle ki Berlin'in güneyinde yaşayan 150.000 kadar Sorb'lar bile özerklik istemiştir. Bu durum için birbirinden farklı onlarca dil din ve ırka sahip Ortadoğu da meydana

---

¹⁴⁰ Peter Drucker, **Kapitalist Ötesi Toplum**, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara, İnkılap kitapevi, 1993, s:202

¹⁴¹ Kazgan, s:51

gelen molekülerleşme hareketinin ve bunun sonucu aşiretçilik olgusunun ne kadar sıkıntılı ve meşakkatli geçeceği ise tecrübelerle kanıtlanmaktadır.

Molekülerleşme olgusu büyüğün önemini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Sanayi devrimi sonrası kurulan devasal şirketlerin bilgi toplumu veya enformasyon devrimi adını verdiğimiz şu süreçte kapanmak veya küçülmek zorunda kaldığı düşünülürse bu molekülerleşme ve küçülmenin toplumun her kesiminde kendini hissettirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle nükleer savaş dönemi olarak adlandırılan zaman dilimi içerisinde daha da belirgin olarak ortaya çıkan bu durum. En büyük ülkeler bile vatandaşlarını tam manasıyla koruyamazken İsrail gibi küçük ülkeler ise korkunç silahlar yaparak bu güvenlik alanında ortaya çıkacak farkı kapatabilecektir.

Enformasyon ve para. Bu iki argümanın transnasyonellik kazanması dünyadaki her kesimin Para ve bilgiye aynı uzaklıkta olmasını beraberinde getirecektir. Dünya da Dallas dizisi yayınlanmaya başlamasın ardından komünist Çin’de bile insanlar bu diziyi gizli çanaklarla izleme fırsatı bulmuşlardır. Bu durum aslında enformasyonla birlikte bir kültür değişiminin ve aktarımının bir yöntemi haline geldiğini göstermiştir. Dallas’taki gökdelenlerle Tokyo da yükselen gökdelenler arasında ki farkın ortadan kalkması kültür alanında bu benzeştirici değişimin etkilerini gözler önüne sermektedir. Paranın transnasyonel oluşu ulusal ekonomik politikaları sıkıştırırken enformasyonun transnasyonel oluşu ise ulusal ve kültürel kimliği sabote eder bir nitelik kazanmıştır.¹⁴²

Peki ya Ortadoğu?

Ortadoğu aslında transnasyonalizm olgusunu Osmanlı hakimiyeti döneminde zaten yaşıyordu denebilir. Güçlü ve uluslar üstü bir otorite olan Osmanlı yönetimi birbirinden farklı birçok dil din ve ırktaki insanı bir arada tutmayı başarırken valilik şeklinde yönetilen bu topraklarda olası bir bölgeselcilik veya entegrasyonun ekonomik siyasi ve toplumsal etkileri refahı artırıcı yönde karşımıza çıkmaktaydı. Nitekim Osmanlı bu topraklarda sadece bedava jandarmalık yapmış ülkelerin kendilerini yönetmesine izin vermişti. Bu durum ismi “Osmanlı Devleti” olan uluslar üstü bir birliğin varlığı şeklinde açıklanabilir. Lakin Peter Drucker’ın ortaya attığı tezden yola çıkarak “bölgeselciliğin yaşandığı bir coğrafyada, aşiretçilik içten içe varlığını sürdürür.” Yani bölgeselciliğe bağlı olarak insanlar kendi kökleriyle daha fazla kenetlenme ihtiyacı hissederler. Fakat bu durum Osmanlı idaresinin zayıfladığı dönemde bile

---

¹⁴² Peter Drucker, **Kapitalist Ötesi Toplum**, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara, İnkılap kitapevi, 1993, s:205

ancak İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin müdahalesiyle Osmanlının aleyhine dönen bir olgu olmuştur ki birinci dünya savaşından sonra bunu görmek mümkündür.

Fakat Ortadoğu'da entegrasyon hareketleri için sadece Osmanlı devletinin birleştirici etkisini göstermek yanlış olacaktır. Osmanlı devletinden sonra da bölgede istikrarı sağlayıcı ekonomik ve sosyal refahı artırıcı bölgeselcilik denemeleri olmuştur. Yeni kurulan Türkiye cumhuriyetinin 1937 yılında kurduğu Sadabat Paktı. 1955 yılında kurulan Bağdat paktları buna örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra Sovyet imparatorluğunun yıkılmasının etkileriyle birlikte nasıl ki Litvanya Estonya ve Letonya Baltık bölgesel entegrasyonu oluşturma eğilimi içerisine girdilerse orta Asya'da Sovyetlerden kopan Türk-i ülkelerde bu ülkelerin en batılılaşmış ve en gelişmiş olan Türkiye'nin çevresinde bir Türk-i bölge oluşturmayı önermişlerdir.¹⁴³

3.2.3. Entegrasyon Süreci ve Başarı Şartları

Bilindiği üzere uluslararası entegrasyon hareketi belli bir grup ülkenin aralarındaki iktisadi işbirliğini ilk aşamada kısmi birleşme derecesine uzun dönemde ise daha ileri bir bütünleşmeye götürme çabalarının bir ürünü olarak düşünülebilir. Bu tarz entegrasyon girişimleri ile genellikle bir kısım iktisadi yararların yanı sıra dünya ekonomisinde ve uluslararası politikada daha güçlü bir konum elde etme çabaları yatmaktadır.¹⁴⁴

Entegrasyonlarda bütünleşme derecesine göre farklı isimlerden söz etmek mümkündür. Lakin hepsinin temelinde üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesi yatmaktadır.

Bu açıdan üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ekonomik ve siyasi politikalarına göre bir entegrasyon süreci veya çeşitlerinden söz edebiliriz.

Serbest Ticaret Bölgeleri: Üye ülkelerin üye olmayan üçüncü ülkelere karşı herhangi bir yaptırıma veya yükümlülüğe tabi olmadan aralarındaki her türlü ticareti kısıtlayıcı vergiler miktar kısıtlamaları gibi argümanların kaldırıldığı entegrasyon türüdür. Bu noktada üretim faktörlerinin dolaşımına izin verilmemektedir.

Gümrük Birlikleri: Entegrasyonu bir süreç olarak düşünecek olursak serbest ticaret bölgesinin bir ileri aşamasıdır. Bu aşamada ticaretin üye ülkeler arasındaki

---

¹⁴³ Drucker, s:212

¹⁴⁴ Nevzat Güran, İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Isparta, Tuğra Ofset, 2001 s:12

serbestleştirilmesine ilaveten üçüncü ülkelere karşı da ortak bir tarife uygulama yükümlülüğü getirilir.

Ortak Pazar: Burada bir önceki aşama olan gümrük birliklerine ilaveten emek sermaye ve işgücü ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sağlanmaktadır.

İktisadi Birlik: Burada ekonomik ve sosyal politikalar benimsenerek bir çok konuda karar alma mekanizması ortak para birliği ortak mali birlik ile giderek uluslar üstü bir kuruma devredilmeye başlanacaktır.

Bu süreçlerde kurulacak bir entegrasyonda refahı artırıcı etkinin sağlanması için üye ülkeler arasında bazı kaidelerin sağlanmış olması gerekmektedir. Zira kural olarak bir bölge içerisinde ticaret ve diğer tüm engellerin kaldırılması durumunda bu bölgeyi oluşturan ülkeler arasında dış ticaret hacmi genişleyecek ve üretim daha etkin ellerde toplanacaktır¹⁴⁵. Ve neticesinde dünya refahı da bu durumdan olumlu olarak etkilenecektir. Fakat bu durumun yanı sıra üçüncü ülkelere karşı koyulacak bir fiyat tarifesi her ne kadar bölge ekonomilerini olumlu etkilese de bölge dışı ticareti olumsuz olarak etkileyeceği kuvvetle muhtemeldir. Burada bölge içi ticaret hacmindeki gelişmenin bölge dışı ticaretin aleyhine gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan kurulacak birliğin ticareti saptırıcı veya refahı düşürücü etkisi ticaret yaratıcı etkisiyle mukayese yoluna gidilerek bir tercihte bulunulması daha doğru olacaktır. Zira dış dünya ile iletişimi kaçınılmaz olan bu birliğin bu şekilde olumsuz etkilerinin de göz önüne alması kurulacak birliğinde menfaatindedir.

Entegrasyonun dünya refahını artırıcı etki sağlanması ve bu yolda somut adımlar atılması uyulması gereken ilk kaidedir. Kurulacak entegrasyon bu kaide üzerine bina edilirse istenilen amaca ulaşılabilecektir. Bu kaidenin yanı sıra Üzerinde durulması gereken diğer önemli husus ise coğrafi yakınlıktır. Birbirlerine yakın coğrafyalarda kurulacak birlikler sadece taşıma ve buna benzer masrafların ticarete olan olumsuz etkilerini azaltmakla kalmayacak kültürel anlamda farklılaşma daha asgari düzeyde olacağı için bu şekilde kurulacak bir birlikte doku uyumsuzluğu riski de giderilmiş olacaktır. Dünya da örneklerini gördüğümüz bir çok entegrasyonun da ana tutkalı şüphesiz ki coğrafi yakınlıktır. “Avrupa Birliği”, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, “NAFTA”, “LAFTA”, her ne kadar birbirlerinden farklı kulvarlarda faaliyetlerini sürdürseler de aslında ortak olarak birbirlerine yakın ülkelerin oluşturduğu birliklerdir.

---

¹⁴⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, Gizem Yayınları, 2003 s:206

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu halk ve hükümetlerin istek ve arzularının kurulacak entegrasyona paralellik göstermesidir. Bu konuda yapılması gereken halkın ve devletin taleplerinin paralel olmasını sağlayacak kısa orta ve uzun vadeli projelerin üretilmesidir. Ancak bu sayede sağlanacak uyum entegrasyonu başarılı kılabilecektir.¹⁴⁶

Özellikle Ortadoğu ülkelerinde başarının sağlanamamasının temelinde yatan hususu ise bu tarz bölgeselcilik hareketlerinde romantizme ve duygusallığa yer olmaması durumudur. Zira istikrar ve barışın her an değişebildiği siyasetin kaygan zeminlere oturtulduğu bu coğrafyada bugün dost olan iki ülkenin ertesi gün düşman olmayacağı garantisinin verilememesi entegrasyon açısından başarıyı hep olumsuz motive etmiştir.

Bu sebeplerin yanı sıra bu tarz birliklerin bir devlet politikası haline getirilememesi de başarısızlığı getirmiştir. Sadece o dönemki liderin iktidarı boyunca üzerinde durulan ve o liderle izlenebilen politikalarla sınırlı kalan bu tarz birleşmeler lider iktidardan gidince etkinliğini yitirme eğilimine girmişlerdir. Bunların yanı sıra

- Tek süper güç olan ABD'nin bu oluşuma ilişkin yaklaşımı,
- Söz konusu ülkelerde bir iç istikrarın sağlanamaması
- Böyle bir oluşuma sıcak bakan ülkelerin o anki liderlerinin makul bir sürede iktidarda kalıp kalamaması da Ortadoğu'da kurulması muhtemel bu tarz bölgesel hareketlerin başarısını etkileyecektir.¹⁴⁷

Bu coğrafya da çeşitli amaç ve şekillerle kurulmak istenen entegrasyonlar arap ülkelerine bir çatı altında toplama isteği Müslüman ülkeleri bir arada toplama isteği petrol üreten ülkeleri bir arada toplama isteği gibi amaçlarla yola çıkılsa da ya başarısız olmuş ya da etkinliği tartışılır konumda faaliyetlerini idame ettirmiştir. Kurulması planlanan Arap Birliği, Bağdat Paketi, CENTO RCD (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü), İKO (İslam konferansı örgütü) ve ECO (ekonomik işbirliği örgütü) sadece bunlardan birkaçını oluşturmaktadır.

3.3. REALİZM VE İDEALİZM

Bekliden Thucydides Peleponnez savaşlarını anlatırken kullandığı “güç” “koru” ve “denge” gibi kavramların, yaşadığı dönemden yüzyıllar sonra bile uluslararası politikaların temelini oluşturacağından habersizdi. Zira tarihçi, 1930'lu yıllardan sonra idealist teorinin

---

¹⁴⁶ Hamit Ersoy ve Lale Ersoy, **Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002, s105,

¹⁴⁷ Ersoy, s.94

geçerliliğini yitirmeye başlamasının ardından yerini ahlaki mülahaza ve değerlendirmelerin politik kanunlarla ilişkisi bulunamadığını savunan ve önemli olan tek şeyin iktidar ve politik çıkar olduğunu ifade eden bugünkü realist yaklaşıma da belki de istemeden ışık tutmuştu.¹⁴⁸

“Siyaset” kavramı ve “ahlaki değerlerin ayrışma süreci Machiavelli ile de devam ettikten sonra güç korku yalan gibi ahlaki değerler üzerine inşa edilen siyasi düşünce anlayışı olgunlaşarak idealist teorinin yerini almak için hazır hale geldi. Zira Machiavelli de “amaca ulaşmak için her araç meşru” diyerek siyasetten skolastik düşünceleri ayıklamıştı.

Dünyada milletler cemiyetinin kurulması ile ortaya çıkan bu ilk transnasyonal kurum ayrıca idealist teorinin de ilk adımlarının atılmasını beraberinde getirdi. Woodrow Wilson tarafından hayata geçirilen bu teori milletler arasındaki çatışmayı en aza indirirken işbirliğini en üst düzeye çıkarmayı amaçlamıştı. 1. Dünya savaşından sonra ortaya çıkabilecek yeni savaşları önlemeyi amaç edinen bu teori uluslararası hak ve sorumlulukların yerine getirilmesini uluslararası barışın korunmasını ve ahlaki ilkelere dayanan işbirliğinin oluşturulmasını amaç edindiler. Lakin 1. dünya savaşından sonra yeni bir dünya savaşının çıkmasını engellemek amacıyla ortaya atılan bu teori ile kurulan milletler cemiyeti, İtalya’nın Habeşistan’a SSCB’nin Finlandiya’ya Japonya’nın Mançurya’ya ve Almanya’nın Polonya’ya saldırmasına engel olamadı. Yani ortaya çıkan 2. dünya savaşı idealist teorinin de sonunu meydana getirdi.¹⁴⁹

Nasıl daha istikrarlı devletler sistemi-güvenli bir uluslararası ilişkiler yaratabiliriz sorusunu kendine soran ve ticaret ve hukuk ile birbirine bağlanmış liberal, demokratik bir dünya hedefleyen Wilson, böylesi bir dünya için neler yapılması gerektiğine dair 14 ilkesini açıkladı. Denizlerde serbestlik, açık diplomasi, ticaret, silahsızlanma, uluslararası bir örgütün tesisi, sömürgeler, selfdeterminasyon gibi vurucu noktalara sahip bu 14 noktanın dışında Wilson, insan doğasının iyi olduğuna, liberal demokratik devletlerin bir araya gelerek uluslararası barış ve güvenliği tesis edeceğine ve insanlığın eğitim yolu ile savaşı politikaların bir aracı olmaktan çıkarabileceğine inanıyordu. Herkesçe kabul edilecek bir adalet anlayışının yerleşmesi gerektiğini de vurgulayan Wilson uluslararası işbirliği, serbest ticaret, demokratik yönetimler ve ulusların eşit bir şekilde temsil edildiği bir uluslararası örgüt sayesinde daimi barışın tesis edileceğini savunuyordu. Bununla birlikte Wilson’un, hem barışçıl bir dünya düzeni yaratmak projesi dahilindeki fikirleri, hem de başkanlığı döneminde izlediği

---

¹⁴⁸ Cevizci, a.g.e., s.287

¹⁴⁹ Ersoy, a.g.e., s.6

politikaları, birçok çevre tarafından yoğun eleştiri bombardımanına maruz kalmaktan kurtulamadı.

Nitekim İdealizmin temel argümanları ve amaçlarına ulaşmak için seçtiği araçları, İdealizmin etkili olduğu dönemin (1919-1939) konjonktürel şartları göz önünde bulundurulduğunda, çizdikleri tablonun içerisine çok da fazla oturmadı. İki savaş arası dönem, bu tablonun içerisine dahil olamayacak kadar *realistti*. Kaldı ki sadece dönemin gelişmelerinin etkisiyle değil, başta Realistler ve Marksistler olmak üzere yöneltilen eleştirilerin de etkisiyle İdealizm, gelip geçici bir fenomenden öteye geçemedi. Ancak bu, sadece İdealizmin yetersizliği ile ilintilenebilecek bir durum değildir. Salt çıkar mücadelesi olarak tasarlanmış Hobbesyen tarzdaki uluslar arasındaki ilişkiler yumağı bu yetersizliğin başlıca sorumlusuydu¹⁵⁰

Realist teorinin hayat bulmasında önemli katkılar sağlayan Carr insanlar kendileri için iyi bulduğu şeyleri başkaları için de iyi bulur ve bunu dayatır sözleriyle açıklıyordu. Bu görüşten yola çıkarak kamusal yarar teorileri üretilebilirdi. Yani bir devlet kendi ulusal çıkarı ekonomik kalkınması ve jeopolitik konumu için iyi ve yararlı bulduğu koşulların başka ülkeler içinde iyi ve yararlı olduğunu ileri sürebilirdi. Örneğin İngilizler 1880'lerde İngiliz imparatorluğunun devamı için Hıristiyanlığa barışa uygarlığa hizmet ediyoruz diyorlardı. Roosevelt ise "L'etat c'est moi" ben devletim sözleriyle kendisi ve ülkesi için iyi olan şeylerin başkası için de iyi olduğunu savunuyordu. Almanya Libensraum ile yani yaşam sahası anlayışı ile kendisi için iyi askeri ekonomik ve sosyal koşullar sağlamak istiyordu. Fakat herkes kendisi için iyi şeyler isteyince birbirlerinin sahalarına girmek kaçınılmazdı bu karşılıklı istekler sadece dünya savaşının tekrarlanmasını sağlamadı. Ayrıca idealist teorinini de çökmesini hızlandırdı.¹⁵¹

Morgenthau 1948 yılında yazdığı *Politics among nations* adlı eserinde uluslararası ilişkilerin kurumlar ve olaylar olarak incelenmesinden ziyade kavramlar olarak incelenmesi gerektiğini ileri sürdü. Bu yönüyle siyaset tarihine yeni bir başlangıç getiren düşünür realist teoriyi 6 temel ilkeye ayırdı.

- Siyaseti insan doğasında bulunan objektif yasalar yönetir. Nasıl ki darwinizm de güçlüler güçsüz olanları ayıklar aynı şekilde güçsüz devletlerde güçlü devletler tarafından ayıklanmaya mahkumdur.
- Uluslararası politikanın temel taşı güç=çıkara eşitliğidir.

¹⁵⁰ Şaban Çalış, □ Erdem Özlük, Uluslararası İlişkiler Tarihi: İdealizm-Realizm Tartışması, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler..pdf, (09 11 2008)

¹⁵¹ Ersoy, s:7

- Güç ülkeden ülkeye dönemden döneme farklı şartlara göre şekillenebilmektedir. Güç için fiziksel-askeri güç propaganda beyin yıkama gibi argümanlarla ulaşmak mümkün olabilecektir. Realist politika ve ahlak arasında hep bir gerilim vardır. Birey ile devleti bu yönüyle ayıran düşünür birey kendi ahlak değerleri için kendini feda edebileceğini ileri sürerken devlet için hiçbir zaman böyle bir şey yapması beklenemez.
- Realist teori bir ulusun ahlaki hareket edip etmediğini belirlemek için dünya çapındaki moral yasalarını ölçüt olarak alınması gerektiğini kabul etmez.
- Siyasette zorla ahlak dayatılamaz.¹⁵²

Morgenthuya göre gerçek insan=iktisadi insan+ siyasi insan+ahlaki insan+dindar insan 'dan oluşmaktadır bir insan ne tam bir aziz ne tam bir homoeconomikus nede saf bir yaratık olabilir. Gerçek insan realist teoriye bunların hepsini birden kapsar

3.4. ORTADOĞU'DA ENTEGRASYON DENEMELERİ

Globalleşmenin iki çocuğu olan bölgeselcilik ve aşiretçilik dünyada kendini hissettirirken Ortadoğu'nun da bu akımdan nasibini alması beklenen bir durum olurdu. Paranın ve enformasyonun dünyada çok uluslu hale gelmesi herkesin bu iki şeye rahatlıkla ulaşabilmesi çok uluslu kurumları yaygınlaştırırken bu çok uluslu kurumların varlığı ise ülkeleri birbirine daha fazla yaklaştırarak gümrük birlikleri toplulukları oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Tabii oluşacak entegrasyon bu ülkelerde yaşayan insanları bir tepki hareketi olarak köklere bağlılığa sevk edecek ki bu da aşiretçiliğin yani mikro milliyetçiliğin habercisi şeklinde ifade edilebilir.

Küreselleşme sürecinin bütün dünyada özellikle son yirmi yılda atağa geçmesi kuskusuz Ortadoğu'yu da etkilemiştir. Bu sürecin bütün dünyayı etkisi altına almasından önceki dönemde de sahip olduğu yeraltı, yerüstü kaynakları ve bulunduğu konumu itibarı ile de her daim batının dikkatini çeken coğrafya olan. bu bölge, karmaşık yapısının ve kültür çeşitliliğinin verdiği dezavantajı Batılı odakların müdahale aracı olarak kullandırmaktan kendini koruyamamıştır. Nitekim batının bu alanda yaptıkları uzaktan müdahale küreselleşme sürecinde bizzat doğrudan müdahale olarak karşımıza çıkmıştır. Bu alandaki rejimlerin varlığından kaygı duyduğunu her fırsatta dile getiren Batılı güçler görünürde belirttikleri

---

¹⁵² Ersoy, s:11-12

nedenle bu coğrafyanın daha modern ve güven arz eden bir yapı kazanmasını vurgularken, esas neden bu coğrafyanın hem kaynaklarından hem de konumundan istifade etmektir¹⁵³

TABLO 2- Ortadoğu Ülkelerinin Yüzölçümü Bakımından Sıralanışı

ÜLKE	YÜZÖLÇÜMÜ Km ²	1995 (Bin kişi)	2010 (Bin kişi)	2020 (Bin kişi)
S.ARABİSTAN	2.240.000	18.730	31.198	43.255
İRAN	1.638.057	64.625	88.231	104.282
MISIR	997.739	62.360	80689	92.350
TÜRKİYE	814.578	63.405	81.790	93.362
YEMEN	531.869	14.728	26.504	37.449
IRAK	435.052	20.644	34.545	46.260
UMMAN	306.000	2.125	3.576	4.782
SURİYE	185.180	15.452	25.768	34.309
ÜRDÜN	88.946	4.101	6.112	7.529
B.A.E.	77.700	2.925	4.873	6.080
İSRAİL	20.700	5.143	6.242	6.935
KUVEYT	17.818	1.817	3.160	3.560
KATAR	11.427	534	660	735
LÜBNAN	10.230	3.696	4.973	5.748
KIBRIS	9.224	737	829	883
BAHREYN	695	526	759	870
TOPLAM	7.385.215	281.548	399.909	488.389
TÜRKYE%'si	11.0	22.5	20.4	19.1
DÜNYA GENEL TOPLAMI	136.003.696	5.734.106	7.026.729	7.911.776
Dünya %'si	5.4	4.9	5.06	6.01

Kaynak: Ramazan ÖZEY, **Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1998, s:201

¹⁵³ Kazgan, s:88

Tıpkı bir buzlu cam gibi kırıldığı zaman toplamaya imkan bırakmayan Ortadoğu istikrar sürecine ancak kurulacak yeni bir birliklerle kavuşabilecektir. Osmanlı'nın dağılmasından günümüze kadar olan süreçte gerek bölge güvenliğinin sağlanması gerekse ekonomik istikrarın sağlanması için defalarca bu tarz girişimlerde bulunulsa da bugün varlığını etkin bir şekilde sürdüren bir birlikten söz etmek yanlış olacaktır.

Bu açıdan tarihten günümüze Ortadoğu'da kurulmaya çalışılmış bütünleşme hareketlerinin başarı ve başarısız yanlarını ortaya koyabilirsek bugün akan kanı durduracak tek yol olan ciddi ve geniş alana yayılmış birliklerin etkin bir şekilde işlevlerinin sürdürebilmeleri hakkında fikir yürütmek mümkün olacaktır.

3.4.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Sadabat Paktının İmzalanması (8 Temmuz 1937)

Osmanlı imparatorluğunu yıkılmasında sonra kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti, doğusunda bulunan ülkelerle günümüze kadar üç kez ciddi entegrasyon denemesi içerisine girdiğini söyleyebiliriz. Tarihi süreç içerisinde bunlar Sadabat Paktı Bağdat Paktı ve D-8'dir.

Bunlardan ilki olan ve 1937 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından hayata geçirilen Sadabat Paktı, 2 Ekim 1935 yılında Türkiye, Irak ve İran temsilcileri bir araya gelerek üçlü bir anlaşma ile temelleri atıldı.

Bu üçlü anlaşmaya daha sonra Afganistan'ın da katılımıyla 1935 yılında Cenevre'de ilk olarak parafeye edilen bu anlaşma İran-İrak hudut anlaşmazlığı sebebiyle bir süre geciktikten sonra ancak temmuz 1937 yılında Tahran'da son şeklini alarak hayata geçirilebilmiştir.

İmzalanan bu Dörtlü Pakt ismini bu anlaşmanın imzalandığı Tahran'ın Sadabat sarayından almıştır. Beş yıllık geçerlilik süresi dahilinde; Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu içsel ve dışsal şartlar göz önüne alındığında yurttan barış dünya da barış ilkesinin tesisinde önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Fakat Mustafa Kemal'in son yıllarına rastlayan bu anlaşmanın en önemli özelliği hiç şüphesiz genç Türkiye'nin gelecekte karşılaşacağı bir takım sorunların çözülmesinde günümüze bir çok noktada ışık tutan bir anlaşma olmasını söyleyebiliriz.

Paktın maddelerine baktığımızda özetle şu taahhütler yer almaktadır;

- Pakta üye devletler bir diğer üye devletin işlerine karışmayacaktır,
- Sınırların dokunulmazlığı ve güvenliğine sadık kalınacaktır;

- Ortak çıkarları ilgilendiren uluslararası konularda fikir alışverişinde bulunulacaklardır,
- Taraflar birbirlerine karış saldırı hareketinde bulunmayacaklar;
- Saldırı hedefini güden bir kombinezona girmeyeceklerdir;
- Uyuşmazlıklar Milletler Cemiyeti'ne götürülecek;
- Briand-Kellogg Paktına uyulacaktır.¹⁵⁴

Bu anlaşmanın imzalanmasında özellikle Türkiye açısından en önemli sebebi “İran’la sınırı bulunan tüm bu taraf ülkelerin sınır hatlarında yaşayan kürt aşiretlerinin sınır tanımayan isyanlarıdır” bu durum Türkiye’nin ilerde karşılaşılabilecek sıkıntılar karşısında o zaman bile bir takım önlemler alma yoluna gidildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkar. Bugün Afganistan İran ve Türkiye de faaliyetlerde bulunan ayrılıkçı terör örgütlerinin bu ülkelerde hala silahlı eylemlerde bulunması ve kan dökmesi Türkiye’de olduğu gibi bu ülkelerde de önemli bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tabi ki bu pakt için İngiltere’nin bölgeyi işgalinin ardından geçerliliğini yitirdiğini söyleyebiliriz fakat bu paktın geçerliliğini yitirmesinde ve işlevselliğini kaybetmesinde İngiltere’nin yanı sıra şüphesiz ki taraf ülkelerin bu anlaşma hükümlerine günümüze kadar olan süreç içerisinde riayet etmemesinin de etkisi büyüktür. özellikle 7. maddenin şu ifadelerine baktığımızda: "Bağıtlı taraflardan her biri, kendi sınırları içinde diğer bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak veya politik rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir". İran’ın bir dönem PKK örgütü ile olan Türkiye aleyhine ilişkilerine bakıldığında veyahut pkk’nın eğitim kamplarının Bekağ vadisinde yer alması bu anlaşmanın kuruluş amacının aslında taraf ülkeler tarafından doğrudan ihlal edildiğini görmek mümkün olacaktır.

Bu paktın imzalanmasındaki diğer bir sebep ise İtalya’nın milletler cemiyeti kararlarını hiçe sayarak Habeşistan’a saldırması yatmaktadır diyebiliriz. Bu sayede daha çok bölgesel anlaşmazlıkların giderilmesi ve gelen dış tehdit karşısında sağlam ilişkiler kurulması açısından önemli olan bu entegrasyon denemesinde, sınırlar güvence altına alınmış olacaktır. Fakat sadece bölgesel anlaşmazlıkların giderilmesi amacı taşıması münasebetiyle bu anlaşmada ekonomik ve kültürel işbirliğine yer verilmediğini görmek mümkündür. Ekonomik ve kültürel konularda İran’la 5 Kasım 1932’de Dostluk, Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, 1937’de işbirliğini sağlayan çeşitli antlaşmalar imzalanmıştı. Irak’la ise 1932’de

---

¹⁵⁴ <http://www.inkilap.info/ataturk-donemi/dis-politika/sadabat-pakti.html> 26/10/2008

suçluların geri verilmesi ve ticaret antlaşması imzalanmış, Nisan 1937’de nota teatisi ile 5 Haziran 1926 Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması yenilenmiş ve süresi uzatılmıştır.¹⁵⁵

3.4.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu’da Üçlü Siyaset ve Türkiye’nin Rolü

Türkiye’nin, günümüz jeopolitik kaymaları ışığında global istikrarsızlık alanının (Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin) ortasında merkezi bir pozisyona sahip olduğu düşünülecek olursa bu jeopolitik önemi soğuk savaş döneminde son derece statik bir çerçevede, çevre unsuru olmayı kabullendiği bir ittifak bloğuna karşı bir koz olarak kullanmaya çalışmıştır.¹⁵⁶

Nitekim Türkiye’nin bu denli jeopolitik öneme sahip olduğuna inanan İngiltere Sovyet tehdidine karşı Ortadoğu’da ittifak arayışları içerirse girdiği dönemde politikalarında bu durumu göz ardı etmemiştir.

Fransa ve ABD’nin de Avrupa’nın büyük bölümü için tehdit oluşturan kızıl ordunun durdurulması hareketini Türkiye üzerinden yapma kararı alması Ortadoğu’da, oluşturulacak üçlü siyasetinde ilk sinyalleriydi.

Bunun için ortak bir beyanname ile yayınladılar. Ortadoğu’da barış ve istikrarın Türkiye aracılığıyla sağlanacağına inanan bu üç ülke izlenecek yöntemleri şu şekilde açıklamıştır.

- 1 Arap devletleri ve İsrail kendi güvenliklerini sağlamak ve bu bölgenin müdafaasında kendilerine düşen rolü yerine getirmek için, silahlı kuvvetlerini belli bir seviyede bulundurmak mecburiyetindedirler. Bu bakımdan bu memleketlerin silah talepleri böyle bir durumun ışığı altında incelenecektir.
4. İlgili devletler alacakları silahları tecavüzkar bir hareketle kullanmayacaklarına dair söz vereceklerdir.
5. İlgili devletlerden birinin anlaşmaları veya hudutları ihlali hazırlandığı anlaşılır anlaşılmaz İngiltere, Fransa ve Amerika derhal karşı tedbirler

---

¹⁵⁵ Atilla Sandıklı, **Atatürk Dönemi Dış Politikası Işığında Avrupa Birliğine Geçiş Süreci**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s:64

¹⁵⁶ Önder Öngör, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Abd’nin Ortadoğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları Ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005 s:63

alacaklardır.¹⁵⁷

Ortadoğu'nun güvenliğini üstlenen bu üç devlet bu politikalarını yürütebilmeleri için Avrupa ve Ortadoğu arasında köprü görevini üstlenen Türkiye ile bağlarını koparmaması gerekiyordu.

3.4.2.1. Akdeniz Savunma Paktı

1947'de Doğu Akdeniz'in güvenliğini ABD'ye yükleyen İngiltere, artık Ortadoğu'dan çekilme zamanının geldiğini anlamıştır. Ancak çekilirken de stratejik önemi nedeniyle Ortadoğu'daki üslerini ve ticaret yollarının can damarı sayılan Süveyş Kanalı'nı uluslararası arenada tepki görmeden korumak istemiştir. Bu doğrultuda bölgedeki çıkarlarını koruma gayretlerini daha da artırmıştır.¹⁵⁸

Nitekim İngiltere yıllarca uyguladığı sömürge siyasetinin tecrübelerini dış politikada her zaman tüm olumsuzlukları menfaatlerine çevirmeyi sağlamak için kullanmayı başarmıştır. Zira kovulduğu yerden zamanında çıkıp gitmesini, giderken de siyasal ve ekonomik çıkarlarını sürdürecektir tertipleri oluşturmasını her zaman bilmiştir.

Bunun için İngiltere bölgedeki İngiliz üslerinin geleceğini güvence altına alan, içine hiç olmazsa Mısır ve Irak gibi bazı Ortadoğu devletlerinin de olması düşünülen bir pakt kurulması gerekmekteydi. Bu sayede bölgede etkinliği azalsa dahi politikalarını ve menfaatlerini koruyabilecekti. Bu paktın kurulmasına Türkiye istekli konumda iken başta Mısır ve diğer birçok Arap devleti buna karşı çıktı. Araplar, Akdeniz Savunma Paktı'na iki bakımdan girmek istemiyorlardı: Birincisi, Arap topraklarından çıkartılması istenen İngiliz üsleri ile Kanal bölgesindeki İngiliz birliklerinin çekilmesinin bu pakt nedeniyle gerçekleşmeyeceği endişesi; ikinci ise, İsrail ile Arap devletleri arasındaki gerginlikti. Zira Arap devletleri kendilerinin saydıkları topraklar üzerinde bir İsrail devletinin kurulmasını Batılıların suçu sayıyorlar ve onlara karşı büyük kırgınlık duyuyorlardı. Daha önce de açıklandığı gibi İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olduğu için Türkiye'ye de kırılmışlardı. Fakat tüm bu duruma rağmen Türkiye Akdeniz Paktı'nın kurulması için çabalarını hızlandırdı. Türkiye söyle bit tez getiriyordu: Sovyetler Birliği, Batılı ülkelerin Doğu Akdeniz bölgesini NATO Antlaşması'nın kapsadığı bölge dışında bırakmış olmalarından dolayı, Yunanistan'ı tehdit etme ve sıkıştırma olanağına sahipti. Sıcak denizlere inmek, nasıl olsa hala eski Rus Çarlık politikasının amacını teşkil ediyordu. Bunu engellemek için

---

¹⁵⁷ Fadime Bektaş, **Demokrat Partinin Ortadoğu Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s:13

¹⁵⁸ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977, s. 23

ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye Akdeniz Pakti'ni kurmak zorunda idiler. Bu arada Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Batı bloğunda hiçbir sansı olmadığı propagandası yapıyordu.¹⁵⁹

3.4.2.2. Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command – MEC)

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle, Mısır ile İngiltere arasında Süveyş Kanalı konusunda anlaşmazlık olmuş bunun üzerine Mısır, İngiltere'den Süveyş üssünü veren 1936 Antlaşması'nın feshini istemişti.

Bunun üzerine Süveyş Kanalı konusunda Mısır ile şiddetli bir çekişme içinde olan İngiltere, Türkiye'nin güvenlik endişeleri ile kendisinin Süveyş çıkarlarını birleştirerek, Ortadoğu'da Mısır'ın da katılacağı bir Ortadoğu Komutanlığı kurarak bir güvenlik sistemi oluşturmayı planladı. Plan Türkiye'nin askeri gücünden de yararlanarak, Süveyş'te kalmayı amaçlıyordu. Ancak Türkiye de ABD'nin yardımını elde etmek istiyordu. ABD ile bir ittifak kurmayı dış politikasının temeli haline getiren Türk yöneticileri NATO'ya girmek için İngiltere'nin bu niyetini bir basamak olarak kullanmak istiyorlardı¹⁶⁰

13 Ekim 1951'de Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye Mısır'a eşit haklarla ve kurucu üye niteliğinde katılabileceği bir Ortadoğu Komutanlığı kurulmasını öngören bir ortak tasarı sundu..

Lakin İngiltere'nin ısrarı üzerine kurulması istenen bu komutanlık Yine İngiltere'nin Ortadoğu'daki ulusal çıkarlarına göre hareket ediyordu. Türkiye'nin Nato'ya girmesine tek karşı ülke olan İngiltere Türkiye'nin bu isteğini MEC'in gerçekleşme koşuluna bağlamıştı. Türkiye 'de nato ile ilgili politikaların bu 4 lü ittifaktan geçtiğinin bilincindeydi.

Türkiye için Zorunlu Araplara yakınlaşma politikası olarak nitelendirebileceğimiz bu 4'lü ittifak büyük bir fiyasko ile sonuçlandı. Demokrat Parti Hükümeti'nin o tarihte dış sorunları ele alıştaki tecrübesizliği, Arap dünyasına karşı Türkiye'yi emperyalist devletlerin kuyruğuna takılmış gibi tanıtmak sonucunu verdi. İngiliz kıtalarını henüz Süveyş Kanalı'ndan çıkaramamış olmanın acısını duyan Mısır halkı ve tüm Arap dünyası, özellikle İngiltere'nin yanında Türkiye'yi görünce şiddetle aleyhimize döndü. Basında alaylı, tahkir edici yazılar, karikatürler yayınlandı. Bunlardan en ağırı, Kahire'deki "Rose El Youssef" dergisinde görüldü. Bu derginin yayınladığı

¹⁵⁹ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Gelişme Vakfı yayınları, 2. baskı, Ankara, 2001, s:20

¹⁶⁰ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979, s. 75

bir karikatürde Türkiye Cumhurbaşkanı'nın tasması Amerika'nın elinde olan, bir köpek resmi ile simgelenmesi, büyükelçiliğimizin Mısır hükümeti nezdinde sert bir protestoda bulunmasını gerektirdi. Kral Faruk ve Mısır Hükümeti, dördü tasarıyı incelemeye bile gerek duymadan reddetti. Kamuoyunun baskısı bu yöndeydi. Mısır'ın milli davası olan Süveyş Kanalı'nın boşaltılması sorunu çözümlenmeden Mısır'da hiçbir devlet adamının, İngiltere'nin içinde bulunacağı bir askeri pakta girmeyi kabul etmesi düşünülemezdi. Böyle bir durum karşısında pakt hayata geçirilemeden suya düştü üstelik mısır ve Türkiye ilişkileri büyük darbe gördü.¹⁶¹

3.4.2.3. Ortadoğu Savunma Sistemi (Middle East Defense Organization – MEDO)

İngiltere'nin 1952 yılında ABD'ye verdiği muhtıradaki "komutanlık" yani MEC deyimini bırakılarak, "Savunma Örgütü" kavramına dönülmesini, yani MEDO şeklinin benimsenmesini teklif etmiş ve bu da Amerika tarafından kabul edilmiştir. Tabiatıyla bu önemli değişikliktir. Çünkü konu bir askeri komutanlıktan çıkarılıp, daha geniş kapsamlı ve siyasal nitelikli bir savunma sistemi örgütüne dönüştürülmekteydi. Fakat bölgede yapılan kamuoyu araştırmaları mısır halkının Avrupa'ya ABD'ye hatta bunların yanında yer alan Türkiye'ye güveni kalmamış İsrail'in yanında yer aldıkları gerekçesi ile kınanmaktaydı.

O tarihe kadar Türkiye İle ilişkileri bir türlü düzelmeyen hatta Türkiye'nin Nato'ya girmesine tek muhalefet eden ülke olan İngiltere Adnan Menderes'in Londra ziyaretiyle birlikte birden bire düzelmeye başladı.

Yapılan bu görüşmelerde Türkiye tarafının üzerinde durduğu husus Mısır veya Diğer Araplar olmaksızın da bir güvenlik sisteminin kurulması gerekliliğiydi. Bu sebepten Mısır'a şimdilik ısrar etmemeli, Mısır konusu, İngiliz- Mısır görüşmelerinin gelişmesine ertelenmeliydi. Lakin İngiltere'nin de baştan beri üzerinde durduğu husus buydu.

Amerika'ya göre ise, Ortadoğu Savunma Sistemi'nin anahtarı Mısır'dı. Ancak Amerika'nın bu tutumu İngiltere'nin itirazlarına sebep olmuştu. Fakat Amerika diretince, İngiltere de, Amerika'nın Mısır konusundaki görüşlerini kabullenmek zorunda kaldı. Yalnız Amerika'ya su şartını kabul ettirmişti: Mısır'a yapılacak yardımları Ortadoğu Savunma Sistemi'ne katılma şartıyla veya Ortadoğu Savunma Sistemi çerçevesi içinde vermek. Amerika da bölgenin sorumluluğunu İngiltere'de bulunduğu ilkesini benimsemiş olduğundan, o da İngiltere'nin bu şartını kabul etmişti.¹⁶²

---

¹⁶¹ Bektaş, s:37

¹⁶² Bektaş, s:38

Fakat Arap Dünyası içinde yaygın olan görüşün kendileri için tehdidin Sovyetlerden kaynaklanmadığı aksine İsrail olduğu yönündeydi. Bu yaygın görüş Sovyetler ile ABD-İngiltere arasında olacak bir savaşta taraf olmanın Ortadoğu'yu ve Arap camiasını olumsuz etkileyeceği sonucunun benimsenmesine sebep olmuştu. Bunu anlayan ABD yönetimi hareket noktası mısır olan ve burada kuracağı savunma sisteminde kilit olan Mısır'dan vazgeçmek gerektiğini anlamıştır.

3.4.2.4. Bağdat Paktı

Mısır'ın Medo'ya olan muhalefeti ve uzlaşmaz tavırları, İngiltere ve ABD'yi farklı arayışlar içine sevk etmişti. Fakat Bu yönde kurulacak bir işbirliği için Araplar nezdinde batılı devletlerin itibarı bir hayli zayıftı. ABD, İngiliz ve Fransız emperyalizmi ile olan bağlantısı sebebiyle gözden düşerken Türkiye ise Osmanlı korkusunu yenememiş bir Ortadoğu için iyi bir müttefik olarak görünmüyordu. Üstelik Araplar için mücadele edilecek tek düşman İsrail idi bu açıdan Sovyet tehlikesi onlar için öncelikli bir tehlike değildi.

Yapılan ikili görüşmeler neticesinde tesisi muhtemel bir savunma sisteminin bel kemiği olmaya aday konumundaki Türkiye, Araplarla veya Araplar olmadan bölgede Sovyet tehdidine karşı bir bütünlüğün sağlanması gerektiğinin önemini her fırsatta dile getiriyordu.

Fakat kurulacak bu sistemde Araplardan yeterli destek gelemediği takdirde Ortadoğu savunması gerçekleşmeyeceği de aşıkardı.

Arap devletleri içinde, Türkiye ile savunma konusunda işbirliği yapmaya istekli devlet olarak Irak çıkmıştı. Bunun üzerine Irak Başbakanı Nuri Sait Pasa, Londra'ya yaptığı bir ziyaretten dönerken Türkiye'ye gelerek 9–19 Ekim tarihlerinde Türk yöneticileri ile Ortadoğu güvenliği konusunda görüşmeler yapmıştır. Bundan sonra Türk Başbakanı Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 6 - 14 Ocak 1955 tarihinde Bağdat'ı ziyaret ederek Irak yetkilileri ile görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmeler sonucunda 12 Ocak 1955'te yayınlanan Türk –Irak Deklarasyonu'nda, Türkiye ve Irak arasında bir antlaşma yapmaya karar verdiklerini bildirilmiştir.

Irak ile yapılan bu görüşmeler sonucunda 24 Şubat 1955'de Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta bir Güvenlik Savunma Antlaşması imzalandı. Anlaşma 26 Nisan'da TBMM'de 449 milletvekilinin katıldığı oylama ile 449 kabul oyuyla onaylanmıştı.

“Madde 1

Bağıtlı taraflar, güvenlik ve savunmaları için BM Yasası'nın 51. maddesine

uygun biçimde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin gerçekleşmesi için almayı kararlaştıracakları önlemler arasında özel anlaşma konusu olabilir.

Madde 2

İşbu antlaşma yürürlüğüne girer girmez bağıtlı yüksek taraflarsın yetkili makamları birinci maddede öngörülen işbirliğinin gerçekleşmesi ve uygulamasını sağlamak üzere, alınması gereken önlemleri belirleyip saptayacaklardır. Bu önlemler bağıtlı taraflarsın hükümetlerince onaylanınca derhal uygulamaya girmiş sayılacaklardır.

Madde 3

Bağıtlı yüksek taraflar birbirlerinin içişlerine herhangi bir biçimde karışmamayı yükümlenirler. Taraflar, aralarında çıkacak bütün uyuşmazlıkları BM Yasası gereğince barışçı yollardan çözeceklerdir.

Madde 4

Bağıtlı yüksek taraflar, bu anlaşma hükümlerini içlerinden bir tarafından üçüncü bir devlet ya da devletlerle üstlenilen uluslararası yükümlülüklerden hiçbirisiyle çelişmediğini açıklarlar. Bu hükümler bağıtlı tarafların yukarıda alınana uluslar arası yükümlülüklerine aykırı biçimde de yorumlanamaz. Bağıtlı yüksek taraflar işbu Antlaşma ile bağdaşmayan bir uluslararası yükümlülük üstlenmemeyi yükümlenirler.

Madde 5

İşbu antlaşma Arap Birliği üyesi devletlerden herhangi birisinin ya da bu bölgenin güvenlik ve barışı ile aktif biçimde ilgili olan ve taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devletin katılmasına açık bulunacaktır. Katılma belgesinin ilgili devlet tarafından Irak Dışişleri Bakanlığına sunulması ile kastımla gerçekleşmiş sayılır. İşbu bu antlaşmaya katılan herhangi bir devlet, antlaşmaya taraf olan bir ya da daha çok devletlerle birinci madde uyarınca özel antlaşmalar yapabilir. Katılan devletin yetkili makamı ikinci maddeye göre önlemleri belirleyip saptayabilir. Bu önlemler ilgili taraflarsın hükümetlerince onanır onanmaz yürürlüğe girmiş sayılır.

Madde 6

Bağıtların sayısı en az dördü bulunca, antlaşmayı ilgilendiren amaçlar çerçevesinde çalışmak üzere Bakanlar seviyesinde sürekli bir konsey kurulacaktır.

Madde 7

Bu antlaşma beser yıllık sürelerle yenilenebilmek üzere beş yıl için geçerlidir. Taraflardan herhangi bir işbu antlaşmaya son vermek isteğinde bulunduğunu öbür

tarafllara yazılı olarak, yukarıda öngörölen sürelerden herhangi bir sona ermesinden 6 ay

önce bildirmekle bu antlaşmadan çekilebilir. Bu durumda antlaşma öbür taraflar için yürürlükte kalır.

Madde 8

İşbu antlaşma bağıtlı taraflarca onaylanacak ve onay belgeleri en kısa zamanda Ankara'da verilecektir. Antlaşma onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Yukarıda hükümleri kabul ederek, adları geçen yetkili temsilciler iş bu antlaşmayı, her üç metinde aynı düzeyde geçerli olmak ve anlaşmazlık durumunda İngilizce metin geçerli sayılmak üzere Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak imza etmişleridir. iki örnek olarak Bağdat'ta 1374 hicri yılının 2. Recep günü (24 Şubat 1955) Perşembe günü yapılmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı adına

Adnan Menderes

Fuat Köprölü

Irak Kralı adına

Nuri Es Said

Burhanettin Basayan¹⁶³

Bu antlaşma 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te İran'ın da katılımıyla Bağdat Paktlı'na dönüştüröldü

Zira paktın 5. maddesine göre bölgede güvenlik ve barışla ilgili ölkelerin bu pakta dahil edilebileceğı paktın bu yönüyle genişletilebileceğı yer alıyordu. Üçüncü ölkelere karşı sağlanan bu hakka dayanan İngiltere 4 Nisan 1955 de pakta dahil olmuştur.

Bu paktın kurulması her ne kadar batıda olumlu yansımalar bulsa da Ortadoğı'da tam tersi etki yapmıştır. Özellikle Ortadoğı'da liderlik koltuğunun kendisinde olduğuna inanan ve bu yönde Türkiye'nin yaptığı atılımları şiddetle reddeden Mısır bu pakta da sert tepki göstermiştir. Zira askeri darbe sonucunda yönetimi el değıştiren mısır daha da batıdan uzaklaşmış cephesi daha da belirginleşmiş bir hal almıştı. Oluşturduğu "Arap Güvenlik Paktlı" ile de Bağdat paktına bir misilleme yapmıştı. Nasır'ın Irak ve Türkiye arasında ki bu ittifakı baltalamak için Adnan Menderes'in Suriye ziyareti öncesinde yaptırttığı kominizim destekli gösterileri ve öğrenci olayları Ortadoğı da Türkiye'nin sadece mısırda değıl ayrıca Sovyetlerle de mücadele ettiğinin bir göstergesiydi. Zira sadece Sovyet tehdidine bir set çekmek amacıyla kurulan bu işbirliğı örgütü tam aksi etki yaptı. Çünkü Mısır bu Arap Güvenlik Paktlıyla

---

¹⁶³ Bektaş, s:52-53

yetinmekle kalmayıp doğrudan Sovyetler ile alışverişe girmişti. Suriye Mısırdan daha ileri gitti bu durum çatışmaları ve soğuk savaşı daha da buhranlı bir hale getiriyordu.

Bu pakt Irak devriminden sonra General Kasım'ın başa gelip Irak'ı pakttan çekmesinin ardından ad değiştirmiştir ve Cento olarak adlandırılmaya başlanmıştır.¹⁶⁴

3.4.2.5. Gelişmekte Olan Ülkeler Birliği (D-8)

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra yerine kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin "Sadabat Paktı" ve "Bağdat Paktı"nın ardından doğusunda gerçekleştirmeyi planladığı ciddi entegrasyon denemelerinden üçüncüsü ise D-8'ler olarak da adlandırılan "Gelişmekte Olan Ülkeler Birliği"dir.

Türkiye'nin doğusuyla yapmış olduğu bu üç entegrasyon girişimlerine baktığımızda bu girişimlerin karakteristik özelliği olarak batı ile entegre olma amacı taşıdığını veya batıdaki yerini sağlamlaştırma gayesi güttüğünü söylemek mümkündür. İlk iki girişimde NATO'ya girmeye istekli olan ve Sovyet tehdidine karşı batıyla daha sıkı ilişkiler içine girme amacı güden Türkiye bu bilgiler ışığında D-8 birliğine de Avrupa Birliği sürecini hızlandırma amacı güderek bu yönde girişimlerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Yani Türkiye tüm bu doğu girişimlerinde doğuda arayış içindeymiş gibi gözükmesine rağmen aslında çok çarpıcı ve ilginç bir biçimde batıda hedeflediği entegrasyon sürecini tamamlama kaygısı taşımaktadır.¹⁶⁵

Durum Arap dünyası içinde pek farklı değildir. Yıllardır tek bir Arap devleti kurmak fikri hep sonuçsuz kalmıştır. Liderlik yarışı dış güçlerin oyunları bu ülkeler arasında tek bir devletin kurulması bir tarafa entegrasyon denemelerinin bile başarısızlıkla sonuçlanmasına imkan sağlamıştır.

D-8 hareketi içinde en baştan bir devlet politikası olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Türkiye'de o dönem faaliyet gösteren refah partisinin yan kuruluşu olan ESAM'ın (ekonomik ve sosyal araştırma merkezi) koordinasyonunda akademik ticari ve dini çevrelerin bir araya gelmesiyle gündeme gelen bir topluluktur. Fakat kurulan refah yol hükümetinin ardından akademik dini ve ticari çevreler yerini dış işleri bakanları ve başbakanlar toplantılarına bırakmıştı. Bu açıdan toplantılara ESAM yerine Türkiye Cumhuriyeti doğrudan ev sahipliği yapmaya başlamıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ <http://www.turkcebilgi.net/bilim/20.-yuzyil-tarihi/bagdat-pakti-3851.html> (15/11/2008)

¹⁶⁵ Ersoy, s:90

¹⁶⁶ Ersoy s:102

16 Haziran 1997 yılında İstanbul'da yapılan toplantı ve deklarasyonla Türkiye, İran, Mısır,

Pakistan, Endonezya, Malezya, Bangladeş, Nijerya iştirakiyle resmen kuruluşu tamamlanan D-8'in, diğer gelişen ülkelerin katılımına açık küresel bir örgüt haline gelmesinin kararlaştırıldığı açıklanmıştır.

13 mart 1997 tarihinde Antalya'da yapılan konuşmada ekonomik alanda pratik pragmatik somut ve kısa sürede sonuç verecek projelere imza atılması gerektiğinin altı çizildi bu alanda çalışmalara başlanması için il adım atıldı. Sekiz ülkeden her birinin ortaklaşa yürütmeyi üstlendiği projelerse, Türkiye, zirai ilaçlama uçağı, Mısır, uluslararası pazarlama ve dış ticaret şirketi, Endonezya'nın insan kaynakları ve yoksullukla mücadele konusunda işyerleri oluşturulması, İran, endüstriyel ve teknolojik bilgi bankası oluşturulması, Malezya sigorta şirketinin kurulması, Bangladeş tarımın geliştirilmesidir.¹⁶⁷

Bu açıdan kurulacak birlik; ortak bir para birimi, ortak savunma birliği, kültür birliği gibi projelerle desteklenmesi gerektiği sürekli olarak zikredilmiştir. Öyle ki ESAM'ın 2. işbirliği toplantısında bu kurumların adı, "Birleşik Müslüman Ülkeler Teşkilatı", "İslam Savunma Birliği", "İslam Ülkeleri Eğitim Kültür ve Sanat Birliği", "İslam Ortak Pazarı", "İslam Para Birliği".¹⁶⁸

Üçüncü dünya ülkelerinin karakteristik özelliklerinden birisi olan devlet politikalarının "sadece o dönem ki hükümet veya yöneticilerle sınırlı kaldığı" durumu maalesef ki D-8 birliğinde de kendini göstermiştir. Refah yol hükümetinden sonra yönetime geçen yeni hükümet bu birliğe yeterli ehemmiyeti göstermemiş tıpkı Karadeniz ekonomik işbirliği örgütünde olduğu gibi geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir. Bölgesel yakınlığa sahip olmayan birbirinden uzak ülkelere oluşacak olan ve çok geniş bir coğrafyaya yayılan bu birliğin her ne kadar istenilen sonuçları alacağı konusunda bir takım şüpheler olsa da muhtemel bir takım yararlarından da bahsetmek mümkündür.

- Yer altı ve yerüstü kaynakları bakımından zengin olan bu ülkelerin enerji ihtiyacı konusunda sıkıntı çekmeyecekleri ve bu anlamda gelişme sürecinin hızlı bir ivme kazanması beklenen temel yararlılık olarak karşımıza çıkar
- Aynı şekilde dış ülkelere karşı ortak tavır belirleme konusu bu ülkeleri bölgede daha güçlü kılmaktadır.
- 800 milyona ulaşan dev bir pazarda üye ülkeler diğer çok uluslu ülkelere karşı avantajlı bir konuma gelmesi sağlanabilecektir.

¹⁶⁷ Mustafa AYKAÇ, Bloklaşan Dünya Ekonomisi ve D-8 **Çerçeve Dergisi**, MÜSİAD, Yıl : 5 Sayı 21, 1997, s.101

¹⁶⁸ Esam, 2. İşbirliği Toplantısı, 14-15 Haziran 1993, s.60

- Mal ve faktör akışı sağlanacağı için kıt olan malların bu ülkelere karşı baskı unsuru olarak kullanılması ortadan kaldırılacaktır.
- Bölgede yapılan ticaret sonucu ortaya çıkan kar ve artı sermaye birikimi gelişmiş ülkelere kayması büyük oranda engellenerek yine bölgenin gelişmesi için kullanılabilir.
- Hammaddelerin yerinde işlenmesi ile katma değer yaratılması döviz rezervlerinin artmasını ve dış ticaret açıklarının ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır.¹⁶⁹

Bu açıdan tarih boyunca siyasi ve ekonomik etki altında kalan bu ülkelerin bağımsız bir devlet olarak hareket etme isteklerinin en başında kurulacak bir birlikle bağımlılığın tamamen ortadan kaldırılması yatmaktadır. Bu sayede ellerinde ki kaynakları daha verimli bir şekilde ekonomiye aktarabileceklerdir.

3.4.3. Ortadoğu'da Kurulan Diğer İktisadi Entegrasyonlar

3.4.3.1. Arap Birliği:

Üye ülkeler arasında ilişkileri güçlendirmek, her alanda işbirliğini tesis etmek ve politikalar arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla Mısır, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan ve Yemen tarafından 22 Mart 1945 tarihinde kurulan bölgesel bir uluslararası örgüttür. Birliğin amacı, 25 Eylül 1944'te İmzalanan İskenderiye Protokolü'nde ortaya konmuştur. Birliğin kurulduğu tarihte kurucu üyelere Ürdün, Suriye, Lübnan henüz bağımsızlığa kavuşmuş değillerdi. II.Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda İngiltere'nin girişimleriyle kurulmasına çalışılan Arap Birliği kısa zaman sonra sömürgecilğe karşı mücadelede etkin bir örgüt haline geldi. 22 Mart 1945'te yirmi esas ve üç ek maddeden oluşan Arap Devletleri Birliği Paktı Antlaşması imzalanarak kuruluşu tevsik edilmiştir, daha sonra bağımsızlıklarını kazanan Libya (1953), Sudan (1956), Fas ve Tunus (1958), Kuveyt (1961), Cezayir (1962), Güney Yemen (1967), Bahreyn, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (1971), Moritanya (1973), Somali (1974), Filistin Kurtuluş Teşkilatı (1976) ve Cibuti (1977) birliğe üye olarak katılmışlardır. Bugün Arap Birliği'nin üye sayısı yirmibirdir.

Arap Birliği'nin kuruluşunda görev alan ve 1952'den itibaren adeta örgüte egemen olan Mısır'ın üyeliği, 1979'da, İsrail ile Camp David antlaşmalarını imzalaması sebebiyle askıya alınmış ve tam on sene birliğin dışında bırakılmıştır. 23 Haziran 1989 tarihinde Fas'ın

---

¹⁶⁹ Ersoy, s:114

Kazablanka şehrinde toplanan Arap Birliği Zirvesi'ne resmen davet edilmesiyle Mısır'ın yeniden birliğe dönmesi mümkün olmuştur.

Birliğin merkezi 1979'a kadar Kahire'de, bu tarihten itibaren ise Tunus'ta bulunmaktadır.¹⁷⁰

Arap Birliği amaçlarını gerçekleştirmek için birlik içinde çeşitli organlar oluşturulmuştur. Arap

Birliği bünyesinde; Arap Telekomünikasyon Birliği 1953, Arap Geçmişini Araştırma Enstitüsü 1954, Arap Ekonomik Birliği Konseyi 1957, Arap Kalkınma Bankası 1959, Arap Basın Ajansları

Federasyonu 1965 ve Arap Turizm Federasyonu gibi kuruluşlar tesis edilmiştir.¹⁷¹

Arap Birliği'nin üzerinde durduğu başlıca konular Arap-İsrail çatışmaları, Filistin sorunu, Lübnan İç savaşı, İsrail'in izlediği yayılcı ve oldu bitli politikası ve Filistin mültecileri problemleridir. Birlik şimdiye kadar siyasal ve askeri alanlarda başarılı olamamış İsrail'in yayılcı politikası karşısında varlık gösterememiştir. Arap dünyasının dışarıya karşı tek vücut halinde hareket etmesi sağlanamamış ve Filistin sorununa henüz kalıcı bir çözüm bulamamıştır. Buna rağmen sosyal ve ekonomik alanlarda Arap ülkelerinin ortak hareket etmelerini sağlamış ve eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik akımlarda başarılı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Haziran 1957'de üye ülkeler arasında ekonomik ilişkileri düzenlemek, geliştirmek ve bir ekonomik bütünleşmeyi sağlamak amacıyla Arap Ekonomik Konseyi'nin kurulmasının yanı sıra Irak, Libya, Morilanya, Ürdün, Suriye, Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Mısır'ın İştirakleriyle Ağustos 1964'le üye ülkeler arasında gümrüklerin kaldırılması ve ticaretin serbest bırakılması amacına yönelik olarak Arap Ortak Pazarı kurulmuştur. Arap Ortak Pazarı, 1971'de biten hazırlık döneminde üye devletler arasında ticaret serbestisinin gerçekleştirilmesi yönünde önemli mesafeler almıştır. Bu tarihten itibaren gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi için çalışılmaktadır.¹⁷²

Teşkilat üye ülkeler arasında ki derin anlaşmazlıklar ve Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgali gibi sebeplerden ötürü etkinliği büyük ölçüde azalmıştır.

3.4.3.2. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC)

OAPEC 1967 yılında İsrail ile yapılan 7 günlük savaşın da etkisiyle petrol ihraç eden

¹⁷⁰ <http://www.darulkitap.com/muhtelif/sosyalbilimler/a/039.htm> (16/11/2008)

¹⁷¹ Davut Dursun, **Ortadoğu Neresi**, İstanbul, İnsan Yayınları,2002, s.69

¹⁷² <http://www.darulkitap.com/muhtelif/sosyalbilimler/a/039.htm> (17/11/2008)

lkelerin daha yakın bir işbirliği içine girebilmeleri amacıyla Ocak 1968’de Beyrut’da yapılan bir toplantıda alınan karar üzerine kurulmuştur. ye lkeler Cezayir, Bahreyn, Irak, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve Katar. Bu birlik dünya petrol rezervlerinin yüzde altmışına sahip olduğundan dolayı önemli bir yere sahiptir.¹⁷³

Örgütün baslıca organları, yılda en az iki kez ülke petrol bakanlarının katılımı ile toplanan ve en yetkili organ durumundaki Bakanlar Konseyi ile Yürütme Bürosu, Adalet Divanı ve sekreteryadır. Örgütün merkezi Mısır’ın Başkenti Kahire’dir.¹⁷⁴

Kuruluş’un baslıca amaçları arasında ye ülkeler arasında bir tanker filosu oluşturmak bunu işletmek ve gerektiğinde petrol politik bir silah olarak kullanmak. Enerji kaynakları konusunda yapılacak araştırmaları finanse etmek teknik bilgi ve enformasyon akışını hızlandırmak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek sayılabilir.¹⁷⁵

3.4.3.3. Petrol İhraç Eden lkeler Teşkilatı (OPEC)

1960’larda kurulan OPEC petrol ihraç eden ülkeler teşkilatıdır. yeleri arasında petrol ihracatçısı Arap lkeleri ile İran Endonezya, Nijerya ve Venezüella gibi Arap olmayan ülkeler bulunur.

İlk olarak İran Irak Kuveyt Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından imzalanan bir anlaşmayla kurulan bu teşkilat petrol fiyatlarının uzun yıllar çok düşük seviyede kalması bunun yanı sıra çok uluslu şirketlerin ağustos 1960 yılında petrol fiyatlarını düşürmeleri bu teşkilatın kurulmasına etken olmuştur.

Örgütün baslıca organları, Konferans; yılda bir kez toplanan ve oy birliği ile karar alan en üst organıdır. Guvernörler Kurulu ; Konferans kararlarını uygular ve bütçeyi hazırlar, Bakanlar Komitesi ; on üç üyeden oluşur ve uzun vadeli ekonomi politikaları belirler, Ekonomik komisyon ise; uluslararası piyasada fiyat belirlenmesi ve istikrarın sağlanmasıyla sorumludur . Merkezi Viyana’da olan bu teşkilat dünyada bilinen petrol rezervlerinin yüzde seksene yakın bir kısmına sahiptir.¹⁷⁶

OPEC kurulduğu ilk yıllarında petrol fiyatlarını yükseltme konusunda pek başarılı olamamıştır. Bunda petrol üretiminde sürekli artış etkili olmuştur. Lakin bu artışı kısmaya dönük

---

¹⁷³ Güran, s:231

¹⁷⁴ lke Arıoğan, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1996. s:33

¹⁷⁵ Güran, s:232

¹⁷⁶ Arıoğan, s.33

olarak geliştirilecek ortak politikaların uygulanması ise üyeler arasında bitmek bilmeyen görüş ve çıkar farklılıklarından dolayı pek mümkün görünmemektedir.

OPEC kaynakları üzerinde “hükümlerlik” kurma hedef ve savıyla kurulmuş bir teşkilattır. Ancak teşkilatın kaderi 1970’li yıllarda değişmeye başlamıştır. Zira bu yıllardan sonra petrol fiyatları dünya ticaretini belirleyen en temel unsur olarak ortaya çıkmıştır ki bu fiyatları kontrol edenler ise global ekonominin yeni efendileri olarak anılmaya başlanmıştır.

1970’li yılların ortalarında OPEC üyeliği kavramı dünya petrol ihracatçıları kavramıyla özdeşleşir olmuştur. enflasyon ve kıtlık olup olmayacağı kararını artık OPEC üyeleri belirliyordu. Dünyanın yeni bankerleri olan bu teşkilat üyeleri gücü tamamen tüketiciden alıp üreticiye geçiren yeni bir düzenin temellerini atmışlardı.¹⁷⁷

1969 yılında Libya’da iktidara gelen Kaddafi’nin de girişimleriyle ilk zam 1970 yılında gelmiştir. 1971 yılında gelen ikinci bir zam dalgasıyla petrol fiyatlarındaki bu artış toplamda %35’lere ulaşmayı başarmıştır. Fakat 1973 yılında başlanan üretimi sınırlandırma politikası ise 1979 yılına kadar zamların %700’lere kadar ulaşmasını beraberinde getirmiştir.

Dünya da özellikle gelişmiş ülkelerin alternatif enerjiye dönük yaptıkları çalışmaların neticelerinde petrol talebinin daha fazla artış sergilememesi bunun yanı sıra OPEC içinde dünya petrol kotaları ile ilgili yeni anlaşmazlıkların çıkması, bu teşkilatın etkinliğinin zaman içinde azalmasına sebep olmuştur. Lakin bugün dünya petrol rezervlerinin %50’sine sahip olan bir kartel olmakla birlikte önemin koruduğunu söyleyebiliriz.¹⁷⁸

3.4.3.4. Körfez İşbirliği Konseyi (GCC)

Bu konsey 1981 yılında Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Katar gibi Ortadoğu’nun petrol ihracatçısı ülkeleri arasında kuruldu, bu teşkilatın merkezi Riyad olmakla birlikte en temel amacı körfez ülkeleri arasında siyasi ve ekonomik konularda işbirliği amacı güder.

Bu konseyin dünya ticaretindeki payı ihracatta %2.6 ithalatta % 1.4’tür.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Daniel Yergin, **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Yeni Öyküsü**, Çev: Kamuran Tuncay, İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s: 595

¹⁷⁸ Güran, s:230-231

¹⁷⁹ Seyidoğlu, s:258

3.4.3.5. Arap Para Fonu (Arab Monetary Fund-AMF)

Arap Para Fonu'nu (AMF) kuran anlaşma 27 Nisan 1976 tarihinde Arap Ülkeleri Ligi Ekonomik Konseyi tarafından onaylanmış, 13 Şubat 1977 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Başkanlar Konseyi ilk toplantısını 19 Nisan 1977 tarihinde gerçekleştirmiştir.

Cezair, Bahreyn, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen Cumhuriyeti'ni içine alan bu fon 600 milyon Arap Hesap Dinarı (1,800 milyon SDR) kadar kullanılabilir sermayesi vardır. Başkanlar Kurulu kullanılabilir sermayeyi artırmak konusunda yetkiye sahiptir. Fon kullanılabilir sermayenin iki katına kadar kredi verebilmektedir.

AMF bölgesel ve hükümetler arası, bağımsız hukuksal yapısı olan bir kuruluştur. Kuruluşun amaçları ticaret ve ödemeler kısıtlamalarının ortadan kaldırılması, kısa ve orta vadeli fonlar ile ödemeler dengesizliklerinin telafi edilmesi, üye ülkeler arasında para politikalarının koordine edilmesi, para ve mal hareketlerinin serbestleştirilmesi, ve üye ülkeler arasında sermaye hareketlerinin teşvik edilmesidir. Fon,1978 yılında borç verme işlemine başlamıştır. Borçlanma faizleri sistem içinde belirlenmektedir, faiz oranları ve diğer maliyet unsurları homojen bir şekilde belirlenmektedir.¹⁸⁰

Fonun en yetkili organı her üye ülkenin belirlediği bir guvernör ile guvernör yardımcılarında oluşur. Guvernörler kurulu yetkilerinin bir bölümünü ikinci temel organ olan "Yönetim Kurulu'na devretmektedir. Bu kurul bir başkan ile üç yıllığına seçilen 8 temsilciden oluşur. Yönetim kurulunun başkanı ayrıca fonun Genel Direktörüdür.¹⁸¹

1.4.3.6. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO-EKİT)

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO); Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD) İran Devrimi ve İran-Irak savaşı sebebiyle faaliyetlerini sürdürememiş ve önemini yitirince yerini almak üzere 1985'te İran,Türkiye ve Pakistan arasında işbirliğini geliştirme amacıyla imzalanan bir protokolle kurulmuştur. Merkezi Tahran'dadır.

Türkiye İran ve Pakistan tarihi ve kültürel yakınlıklarının yanı sıra coğrafi alan olarak da birbirlerinin uzantısı konumunda olan ülkelerdir. Bu ülkeler önceleri merkezi anlaşma teşkilatı(CENTO) ile işbirliği yapmaktaydı. Ancak Bağdat Paketi'nin devamı niteliğinde olan CENTO askeri bir birlik olduğu için iktisadi kültürel ve teknik konuları kapsayacak ayrı bir

¹⁸⁰ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=967&icerikID=1076&dil=TR>
(11.01.2008)

¹⁸¹ Güran, s:229

birliğin varlığı gerekmektedir. Bunu sağlamak için 1964 yılında Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD) kurulmuştu. RCD ile İran Türkiye ve Pakistan arasında malların serbest hareketi sağlanacak ulaşım imkanları iyileştirilecek ve teknik yardım sağlanacaktır. Lakin sadece birkaç ürün için tarife indirim sağlanabildi ve planlanan Ankara-Tahran-Karaçin karayolları projesi ve RCD havayolları projesi uygulamaya konulamadan İran ve Irak arasında patlak veren savaşında etkisiyle RCD'nin faaliyetleri askıya alınmıştı.

1985 yılına gelindiğinde bu üç ülke arasında ki işbirliğini yeniden canlandırmak için yapılan görüşmeler neticesinde RCD yerine ECO'nun kurulmasına karar verdi.¹⁸²

Ekonomik işbirliği Teşkilatıyla, üye ülkeler arasında ticaretin artırılmasına ve alt yapının piyasaların bütünleşmesini sağlayacak şekilde yeniden kurulup iyileştirilmesi için kara, hava ve deniz taşımacılığı, sigorta sistemi ve bankacılık hizmetleri gibi alanlarda faaliyetlere ağırlık vererek bölgenin etkin bir piyasa yapısına kavuşturulması amaçlanmaktadır.¹⁸³

1990'lardan Önce ECO'nun İşlevsizliğinin Sebepleri

- SSCB bölgede süper bir güç olarak varlığını sürdürüyordu ve Afganistan'ı işgal etmişti.
- Hem Doğuya hem de Batıya karşı olumsuz politika izleyen İran devrimi henüz çok sıcaktı.
- İran Irak savaşı bölgede işbirliğini engelliyor, diğer taraftan da istikrarsızlığa yol açıyordu.

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan gelişmeler

- Artık eskisi gibi süper güçlü bir rakibi kalmayan ABD için Türkiye ve Pakistan büyük oranda önemlerini yitirdiler ve adeta öksüz kaldılar.
- Hızlı devrim yılları geçtikten sonra İran daha ılımlı bir dış politika benimsedi.
- Bölgede İhracata yönelik endüstriler kurulmaya başlandı. Yeni bir ortak Pazar imkanı doğdu.
- Yapay sınırlar ve etnik parçalanmışlıklar ortadan kalktı. Tarihi bağlar canlandı.¹⁸⁴

Bunu takip eden dönemlerde OAC'nin ECO'ya katılımı salandı. Mayıs 1991 yılında Tahran'da yapılan toplantıyla kararlaştırılan ve 1-2 Aralık İslamabat

¹⁸² Seyidoğlu, s.257

¹⁸³ Emin Ertürk, **Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, T.D.V.Y. s.550

¹⁸⁴ Ersoy, s.131

zirvesinde resmen kabul edilen gelişmeyle Azerbaycan, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın katılımıyla ECO'nun üye sayısı 10'a yükseldi.

Bu durum neticesinde dünyanın %7,1'ine tekabül eden bir alanı etkiler hale gelen bu teşkilat 350 milyon nüfusla dünya nüfusunun %6'sını karşılamaktadır.

3.4.3.7. İslam Konferansı Örgütü (OIC-İKT)

Bu örgüt Müslümanların ilk kiblesi ve kutsal kabul ettikleri yerlerden biri olan Mescid-i Aksa'nın Ağustos 1969'da yakılması olayı üzerine 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde 24 ülkenin katılımıyla Rabat'da toplanan Birinci İslam Konferansında alınan bir karar üzerine kurulmuştur. Örgütün 51 üyesi bulunmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Mozambik örgütün çalışmalarına gözlemci statüsünde katılmaktadır.¹⁸⁵

Teşkilatın başlıca amaçlarını, üye ülkeler arasındaki İslami dayanışmayı güçlendirmek ve teşvik etmek, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer alanlardaki işbirliğini arttırmak ve uluslar arası kuruluşlarda üye ülkelerin birbirlerini desteklemelerini sağlamak, dünya üzerindeki ırk ayırımının ve kolonyalizmin her türünün ortadan kaldırılmasına çalışmak, uluslar arası barışın korunması için gerekli olan tüm tedbirleri almak, İslam dünyası için kutsal yerlerinin korunması amacıyla üyeler arasında gerekli olan işbirliğini sağlamak, Filistin halkının haklarını geri alması için yapılan mücadelede onları desteklemek, Müslüman halkların bağımsızlıklarının, milli haklarının ve itibarlarının korunmasında onlara yardımcı olmak, üye ülkeler ile diğer uluslar arasında işbirliği ve karşılıklı güvenin oluşturulması için uygun bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmak şeklinde sıralayabiliriz.¹⁸⁶

İslam Konferansı Örgütünün çerçevesinde ayrıca yardımcı birimlerde oluşturulmuştur. Bunlar arasında İslami Dayanışma Fonu (Cidde), El Aksa Komitesi (Cidde), İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (Ankara), İslam Kültür Tarih ve Sanatını Araştırma Merkezi (İstanbul), İslam Kültür Mirasını Koruma Uluslar arası Komisyonu (İstanbul), Mesleki ve Teknik Eğitim Araştırma Merkezi (Dakka), Bilim Teknoloji ve Kalkınma Vakfı (Cidde), Ticareti Geliştirme Merkezi (Kazablanka), Uluslar arası Kızılay Komitesi (Libya) şeklinde sıralayabiliriz.

¹⁸⁵ Ersoy, s.217

¹⁸⁶ S.Rıdvan Karluk, **Küreselleşen Dünyada Uluslar Ekonomik Kuruluş ve Entegrasyonlar**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1995, s.59

3.4.3.8. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)

26 Mayıs 1981 yılında Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından kurulan KİK 'in amacı basta ekonomik ,sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında işbirliğini gerçekleştirmek şeklinde belirlenmiştir.

Temel amaçlardan birisi de, altı Körfez devletini etkileyen güvenlikle ilgili konularda, devletlerarası danışma işlevini yürütecek bir ortak güvenlik sistemi oluşturmaktır.

Teşkilatın organları; üye ülke hükümet yada devlet başkanlarından oluşan ve yılda bir kez toplanan Yüksek Konsey,ayda bir toplanan ve üye ülke dışişleri bakanlarından kurulu Başkanlar Kurulu ve sekreterliktir.

Bunların yanı sıra KİK içerisinde beş alt komisyon daha oluşturulmuştur. Bunlar, Sosyal ve Ekonomik Planlama Komitesi,Sanayi İşbirliği Komitesi, Ticari, Ekonomik ve Finansal İşbirliği Komitesi, Kültürel Hizmetler Komitesi ve Petrol Komitesidir.¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Melih Perçin, **Ortadoğu'da Savunma Harcamaları ve Askeri Güç Değişimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s:34

SONUÇ:

Ortadoğu tarihinden çıkarılabilecek en önemli ders şüphesiz ki; ancak kendi tarihsel evriminde ortaya çıkan sosyal dinamiklerin olgunlaştırabileceği bir siyasal sistemin kendi halkına istikrar sağlayabileceğidir. Bu nedendir ki Ortadoğu'da günümüze kadar bölge dışından aktörlerin yaptığı müdahaleler demokrasiyi getirmek bir yana istikrarsızlığı ve çatışmayı körüklemiş, her denemede daha fazla içinden çıkılmaz bir hal almasını sağlamıştır. ABD gibi tüm batılı sömürgeci güçler; “bölgeye demokrasi taşımak” ve “terörle savaş” söylemleri içerisinde yaptığı her müdahale bölgenin dokusuna daha fazla zarar vermiş, ortaya çıkan bu istikrarsız durum karşısında kurulan tüm entegrasyonların hep içinin boş kalmasını beraberinde getirmiştir. Birbirlerine ortak tarih mirasıyla bağlı bölge halkları tarafından kurulması muhtemel entegrasyonlar bu çatışmalara ve müdahalelere yenik düşmüştür.

Birinci dünya savaşından sonra İngiltere'nin, Ortadoğu'ya müdahale etmesi ve ilk Süpernasyonel kurumlardan biri olan Milletler Cemiyeti'nden aldığı yetkiyle bölgede manda ve sömürgeleştirme faaliyetlerine girmesi çatışmaların fitilini ateşlemiştir.

İngiltere bölgede doğal müttefik bulma beklentisiyle üç söz vermişti.

Araplara bağımsızlık, Sykes Picot anlaşması ve Balfour Deglerasyonu ile Yahudilere ülke kurma fırsatı. Planlı bir süreç şeklinde gelişen tüm bu olaylar bölgede yaşanan çatışmaların kronik bir hal almasını beraberinde getirmiştir. Filistin içerisinde Hamas ve El Fetih gibi iki gurubun bugün savaşmayı ve kan akıtmayı tercih etmeleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Ortadoğu toplumlarının tarihsel gelişiminin Batıninki ile farklılık göstermesi sistemin iç dinamikleri ile yabancı güçlerin oluşturduğu tepeden inme yapının uyumsuz olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla dış müdahalelerle Ortadoğu'da istikrar sağlanamamıştır. Müdahaleleri reddeden devletler ise sistemden azledilmiş ve ekonomik ve siyasi izolasyonlar ile zayıflatılarak saf dışı bırakılmıştır.

Ortadoğu'nun özellikle birinci dünya savaşından sonra yapısal ve siyasi değişimlerin temelinde dış müdahalelerin yanı sıra içinde bulunduğu konjonktür gereği molekülerleşme başka bir ifadeyle moleküllerine ayrılma yani bölünerek küçülme olgusuna teslim olması yatmaktadır. Birbirine illiyet bağı ile bağlı olan globalleşme ve aşiretçilik kavramları

dünyanın çehresini sürekli olarak değiştirmektedir ve şüphesiz ki Ortadoğu da bu olgudan nasibini almaktadır.

Zira Ortadoğu; Osmanlı İmparatorluğu döneminde yıllarca transnasyonalizm olgusunu yaşamıştı. Güçlü ve uluslar üstü bir otorite olan Osmanlı yönetimi birbirinden farklı birçok dil din ve ırktaki insanı bir arada tutmayı başarırken valilik şeklinde yönetilen bu topraklarda olası bir bölgeselcilik veya entegrasyonun ekonomik siyasi ve toplumsal etkileri refahı artırıcı yönde karşımıza çıkmaktaydı. Nitekim Osmanlı bu topraklarda sadece bedava jandarmalık yapmış ölkelerin kendilerini yönetmesine izin vermişti. “Osmanlı Devleti” adeta uluslar üstü bir birlikti. Lakin Peter Drucker’ın ortaya attığı tezden yola çıkarak bölgeselciliğin yaşandığı bir coğrafyada, aşiretçiliğin içten içe varlığını sürdürmesi engellenemezdi. Yani bölgeselciliğe bağlı olarak insanlar kendi kökleriyle daha fazla kenetlenme ihtiyacı hissedeceklerdi. Fakat bu durum Osmanlı idaresinin zayıfladığı dönemde bile ancak İngiltere ve Fransa gibi ölkelerin müdahalesiyle Osmanlının aleyhine dönen bir olgu olmuştur ki birinci dünya savaşından sonra bunu görmek mümkündür.

Ortadoğu’da kurulacak bir istikrar ortamının ardından kurulması muhtemel ekonomik işbirliklerine bazen de çatışmanın odağında olan ölkelerin izledikleri iç ve dış siyasetleri engel olmuştur. Bunlardan bir tanesi kurulan İsrail devletidir.

Nitekim İngiltere’nin birinci dünya savaşının ardından bölgede verdiği üç sözden biri de Filistin’de bir İsrail devleti kurulmasıydı. Dünyada yayılan antisemitizm’in etkisiyle İlk kez 1880’li yıllarda Ziyon’u Sevenler derneği altında bir araya gelen grup her ne kadar o dönemde sesini duyuramasa da daha sonra Theodor Herzl’in öncülüğünde gerçekteşen hareket bu anlamda ilk meyvesini de almaya başlamıştı. Dünya da bitmek bilmeyen antisemitik anlayışı ortadan kaldırmanın imkansız olması bu sorunu bir ulus olan Yahudilere kendi devletlerini kurmaları yoluyla çözüme kavuşturacağını ifade etmişti. Siyonizm anlayışı artık belirli bir siyasi amaca kavuşmasının ardından bu anlamda yapılan ilk ciddi çağrı doğu Avrupa’da yaşayan Yahudiler arasında da yankı bulmuştu.

Tabi yıllarca Arap ve Müslöman halka ev sahipliği yapmış bu coğrafyada bir İsrail devleti kurma fikri ve Siyonist proje çerçevesinde bölgeye yüz binlerce Yahudi’nin göç etmesi, Arap topraklarında öfke ve isyana sebep olmuştu. Zira 4 kez Arap ve İsrail Savaşının yaşanması ve bugün bile çatışmaların hala sürmesi Ortadoğu’da kurulması gereken bir ekonomik veya siyasi entegrasyonu olumsuz etkilemiştir.

Ortadoğu'da çatışmaların odağı olarak sayabileceğimiz diğer bir ülke ise hiç şüphesiz İran'dır. Özellikle izlediği devrim ihracı politikası ile kendi Şia anlayışını dünyaya yaymak gayesi içerisinde olan ve bunu açıkça dile getirmekten çekinmeyen İran Bölgede tek güç olma eğilimi içerisinde Nükleer faaliyetlerde bulunmakta bu hususta batının tüm çağrı ve tehditlerine kulağını tamamen tıkamış durumdadır.

Tüm bunların yanı sıra birçok Ortadoğu ülkesinin terörizmi bir araç olarak kullanması batı nezdinde İslam ve terör kavramlarının birlikte anılmasına sebep olmuştur.

Her ne kadar İslam ve terör sözcükleri birbirinden çok farklı kavramlar olsa da günümüzde birtakım örgütlerin yaptığı şiddet eylemlerini din olgusu temelinde gerçekleştirmesi ve yaptığı bu eylemleri İslam dinini referans göstererek meşrulaştırma isteği radikal İslam kelimesinin ve islami terör kelimesinin dünya da kullanılmaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Fakat ABD'nin terör ile savaş söylemlerini kullanarak Afganistan ve Irak'a saldırması ve özellikle Ortadoğu'daki tüm Müslümanları kendisine cephe görmesi bu bölgede yaşayan halkı daha da yalnızlaştırmış ve marjinal grupların elini daha da güçlendirmiştir.

Ortadoğu'da toplumların uzun yıllara dayanan dış müdahale tecrübesi, bu coğrafyada ortak kültürü oluşturan din odaklı bir toplumsal tepkinin gelişmesine yol açmıştır. Terörü yaratan ve dış politika aracı olarak terörden faydalanan devletler ya da terörü propaganda aracı gören örgütler, bu durumdan beslenerek, söz konusu tepkiselliği şiddete dönüştürerek kullanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde görece bağımsız hareket etmeye başlayan devletlerin bölgesel rekabet çerçevesinde hızla silahlanmaya başlaması, Ortadoğu'da ortaya çıkan aşırı oluşumlara ve teröre ivme kazandırmıştır. Ortadoğu devletlerinin silah ihtiyacının oluşturduğu pazar, Batılı devletlerin bölgeye olan ilgisinin artmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA:

Kitaplar:

Abdülhamit, İrfan, **İslamda İttikati Mezhepler ve Akaid Esasları**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1994

Akmaral, Kemal **Anti Teröristin El Kitabı**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004

Arendt, Hannah, **Totalizmin Kaynakları-1 Antisemitizm**, Çev. Bahadır Sina, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Strateji ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, 2007,

Arioğan, Ülke, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1996

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları** Ankara, 1989

Attar,Atgün, **İran'ın Etnik Yapısı**, Ankara, Divan Yayıncılık, 2006

Attias, Jean Christophe, Esther Benbassa, **Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail**, Çev. Nihal Önel, İletişim Yayınları, İstanbul

Bağcı,Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Gelişme Vakfı yayınları, 2. baskı, Ankara, 2001,

Bal, İhsan, "**Terör nedir? Neden Terörist Olunur?**", **Terörizm; Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler**, USAK Yayınları, Ankara-2006

Barry, Rubin, **Radikal İslam** çev. Rengin Gün, İstanbul, Asam Yayınları, 2002

Britannica, 1990, Cilt. 20

Başer,Cem, **Terör Dosyası ve Suriye**, Uluslar arası İlişkiler Araştırma Merkezi (İNAF) KKTC, 1996

Bodur, Hüsnu Ezber, “*İslam’da Gelenek Ve Modernliğin Din Ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi*” **İslami Düşünce**de **Gelenek Ve Modernleşme Sempozyumu**, KSÜ Rektörlüğü, 2004

Bozkurt, Veysel; **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000

Cleman Huart, **Haydar**, *IA*, İstanbul 1964, V/1

Çağlayan, Selin, **İsrail Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005,

Çetinkaya, Gökhan, **Rafsanjani'den Hatemi'ye İran Dış Politikasına Bakışlar, Türkiye'nin Komşuları**, der. İlhan Uzel-Mustafa Türkeş, Ankara, İmge, 2002

Daniel Yergin, **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Yeni Öyküsü**, Çeviren: Kamuran Tuncay, İş Bankası Kültür Yayınları, 1995

Dikerdem,Mahmut, **Ortadoğu’da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977

Doğrul,Ömer Rıza **İsrail’i Tedhiş, İstila ve Harp Kaynağı**, İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınevi, 2004

Drucker Peter, **Kapitalist Ötesi Toplum**, çev. Belkis Çorakçı, İnkılap kitapevi, Ankara, 1993

DURSUN, Davut, **Ortadoğu Neresi**, İnsan Yayınları, İstanbul,

Emrullah Uslu, **From Local Hizbollah To Global Terror: Militant Islam In Turkey, Middle East Policy**, vol.VIV., N:1, Spring 2007

Esposito, J.L., **Kutsal Olmayan Savaş**, Çev.: N. Yılmaz, E. Yılmaz, Oğlak Bilimsel Kitapları, İstanbul, 2003

Ersoy Hamit ve Lale Ersoy, **Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002

Eroğlu, Cevat, **İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler**, İstanbul, Sayfa yayınlar, 2002

ERTÜRK Emin, **Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, T.D.V.Y.

Faik Bulut, **Ortadoğu'da İslamcı Örgütler**, İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993

Giddens, Anthony, **Sosyoloji**: Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000

Güran, Nevzat, İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, Isparta, 2001

İlhan, Suat, **Terör Neden Türkiye**, 1. Baskı, Nu-Do Yayınları, Ankara, 1998

Karaman, M.Lütfullah, **Uluslararası İlişkiler Çıkılmazında Filistin Sorunu**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991

Karluk, S.Rıdvan, **Küreselleşen Dünyada Uluslar Ekonomik Kuruluş ve Entegrasyonlar**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995

Karsh, Efraim, **Geopolitical Determinism: The Origins of the Iran-Iraq War**, Middle East Journal. Vol. 44, No. 2

Kaynak, Mahir, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler**, İstanbul, Truva Yayınları, 2005,

Kazgan, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Ekonomik Düzen**, Altın kitapları
İstanbul, 1994

Kılıç, Remzi, **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları**, Tez
Yayımları, İstanbul, 2001

Köprülü, Fuat, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,
1984

Lewis, Bernard, **Ortadoğu**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1995

Litvak, Meir, **The Islamization of Palestinian Identity: The Case of Hamas**, Tel-
Aviv University, The Moshe Dayan Institute for Middle Eastern and African Studies Press,
Tel-Aviv, 1996

Manaz, Abdullah, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, İzmir, IQ Yayınları,
1998

Merçil, Erdoğan, **Büveyhiler**, *DIA*, İstanbul 1992, VI

Meydan Larousse, 1973, Cilt. 12

Müneccimbasi, Ahmet Dede, **Sahâifü'l-ahbâr fi Vekayi-ül-a’sar**, çev. İsmail
Ürünsal, İstanbul, Tercuman Yayınları

Nilüfer Karacasulu Şevket Ovalı, **Terör: Kavramsal Çeşitlilik** mülkiye, Cilt:
XXVIII, Sayı: 243

Sander, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979

Özmen, Süleyman **Ortadoğu'da Etnik Ve Dini Çalışmalar ve İsrail**, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul ,2005

Pehlivanoglu,Öner, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2004

Peköz, Mustafa **Küresel Güçlerin Ortadoğu Stratejisi**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2007

Sander,Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979

Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları İstanbul, 2003

Şeybe,Abdulkadir, **Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri**, çev Osman Cilacı, İstanbul, Beyan Yayınları, 1995

Tanilli,Server, **Dünyayı Degistiren On Yıl, Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**, Say Yayınları, Ankara, 1990

Tibi, Bessam, **Arap Milliyetçiliği**, Çev. Taşkın Temiz, İstanbul, 1998

Topur, Tuncer, **Dipsiz Kuyu Orta Doğu ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004

Taylor, Alan R., **İsrail'in Doğu 1897-1947, Siyonist Diplomasinin Analizi**, Çev. Mesut Karaşahan, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002

Wellhausen,Julius, **İslamiyetin İlk Devrinde Dini Siyasi Muhalefet Partileri**, Çev: Fikret Işıltan, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989

Wiley, Joyce N., **The Islamic Movement of Iraqi Shi'as (Irak Şiileri)**, İstanbul, Ekin Yayınları, 2004

William Polk, **Irak'ı Anlamak**, İstanbul, NTV Yayınları, 2007

Yılmaz, Türel, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, Platin Yayınları, 2005

Tezler:

Ali Rıza Akıncı, **Devrim Sonrası İran Dış Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2005

Atilla Sandıklı, **Atatürk Dönemi Dış Politikası Işığında Avrupa Birliğine Geçiş Süreci**, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2007

Fadime Bektaş, **Demokrat Partinin Ortadoğu Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 9 Eylül Üniversitesi, 2006

Fatih Aktaş, **Türkiye'nin Terörle Mücadele Konsepti Bağlamında Pkk Terörünün İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, 2006

Kadriye Yıldırım, **Hariciye Zihniyetinin Oluşumu ve Günümüzdeki Tezahürleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2001

Önder Öngör, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Ortadoğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları Ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları**, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005

Perçin, Melih, **Ortadoğu'da Savunma Harcamaları ve Askeri Güç Değişimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 1999

Şükürov, Gıyas, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve 1. Şah İsmail Devri**, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2006

Zafer Balpınar, **İsrail'in Terörizm Algısı ve Mücadele Yöntemleri (1987 İntifadası sonrası)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2006

Sürelî Yayınlar:

Esam, 2. İşbirliği Toplantısı, 14-15 Haziran 1993

Feysel TAŞÇIER “Küresel Bir Tehdit: Terörizm”, **Fen edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Cilt: Güz, Sayı:7, 2006

George Perkovich, “Dealing With İran s Nuclear Challenge”, **Carnegie Eridowment for International Peace**, 28 Nisan 2003

Gürol Korkmaz, “Tanımı Sorunlu Bir Kavram: Terör”, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı 1-2, Ocak-Haziran 1998

HAKSÖZ, F.S., “Muhammed Bin Abdülvahhab Ve Hareketi”, **Ankara Üniversitesi İFD**, Sayı:14

Hüsnü Ezber BODUR, “Dini Motifli Terör Fenomeni Ve İslam'ın Siyasal İstismarı”, **K. Sütçü İmam Üniversitesi İFD**, Sayı:5

Mustafa AYKAÇ, “Bloklaşan Dünya Ekonomisi ve D-8”, **Çerçeve Dergisi**, MÜSİAD, Sayı 21, 1997

Rengin Gün, “Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 2, Sayı:4, 2000

Türkiye Barolar Birliği, “Türkiye ve Terörizm (Rapor)”, **Türkiye Barolar Birliği Yayınları**, Ankara-2006

Türkiye Barolar Birliği, “Türkiye ve Terörizm (Rapor)”, **Türkiye Barolar Birliği Yayınları**, Ankara-2006

Yılmaz Altuğ, “Terörizm; Dünü, Bugünü, Yarını”, **T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınları**, Ankara-1989

İnternet:

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler..pdf, (09 11 2008)

<http://www.inkilap.info/ataturk-donemi/dis-politika/sadabat-pakti.html> (26/10/2008)

<http://www.turkcebilgi.net/bilim/20.-yuzyil-tarihi/bagdat-pakti-3851.html> (15/11/2008)

<http://www.darulkitap.com/muhtelif/sosyalbilimler/a/039.htm> (16/11/2008)

<http://www.darulkitap.com/muhtelif/sosyalbilimler/a/039.htm> (17/11/2008)

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=967&icerikID=1076&dil=TR> (11.01.2008)

<http://www.bbc.co.uk/turkish/ortadogu/1897.shtm> (23.12.2007)

www.lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Iran.pdf (26.10.2009)

www.lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Iran.pdf (26.10.2009)

HusseinD.Hassan, “Iran: Ethnic and Religious Minorities”,
<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34021.pdf> (17/10/2009)

Meryem Şeybani, İran’da Etnik ve Ayrıılıkçı Hareketler,
<http://www.iramir.org/Makaleler/310.html> (05/07/2009)

Arif Keskin, İran Nasıl Yönetiliyor, <http://www.asam.org.tr/temp/temp145.pdf> (11/02/2008)

Akdevelioğlu, Atay, İnan'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası,
www.stradigma.com (10/05/2006)

Necati Alkan, Terör Olaylarının Kitle İletişim Araçlarındaki Sunumu, www.emniyet.gov.tr/

StratejiGelistirmeDB/dergi/36/web/iletisim/necati_alkan.htm.(07.06.2008)

İranlı ve Suriyeli Haşşiler http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-674/_nr-179/i.html 09/10/2008 (09/10/2008)

Vehhabilik üzerine, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2786702> (03/11/2008)

Şaban Çalış, □Erdem Özlük, Uluslararası İlişkiler Tarihi: İdealizm-Realizm Tartışması,
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler..pdf, (09 11 2008)